

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN TEMEL HEDEFLERİ VE
II. MEŞRUTİYETTEKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beste ÇAKMAKKAYA

Tarih Ana Bilim Dalı
Tarih Programı

Mart, 2020

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN TEMEL HEDEFLERİ VE
II. MEŞRUTİYETTEKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beste ÇAKMAKKAYA
(Y1712.370010)

Tarih Ana Bilim Dalı
Tarih Programı

Tez Danışmanı: Dr.Öğr. Üyesi Alev DURAN

Mart, 2020

ONAY FORMU

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İttihat ve Terakki’nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve etik geleneklere aykırı düşecek bir davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Beste ÇAKMAKKAYA

ÖNSÖZ

Bu araştırmamızda İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkışı, oluşunu, temel hedefleri ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki rolü incelenecektir. Tez dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümümüz İttihat ve Terakki hareketini hazırlayan şartlar şeklinde olmakla birlikte içerik olarak klasik Osmanlı toplum yapısı incelenmiş ve bir sonraki başlığımızda 19.yüzyıla geldiğimizde Osmanlı toplum yapısında meydana gelen değişimler ele alınmıştır. Ardından genel itibariyle 19.yüzyılda dünya devletlerinin içinde bulunduğu durum ve Osmanlı Devleti'nin yařadđı değişimler ele alınacaktır.

İkinci bölümümüz II. Meşrutiyet'i hazırlayan gelişmeler başlığı altında I. Meşrutiyet sonrası gelişmeler ve II. Meşrutiyet ilan edilmeden önceki gelişmeler üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

nc bölümümüz İttihat ve Terakki hareketinin ortaya ıkışı, Jn Türkler, İttihat ve Terakki başlığı altında gelişmeler detaylarıyla incelenecektir.

Dördüncü bölümde ise İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'in ilanındaki rolü ve Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden bazı olayların transkripsiyonu gerçekleştirilerek bölümümüzde yer verilecektir.

Sonuç itibariyle ele alacak olursak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkışı, temel düşüncesi, faaliyetleri bazında II. Meşrutiyet'in ilanında oynadđı temel rol ve yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

Çalışmamın yürütülmesi sırasında değerli yardımlarını ve bilgi birikimini benimle paylaşan saygıdeğer hocam Dr. Alev DURAN'a, ayrıca Prof. Dr. Abdulhaluk Mehmet ÇAY'a, Doç Dr. Ali DENİZLİ'ye ve yüksek lisans dönemim boyunca bilgi birikimleriyle yeni alanlar keşfetmemi sağlayan tüm hocalarıma, bu yolda benim için her zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mart,2020

Beste ÇAKMAKKAYA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT	xv
1. GİRİŞ	1
2. İTTİHAT VE TERAKKİ HAREKETİNİ HAZIRLAYAN ŞARTLAR	11
2.1 19.yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Durumu.....	11
2.1.1 Klasik Osmanlı Toplum Yapısı.....	11
2.1.2 19.yüzyılda Osmanlı Toplum Yapısı.....	13
2.2 19.yüzyılda Dünyanın İçinde Bulunduğu Durum	15
2.3 Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu	16
3. II. MEŞRUTİYETİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER	23
3.1 I. Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler.....	23
3.1.1 Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı	23
3.2 II.Meşrutiyetin İlanı Öncesi Gelişmeler	25
3.2.1 Makedonya Meselesine Bakış.....	25
3.2.2 İşkodra'da İhtilal Denemesi (25 Mayıs 1908)	27
3.2.3 1908 II. Meşrutiyet Öncesi Durum.....	29
3.2.4 II. Meşrutiyet'in İlanına Doğru	36
3.2.5 II. Meşrutiyet'e Tesadüf Eden Günler (Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden kesitlerle olaylar)	39
3.2.5.1 Osmanlıların En büyük Bayramı	40
3.2.5.2 Terane-i İttihad	43
3.2.5.3 Osmanlıların En Büyük Gecesi	44
4. İTTİHAT VE TERAKKİNİN ÇEKİRDEĞİ VE ORTAYA ÇIKIŞI.....	47
4.1 Jön Türkler	47
4.2 Jön Türklerin Önde Gelen Fikir Adamları.....	49
4.2.1 Ahmet Rıza	49
4.2.2 Mizancı Murat	51
4.3 İttihat ve Terakki	53
4.3.1 İttihat ve Terakki'nin Ortaya Çıkışı	53
4.3.2 Cemiyetin Teşekkülü	55
4.3.3 1889-1895 Yılları Arası İttihat ve Terakki Faaliyetleri Doğrultusunda Yaşanan Gelişmeler	59
4.3.4 Darbe Girişimleri.....	64
4.3.5 Abdülhamit'e Karşı Suikast Kararı	65
4.3.6 Abdülhamit ile Cemiyetin Mütarekesi	66
4.3.7 1899 Yılında İttihat ve Terakki Hareketi.....	71
4.3.8 Krivalak İstasyonu.....	74

5. İTTİHAT VE TERAKKİ’NİN HEDEFLERİ VE II MEŞRUTİYET’İN İLANINDAKİ ROLÜ	77
5.1 II. Meşrutiyet’in İlanı	77
5.1.1 Abdülmecid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri Adlı Eserinden Kanun-1 Esasî	80
5.2 Kâmil Paşa Kabinesi	81
5.3 II. Meşrutiyet Sonrası Genel Durum.....	82
5.4 31 Mart Olayı.....	87
5.5 Abdülmecid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden İttihad-1 Anâsıra Dair Miting	94
5.6. Abdülmecid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden İstibdad Sındığı	95
6. SONUÇ.....	97
KAYNAKLAR.....	99
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

- Ans** : Ansiklopedi
age. : adı geçen eser.
agm. : adı geçen makale.
agt. : adı geçen tez
Bkz. : bakınız.
C. : Cilt
çev. : çeviren.
Der : Derleyen
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
ed. : editör. haz.: hazırlayan.
İA. : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi.
nr. : numara.
s. : sayfa.
ss. : sayfa sayısı
vd. : ve devamı.
TTK : Türk Tarih Kurumu
(t.y.) : tarih yok
Yy : Yüzyıl

İTTİHAT VE TERAKKİ’NİN TEMEL HEDEFLERİ VE II. MEŞRUTİYETTEKİ ROLÜ

ÖZET

Bu araştırmada İttihat ve Terakki'nin kuruluşunu hazırlayan şartlar ve bu şartlar doğrultusunda gelişen temel faaliyetler bir bütün halinde ele alınarak II. Meşrutiyet'in ilanında İttihat ve Terakki'nin rolü üzerinde durulacaktır.

Araştırmada birçok kaynak taranmış, İttihat ve Terakki üyelerinin anıları hassasiyetle incelenmiş, Osmanlıca metinler, dönem gazeteleri ve haberler taranarak tarihe tanıklık etmiş kaynaklar eşliğinde İttihat ve Terakki'nin temel hedefleri ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sürecinde yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

Bu doğrultuda ele alacak olursak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş aşamasında Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor şartlardan kurtarmak amacı taşıdığını ifade etmemiz mümkündür. Fakat zaman içerisinde değişime uğrayan pek çok şey gibi cemiyet üyelerinin bazılarında fikir değişiklikleri meydana gelmiş ve bu doğrultuda gelişmeler yaşanmıştır.

Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı Osmanlı Devleti'nde farklı birden çok gelişmeye sebep olurken, karşıt düşünceye sahip kişilerce benimsenmesi biraz zaman almıştır. Ve Osmanlı'da yaşanan bu yenileşme hareketi bazı kesimler tarafından benimsenirken bazıları tarafından alışılması güç bir değişim olarak karşımıza çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Jön Türkler, İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet, 31 Mart.*

FUNDAMENTAL OBJECTIVES OF THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS AND ITS ROLEN IN II. COSTITUTIONAL ERA

ABSTRACT

This study aims to the conditions that prepare the establishment of Union and Progress and the basic activities developed according to these conditions will be considered as a whole and the role of the Union and Progress will be emphasized in the declaration of II Constitution.

Many sources are scanned; memories of members of Union and Progress were carefully examined, Ottoman texts, newspapers of the period and news were scanned. The main targets of the Union and Progress and developments in the proclamation of the legitimacy were examined accompanied by sources that have witnessed history.

Accordingly the subject, it is possible to state that II Committee of Union and Progress aims to save the Ottoman Empire from the difficult conditions it is in. However, some members of the community have changed their opinions like many things have changed in time thus some developments have occurred.

While second declaration of Constitution caused multiple different developments in Ottoman Empire, It took some time to be adopted by people who dissent from. While this innovation in Ottoman Empire was adopted by some parts of the country, this was a huge change that was difficult to get used to by others.

Key words: *Young Turks, Committee of Union And Progress, Second Constitutional Era, 31 March*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde 1579 yılında Sokullu'nun ölümüyle başlayan ve 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'na kadar devam eden döneme Duraklama Dönemi denir. Duraklama Dönemi adından da anlaşılacağı gibi fetihler açısından durgun geçen bir dönem olmuştur.

Bu süreçte Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan Osmanlı Avusturya anlaşmazlıklarının 16.yüzyılın sonlarına gelindiğinde daha sakin bir hal aldığını görüyoruz. Fakat yaşanan sınır sorunları sebebiyle Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında anlaşmazlıklar 1593 yılında tekrar başlamıştır. Erhan Afyoncu Sorularla Osmanlı tarihi kitabında bu savaşları şu şekilde özetlemiştir:

“Avusturyalılar, 1593'ten 1606'ya kadar 13 yıl süren harpleri, “Uzun Türk Savaşları”, “Uzun Savaşlar” veya ilk çatışmalar 1591'de başladığı için “15 Yıl Harpleri” olarak adlandırılırlar.”¹

Netice itibariyle 1596'da Osmanlı ve Avusturya arasında Haçova Meydan Savaşı² yaşanmıştır.³ 1595 yılında savaşın henüz başında Estergon kaybedilmiş, bu tarihlerde III. Murat vefat etmiş yerine oğlu III. Mehmet geçmiştir.⁴ III. Mehmet 1596'da sefere çıktığında Osmanlı Devleti'ne bağlı Erdel Beyliği Avusturya'ya destek vermekteydi. Osmanlı Devleti Avusturya ile Erdel Beyliği arasındaki bağlantıyı kesmek için Eğri kalesini ele geçirdi. Bu başarının üzerine Osmanlı Devleti devam etti ve 24 Ekim'de Eğri'den Haçova'ya ilerlediler. Yoğun süren bir çarpışmadan sonra Osmanlı Avusturya'yı Haçova'da yenilgiye uğratmış oldu. Kanije ve Estergon gibi önemli kaleler de Osmanlı tarafından fethedildi. Haçova'da başarı yaşandığı sırada Anadolu'da Celali isyanları başlamıştı ve doğu sınırında ise İran ile savaş belirmektedir. Bu nedenle 1606 yılında Avusturya Arşidüklüğü ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Zıtatorok

¹ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s.251.

² Afyoncu, **a.g.e.**, s.254-256. Savaşın krokisi için Bkz.EK:1

³ Ferudun Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 14,1996, s.546.

⁴ Emecen, **a.g.m.**, s.546.

Antlaşması imzalanmıştır.⁵Antlaşma ile askeri ve siyasi teamüller değişikliğe uğramıştır ve bu durum Osmanlı adına önemli bir gelişmedir.⁶ Neticesinde bu gerçek daha da gün yüzüne çıkarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya ilerleyişi durmuş, Osmanlı'nın Avusturya üzerindeki gücü son bulmuştur. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti siyasi gücünü Avrupa üzerinde sağlayamamış ve siyasi dengelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine bozulduğu net bir şekilde anlaşılmıştır.

II. Osman (Genç Osman) döneminde ise Lehistan'ın Osmanlı egemenliği altındaki Boğdan'ın iç işlerine karışması üzerine padişah 1621 yılında ordusu ile birlikte sefere çıktı. Fakat savaş esnasında herhangi bir sonuç alınamayınca Osmanlı Devleti ve Lehistan arasında Hotin Antlaşması imzalandı.⁷ Hotin savaşı⁸ yeniçerilerin eski başarısının ve disiplinin ortadan kalktığının büyük bir göstergesi niteliğindedir.

II. Osman seferden İstanbul'a döndükten bir süre sonra Hacca gitmek üzere hazırlık yapmıştır.⁹ İmparatorluk dahilinde yayılan bu bilgi farklı ve abartılı söylemler ile birleşmiş ve II. Osman'a karşı büyük bir tepki oluşmasına sebebiyet vermiştir. Osman'ın Yeniçerileri kaldırmak istediği de söylentiler arasında olunca Ulema ile birleşen yeniçeriler Süleyman Ağa, Hoca Ömer Efendi, Dilaver Paşa, Kaymakam Hâfız Ahmed Paşa, Defterdar Bâkî Paşa ve Nasuh Ağa gibi kişilerin idamını istediler.¹⁰ Osman bu durumu kabul etmedi ve 19 Mayıs 1622'de isyan başladı.¹¹ Ardından isyan büyüdü ve II. Osman katledildi.¹²

⁵ Sandor Papp, "Zitvatorok Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44, 2013, s.472. Ayrıca Bkz. Afyoncu, **a.g.e.**, s.257.

⁶ Papp, **a.g.m.**, s.472.

⁷ Dariusz Kolodziejczyk, "Hotin", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 18, 1998, s.254.

⁸ Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt IV**, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010, s.1260-1261. Afyoncu, **a.g.e.**, s.286-287.

⁹ Hammer, **a.g.e.**, s.1264.; Ferudun Emecen, "Osman II", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 33, 2007, s.455.

¹⁰ Emecen, **a.g.m.**, s.455.

¹¹ Emecen, **a.g.m.**, s.455. Ayrıca Bkz. Afyoncu, **a.g.e.**, s.289-290.

¹² Emecen, **a.g.m.**, s.455. Ayrıca Bkz. Afyoncu, **a.g.e.**, s.290. Ayrıca Bkz. Hammer, **a.g.e.**, s.1265-1269.

II. Osman'ın katledilmesinin ardından I. Mustafa'nın akli dengesinin yetersiz¹³ olmasından dolayı 15 Zilkade 1032¹⁴ tarihinde küçük yaşta olmasına rağmen tahta IV. Murad geçti.¹⁵

Tahta geçen IV. Murat döneminde yaşanan Abaza Paşa ve Bağdat'taki Bekir Subaşı'nın faaliyetleri problem oluşturmaya başlamış ve neticede Bağdat 1033¹⁶ yılında Safevîlerin eline geçmiştir.¹⁷ Bağdat'a gerek Osmanlı Devleti gerek İran'daki Safevî Devleti tarafından büyük önem gösterilmiştir. Çünkü dini açıdan önemli bir bölge olmakla birlikte devletlerin büyüyüp gelişmesi için ihtiyacı olan stratejik bir öneme de sahipti.¹⁸ Bu önem neticesinde Bağdat defalarca kez kuşatılmış fakat 1638 yılına kadar alınamamıştır.¹⁹ IV. Murad'ın Bağdat²⁰ ve Revan²¹ seferinin ardından 14 Muharrem 1049 tarihinde İran savaşına son verecek Kasrışîrin Antlaşması imzalandı.²²

Bu dönemde 1663-1664 yılları arasında Osmanlı Habsburg savaşları gerçekleşmiştir.²³ Bu savaşları sona erdiren ve Osmanlı'nın Macaristan'daki en geniş sınırlarını çizen antlaşma ise Vasvar Antlaşması olup, 16 Muharrem 1075²⁴te Simon Reniger²⁵ ve Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa²⁶ arasında imzalanmıştır.²⁷ Bu antlaşma Avusturya'dan ziyade Osmanlı'nın çıkarıydı.²⁸

¹³Hammer, **a.g.e.**, s.1274-1275.

¹⁴15 Zilkade 1032 hicri tarih olup, miladi tarih 10 Eylül 1623'dür. Tarih çevirme klavuzu için Bkz. <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/E.Tarihi.22.04.2019>.

¹⁵ Ziya Yılmaz, "Murad IV", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 31, 2006, s.177. ; IV. Murad ile ilgili Bkz. Alphonse de Lamartine, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s.633-680.

¹⁶ 1033 hicri yıldır. Miladi takvimde 1623-1624 tarihlerine denk gelmektedir. Bkz. <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/E.Tarihi.22.04.2019>.

¹⁷ Yılmaz, **a.g.m.**, s.178.

¹⁸ Mehmet İnbaşı, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, cilt 0, sayı 12, 1999, s.277.

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 4, 1991, s.434-437. Ayrıca Bkz. Ziya Yılmaz, **a.g.m.**, s.177-183., Ayrıca Bkz. İnbaşı, **a.g.m.**, s.277.

²⁰ Bkz. Afyoncu, **a.g.e.**, s.296.

²¹ Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V**, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010, s.1409-1410. Afyoncu, **a.g.e.**, s.295.

²² Hammer, **a.g.e.**, s.1438. Ayrıca Bkz. Yılmaz, **a.g.m.**, s.181. Bkz. Rhoads Murphy, "Kasrışîrin Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 24, 2001, s.575. Ayrıca Bkz. Afyoncu, **a.g.e.**, s.296.

²³ Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 42, 2012, s.560-562.

²⁴ 16 Muharrem 1075 hicri tarihtir. Miladi takvime göre ise 9 Ağustos 1664 tarihine rastlar. Bkz. <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/E.Tarihi.22.04.2019>.

²⁵ Simon Reniger Habsburg tam yetkili elçisidir. Bkz. Kolçak, **a.g.m.**, s.560.

²⁶ Osmanlı Sadrazamıdır detaylı bilgi için Bkz. Abdulkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 26, 2002, s.260-263.

²⁷ Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt VI**, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010, s.1665-1666. Ayrıca Bkz. Kolçak, **a.g.m.**, s.560.

Denizcilik faaliyetleri ve ticaret açısından önemli bir merkez olan Girit²⁹ için 1645 yılında sefer başlamış olup, IV. Mehmet döneminde 9 Rebûlâhir 1080³⁰,de Osmanlı ve Venedik arasında bir anlaşma imzalanmıştır.³¹Böylelikle Girit merkezi Kandiye olarak Osmanlı hakimiyetine geçti.³² Girit için verilen mücadelenin yaklaşık 24 yıl sürdüğünü göz önüne alırsak devleti ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal alanda etkilediğini ifade etmemiz mümkündür.³³

IV. Mehmet döneminde Doroşenko hatmanlık³⁴ merkezi olan Çehrin'i Ruslara bırakmıştır. Bunun üzerine Osmanlı harekete geçti. Yapılan ilk seferde istenen sonuç elde edilemedi. 11 Nisan 1678 tarihinde Rusya'ya savaş ilan edildi³⁵ ve serdâr-ı ekremlige³⁶ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa³⁷ getirildi. Çehrin Kalesi'nin oldukça korunaklı olması ve çevresinin bataklıklarla kaplı olması seferi olumsuz etkilemekteydi. Fakat yapılan ani bir hücumla kale 21 Ağustos 1678 tarihinde alındı. Fakat korunması güç olduğu için kale yıkıldı. Rus generali Romodanovski geri çekildi. 1679 yılına gelindiğindeyse iki taraf arasında görüşmeler başladı ve ancak 1681 yılında ilk Osmanlı-Rus antlaşması niteliğinde olan Bahçesaray imzalandı.³⁸

1683 yılına gelindiğinde ise Katolik mezhebinden olan Avusturya Protestan Macarlara dinsel açıdan baskı yapmaktaydı. Bu baskı üzerine Macar soylularından olan Tökeli İmre Osmanlı Devleti'ne başvurarak yardım istedi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa yardım isteği üzerine Macaristan'da Osmanlı varlığını daha sağlam hale getirmek ve Avusturya'nın saldırılarına engel olmak için 1683 yılında II. Viyana seferine³⁹çıktı fakat ağır bir yenilgi alarak başarısız

²⁸ Hammer, **a.g.e.**, s.1666.

²⁹ Girit'i gösteren harita için Bkz.EK 2.

³⁰ 9 Rebûlâhir 1080 hicri tarih olup Miladi takvime göre 9 Eylül 1669 tarihine denk gelmektedir. Bkz.<https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/E.Tarihi.26.04.2019>.

³¹ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, cilt VIII., Yay. Hzl. Seyit Ali Karaman- Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.204-208.

³² Cemal Tukin, "Girit", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, s.87.

³³ Hasan Ali Cengiz, "Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 9, sayı 17, 2019, s.129.

³⁴Kazak başbuğunun sanıdır. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/E.Tarihi.10.03.2019>.

³⁵ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, s.250.

³⁶Padişahın katılmadığı savaşlarda başkomutanlık görevini yerine getiren sadrazamlara verilen addır. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/E.Tarihi.10.03.2019>.

³⁷Osmanlı sadrazamıdır. Bkz.Abdülkadir Özcan,"Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004, s.246-249.

³⁸ Özcan, **a.g.m.**, s.250.

³⁹ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınevi, İstanbul , 2013, s.41.

oldu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa IV. Mehmet'in kararı üzerine idam edildi. II. Viyana seferi doğru yorumlandığında Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığını açık bir şekilde ifade etmektedir.⁴⁰

Osmanlı Devleti'nde 1683 tarihinde başlayan Viyana Kuşatması'ndan itibaren yaklaşık 16 yıl süren yıpratıcı savaşları sonlandıran antlaşma 1699 yılında Karlofça Antlaşması⁴¹ olmuştur. Antlaşma Osmanlı ile Avusturya, Venedik, Lehistan ile imzalanmıştır.⁴² Osmanlı Devleti Karlofça Antlaşması ile Batı'da ilk kez büyük oranda toprak kaybetmiştir. Bu durum bize Osmanlı Devleti'nin artık Avrupa'dan çekilme sürecinin başladığını göstermektedir.

1700 yılında ise Osmanlı Devleti ve Rusya arasında İstanbul Antlaşması⁴³ imzalandı. Rusya var olduğu günden beri sıcak denizlere⁴⁴ inmeyi planlamaktaydı ve bu antlaşma ile Karadeniz'e inme konusunda ilk önemli adımı attı.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde üst üste yaşanan gelişmelerin ardından dışarıda da bazı gelişmeler yaşanmıştır. En önemlisi 1618-1648 yılları arasında yaşanan dini ve siyasi temelleri olan otuz yıl savaşlarıdır. Otuz yıl savaşları Vestfalya Antlaşması ile sona ermiştir.

Genel olarak incelersek Osmanlı Devleti Coğrafi keşiflere kadar doğudan Avrupa'ya uzanan ticaret yollarına hakimdi ve bu şekilde de bilindiği üzere çok önemli gümrük gelirleri elde etmekteydi. Fakat coğrafi keşifler ile birlikte ticaret yolları değişti ve Atlas Okyanusu'na yakın olan ülkeler İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa zamanla sömürge⁴⁵ imparatorluklarına dönüştü. Bu durum Osmanlı'yı genel olarak olumsuz etkilemiştir.

⁴⁰ Mustafa Turan, "II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözümle", **OTAM**, sayı 9, 1998, s.395.

⁴¹ Karlofça Antlaşması ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Abdulkadir Özcan, "Karlofça", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 24, 2001, s.504.

⁴² Özcan, **a.g.m.**, s.504.

⁴³ İstanbul Antlaşması'nın transkriptli metni için Bkz.EK 3.

⁴⁴ Rusya coğrafi özellikleri göz önüne alınırsa soğuk bir iklime sahip olduğu için sıcak denizlere inme politikası ortaya çıkmıştır. Daha detaylı bilgi için Bkz. Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası(Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 28, sayı 46, 2009, s.89-142.

⁴⁵ Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasi çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke, müstemele, koloni. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=i%C5%9F> E. Tarihi. 10.03.2019. Ayrıca Bkz.Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 37, 2009, s.394-397.

Yukarıda belirttiğimiz üzere 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması incelendiğinde Osmanlı adına her alanda birçok kayıp olarak yorumlanabilir. Kaybedilen yerlerin geri alınması düşüncesinin gelişmesi açısından inceleyecek olursak Prut önemli bir nokta olarak belirlemektedir. Rusya'nın var oluşundan itibaren içinde bulundurduğu Karadeniz'e açılabilme umudu, 1700 yılında yapılan İstanbul Antlaşması ile bir nebze gerçeğe yaklaşmıştır. Rusya Antlaşmaya göre Azak Kalesini ele geçirmiş ve bu durum Karadeniz'e açılmasına olanak sağlamıştır.⁴⁶ Osmanlı ve Rusya tarafından 1711 yılında Prut nehri kenarında yapılan savaş neticesinde Prut Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁷ Prut Antlaşmasına göre Osmanlı 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri almış ve Rusya'yı yenebilecek güçte olduğunu kanıtlamıştır.

Osmanlı Devleti 1711 yılında imzalanan Prut Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri almasının ardından barış şartlarına uymayan Venedik'e karşı savaş açıldı. Avusturya ise bu durumda Venedik'in yanında savaşa katıldı. Fakat Petervaradin Savaşı'nda çok ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekildiler ve 1718 yılında Pasarofça Antlaşması imzalandı.⁴⁸ Antlaşmaya göre Osmanlı Orta Avrupa'dan çekilmiş, Avrupa nazarında eski güçlü konumu yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.⁴⁹

1730 yılında Osmanlı dahilinde sonuçları itibariyle devleti etkisi altına alan Patrona İsyanı gerçekleşmiş, bu isyanın temel nedeni dönemin padişahı III. Ahmed ve devlet adamlarının aşırı lüks harcamaları idi. Bunun yanında 17.yüzyılda büyük şehirlere göçler devam etmekte ve köyler boş kalmaktaydı. Bu durum da tabii olarak tarımın durmasına yol açıyordu. Aynı zamanda esnaf loncalarının ağır vergi vermesi de isyanı tetikleyen diğer sebepti.⁵⁰ Patrona isyanı neticesinde Lale Devri sona erdi.⁵¹

1736-1739 yıllarında Kırım'a sahip olmak ve Karadeniz'e ulaşmak isteyen Rusya ile Balkanlarda hakimiyet kurmak isteyen Avusturya Osmanlı Devleti'ne

⁴⁶ Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, s.359.

⁴⁷ Beydilli, **a.g.m.**, s.359.

⁴⁸ Abdülkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, s.177-181.

⁴⁹ Özcan, **a.g.m.**, s.180.

⁵⁰ Abdülkadir Özcan, "Patrona İsyanı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, s.189.

⁵¹ Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 27, s.83-84.

karşı birleşmiştir. Rusya bu doğrultuda Azak Kalesi'ne saldırmıştır. Osmanlı ise Rusya'ya savaş açtı. Sonuç olarak Osmanlı iki cephede savaşmasına rağmen önemli başarılar kazandı. Ve 1739 yılında Avusturya ile Belgrat Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Avusturya Belgrat'ı Osmanlı Devleti'ne geri verdi.

1770 yılında Rus Donanması Akdeniz'e açılmış ve Mora yakınlarında hareket etmeye başlamıştır.⁵² Rus Donanması Çeşme Limanı açıklarındayken 6 Temmuz günü Osmanlı Donanmasına ait gemileri ateşe vererek yakmıştı. Tarihe Çeşme Vak'ası, Çeşme Baskını olarak geçen bu olay üzerine Rus donanması Ege ve Akdeniz'de serbest bir şekilde dolaşmaya başladı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ticari faaliyetleri açısından olumsuz bir gelişme olmuştur.⁵³

26 Temmuz 1774 tarihinde Osmanlı ve Rusya arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁴ Bu antlaşma Osmanlı Devleti için şartları gereği oldukça ağır bir antlaşma olmuştur. Bu antlaşmaya göre Ruslar Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden kopararak ilhak etme yolunda ilk adımı atmış oldular.⁵⁵

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından antlaşmanın bazı maddelerinin netleşmesi için Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1779 yılında Aynalıkavak Tenkihnâmesi imzalanmıştır.⁵⁶ 1783 yılına gelindiğinde ise Ruslar Kırım'ı ilhak ettiler.⁵⁷

Genel anlamda ifade ettiğimiz üzere 17. Yüzyıl olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle Yükselme Dönemi'nde dünya güçleri arasında üstün olan Osmanlı Devleti, 17.yüzyılda bu üstünlüğünü sağlayamamış, Avrupa devletleri karşısında savunma durumunda kalmıştır.⁵⁸ 15.yüzyıldan itibaren dünyada gerçekleşen gelişmeler bazında Rönesans, Reform, coğrafi keşifler neticesinde yeni yolların keşfedilmesi ve önemli ticaret yollarının Avrupalıların denetimine geçmesi karşısında Osmanlı Devleti yaşanan bu gelişmelere ayak uyduramamıştır. Netice itibariyle Avrupalılar ticari alan başta olmak üzere

⁵² M. Münir Aktepe, "Çeşme Vak'ası", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, s.288.

⁵³ Aktepe, **a.g.m.**, s.289.

⁵⁴ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 26, 2002, s.524.

⁵⁵ Kaynarca Barışı ile ilgili Bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi cilt VIII**, MMP Baskı İstanbul,, 2010, s.2402-2403.

⁵⁶ Semavi Eyice, "Aynalıkavak Sarayı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 4, 1991, s.265.

⁵⁷ Ferudun Emecen, "Şâhin Giray", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 38, 2010, s.276.

⁵⁸ Nurullah Karta, "17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile İktisadi İlişkileri", **Turkish Studies**, cilt 8, sayı 11, 2013, s.164.

kendi adına önemli kararlar alabilen ve gitgide büyüyen bir kademeye yükselmişlerdir.⁵⁹ 17. ve 18.yüzyıllardan itibaren Osmanlı Devleti'ni düşünce yapısı açısından ele aldığımızda, çok güçlü ve başarılı olduğu mazi ile şu an büyüyerek kendisinden daha üstün hale gelen Avrupa arasında kalmıştır.⁶⁰

Bu durumda Osmanlı reformların kaynağı olan Batı'ya yöneldi. Batı da ise hakim olan düşünce genel itibariyle Osmanlı Devleti ve Türkler ile kendisi arasında bir bağ ya da ortak bir nokta bulunmadığı düşüncesi idi.⁶¹ Mustafa Akdağ'ın da belirttiği gibi;

“XVII. Yüzyılda yaşanan Osmanlı düzenliğinin genel karakteri özetlenirse, bunun açık ifadesi şu olacaktır: Devletin gerek şeriatın ve gerekse geleneklerden çıkararak “kanun” halinde ortaya koyduğu kurallara hükümet yönetiminde uyulup uyulmaması, artık merkezden memleket içlerine kadar her tarafta ortaya çıkmış bir takım kendivar güçlerin çıkarlarına uygun olma şartına bağlı hale gelmiş bulunuyordu ki, bu güçler de, o devir tarih edebiyatında “zorba” deyimi ile nitelenen irili ufaklı birtakım kişilerce kullanıla geldikleri için, bu biçimde şer-i şerif ve kanun-i münif dışı etkilerden bir türlü kurtulamayan hükümetin bu tarih dönemine “Zorbalar Devri” demek çok yerinde olmuştur.”⁶²

Osmanlı Devleti'nde özellikle Kanuni döneminden sonra başlayan bozulma sonucunda Osmanlı, devleti ayakta tutmak amacıyla bazı önlemler almıştır. Taklit ve Tamir yöntemi⁶³, Lâle Devri, Nizam-ı Cedid, Senedi İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I.Meşrutiyet, Kanun-i Esasi, II. Meşrutiyet Dönemi bu önlemlerden bazılarıdır.⁶⁴ Bu gelişmelerden anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti'nde özellikle 19.yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın üstünlüğü daha iyi anlaşılmış ve bu üstünlüğe karşı Batılı birtakım yeniliklerle çözüm üretme yoluna gidilmiştir.

⁵⁹ Karta, **a.g.m.**, s.168.

⁶⁰ Bayram Kodaman, “Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 2007, sayı 16, Aralık 2007, s.15.

⁶¹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.31.

⁶² Mustafa Akdağ, “Genel Çizgileriye XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 4, sayı 6, 1966, s.217.

⁶³Bkz. Kodaman, **a.g.m.**, s.18.

⁶⁴ Kodaman, **a.g.m.**, s.17-23.

Genel anlamda Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatına bir çözüm üretmek adına 21 Mayıs 1889 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti İttihad-ı Osmanî Cemiyeti olarak kurulmuştur. Bu cemiyet adalet, özgürlük, eşitlik gibi hakları sağlamayan, Osmanlı Devleti'nin gelişmesine engel olan ve yabancı devletlerin müdahalesine açık hale getiren yönetimine karşı halkı bilgilendirmek amacıyla gizli olarak kurulmuştur.⁶⁵

Çağlar Keyder'e göre cemiyetin kuruluş amacı;

“Jön Türk düşüncesinin ön planında iktisadi bir program değil, ‘Devlet kurtarmayı’ amaçlayan bir siyasi eylemcilik yer alıyordu. İmparatorluğun yavaş yavaş ve aman vermez bir biçimde parçalandığını, çeşitli milliyetçi ayrılık hareketlerinin her geçen gün başarı kazandığını ve Düyunu Umumiye'nin vesayeti altındaki Babıâli'nin gitgide elinin kolunun bağlandığını gören Jön Türkler'in başlıca kaygısı, Osmanlı Devleti'nin özerkliğini ve coğrafi bütünlüğünü yeniden kurtarmaktı. Böylece ‘devleti kurtarmak’, geleneksel düzeni, bürokrasinin ayrıcalıklı konumunu değiştirmeden korumanın sembolik formülü oldu.”⁶⁶şeklindedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel düşüncesi Osmanlı Devleti'nin başarısızlığına son vermek ve devleti bu kötü gidişattan kurtarmak idi. Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımı ve diğer gelişmeler neticesinde İmparatorluğun içinden çıkılmaz bir hal alışı ve bunun yanında Duyun-u Umûmiye gerçeğiyle yüzleşen Babıâli'nin çaresizliği karşısında Jön Türkler'in temel hedefi Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğini sağlamaktı.⁶⁷ Bu amaç uğruna faaliyetlere girişen cemiyetin en büyük hareketi şüphesiz ki II. Meşrutiyet'in ilanı olmuştur.

⁶⁵ Orhan Örs, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 13, sayı 51, Bahar 2013, s.679.

⁶⁶ Çağlar Kayder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.73.

⁶⁷ Örs, **a.g.m.**,s.679.

2. İTTİHAT VE TERAKKİ HAREKETİNİ HAZIRLAYAN ŞARTLAR

2.1 19.yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Durumu

2.1.1 Klasik Osmanlı Toplum Yapısı

Osmanlı Devlet idaresinde Kul⁶⁸ (gulam)⁶⁹ sistemi temel yapı taşlarından biridir. Köleleri yetiştirerek onları belirli hizmetlerde görevlendirmek Osmanlılara Orta-Doğu İslâm devletlerinden geçmiştir.⁷⁰“Kullar yalnızca askerî hizmetlerde kullanılmaktaydı.”⁷¹ Maliye ve yazı işlerine genellikle ilmiyye sınıfına mensup olan Türk Müslüman kişiler alınmıştır.⁷²Osmanlı Devleti'nde savaş ve askeri strateji önemli bir konumda olduğu için klasik anlamda Osmanlı toplum yapısını incelediğimizde askeri sınıfın ayrıcalıklı bir noktada olduğunu görürüz. Toplum yapısı ise yönetenler ve yönetilenler olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Padişah askeri sınıfın başında olarak ülkeyi yönetiyor ve bununla birlikte yönetilenlere (reaya)⁷³ belirli imkanlar sağlıyordu. Askeri sınıf ikiye ayrılıyordu. Bunlar; icrâi zümre ve ulema zümresi idi. Daha çok askerlik ve yönetsel işlere bakan icrâi askeri zümre idi. İcrai zümre padişah kulu idi. Sipahiler, yeniçeriler, sadrazam bu zümreye dahildi. Birçoğu Hristiyanlardan devşirilmiş kişilerdi. Padişahın bu kişileri yargılamadan cezalandırma hakkı bulunurdu. Devlet dahilinde yüksek

⁶⁸Sözlük anlamı olarak Kul “esir, köle” anlamını taşımaktadır. Fatih Sultan Mehmed'den sonra “tebaa, sadık, hizmetkâr” anlamına gelmektedir. Osmanlı'nın kapıkulu askerleriyle askerî vır mülki idarecileri için kullanılan terim. Detaylı bilgi için Bkz. Abdulkadir Özcan, “Kul”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 26,2002, s.348-350.

⁶⁹Eski İslâm devletlerinde ordu, saray ve idarede çalıştırılmış köle ve esirler. Gulâm Arapça bir kelime olmak üzere, sözlük anlamı olarak “erkek çocuk, delikanlı; âzar edilmiş köle, genç hizmetkâr; efendisine bağlı muhafız” anlamını taşımaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Mustafa Zeki Terzi, “Gulâm”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, s.178-180. Ayrıca Kul (Gulam) sistemi için Bkz. Halil İncalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.205-217.

⁷⁰İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1941, s.85-94.

⁷¹İncalcık, **a.g.e.**, s.205.

⁷²İncalcık, **a.g.e.**, s.206.

⁷³ Reaya, Osmanlı Devleti'nde “tebaa, halk ya da yönetilen” anlamında kullanılan kelimedir. Sözlükte “sığır, koyun sürüsü” anlamına gelen raiyye/raiyyet kelimesinin çoğul halidir. İslâm dünyasında yönetici olan askerî tabaka ile ulemâ dışında kalan ve vergi vermek ile yükümlü olan halkı ifade eder. Detaylı bilgi için Bkz.Mehmet Öz, “Reâyâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, s.490-493.

rütbeli görevlerde bulunan kullar öldüklerinde devlet bu kulların mallarına el koyardı. Bu sisteme ise müsadere usulü denirdi.⁷⁴ Bu kişilerde sahip oldukları mal varlıklarından çocuklarının yararlanabilmesi için vakıflar kuruyorlardı.⁷⁵ Osmanlı Devleti'nde Mîrî toprak devlete büyük bir avantaj sağlıyordu. Bu avantaj köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol etme ve gerektiğinde düzenleme yetkisine sahip olmasıydı.⁷⁶ Aynı zamanda Mîrî topraklar⁷⁷ ikiye ayrılmaktadır. Bunlar: Tapulu arazi ve mukata'alı arazi şeklindedir.⁷⁸

Ulema zümresindeki kişilerin görevleri ise adalet, eğitim, din şeklinde sıralayabiliriz. Bu kişiler padişahın kulu değillerdi. Bu nedenle padişah ulema zümresinde olan kişileri yargılamadan cezalandırma hakkına sahip değildi. Ayrıca bu kişilerin malları da müsadere edilemezdi. Ulema kimseler devşirme⁷⁹ değillerdi bu nedenle genellikle Türklerdi ve kesinlikle Müslümanlardı. Devlet ulema zümresinde müsâdere sisteminin uygulamadığı için bu kişilerin mal varlıkları genellikle vârislerine geçirdi. Hatta ulemalık mesleği de oğullarına geçiyordu. Bu nedendir ki özellikle 18.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan gerileme döneminde ulemalık kademelerini daha kolay ve hızlı bir şekilde atlayabilmek için beşik ulemalığı yaygınlık kazanmıştır.

Osmanlı Sarayı ise enderun (iç) bîrun(taşra) şeklinde iki kısma ayrılmıştır.⁸⁰ Osmanlı toplumunda yönetilenler yani diğer bir deyişle reaya, geçimini tarım yaparak ya da esnafılık yaparak sağlıyordu. Bunun yanında azınlık olmasına rağmen ticaret yapanlar da mevcuttu. Osmanlı Devleti'nde

⁷⁴ Devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir amacıyla bir mala el konulması anlamına gelmektedir. Daha yoğun olarak kamu çalışanlarının haksız kazanç yoluyla elde ettikleri malları ya da gelirlerin tamamına ya da bir kısmına devlet tarafından el koyulması anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için Bkz.Cengiz Tomar, "Müsâdere", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, s.65-67. Ayrıca Bkz.Mehmet Karataş, " 18-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Bazı Müsâdere Uygulamaları",**OTAM**, cilt 0, sayı 19, 2006, s.219-237.

⁷⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s.31.

⁷⁶ İnalçık, **a.g.e.**, s.246.

⁷⁷ Mîrî Arazi Osmanlı'da mülkü devlete ait olan, tasarrufu kullananlara devredilen arazidir. Sözlükte ise "devlete ait" anlamında kullanılan mîrî, Osmanlı'da devlet hazinesinin yanında mülkiyeti devlete ait olan topraklar ve bu topraklardan alınan vergileri ifade eden bir kavramdır. Detaylı bilgi için Bkz.M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 30, 2005, s.157-160.

⁷⁸İnalçık, **a.g.e.**,s.247.

⁷⁹Devşirme Osmanlı'da farklı görevlerde kullanılmak amacıyla Osmanlı tebaasından bazı hristiyan çocuklarının toplanması anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için Bkz.Abdülkadir Özcan, "Devşirme", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 9, 1994, s. 254-257.

⁸⁰İnalçık,**a.g.e.**,s.210.

sürekli ve ebedi olarak karşımıza çıkan diğer bir oluşum ise vakıftır.⁸¹ Vakfın işletilmesi kadı ile vakfiyye tarafından sağlanmaktadır.⁸² Vakıf koşulları belirlendikten sonra bunu kimse değiştiremezdi. Bu duruma padişah da dahildir. Vakfın genel amacı hayır işlemek olup vakıftan herkes değil sadece belirli kişiler yararlanır.⁸³ Osmanlı da vakıflar bu özellikleriyle önemli bir yere sahipti.

Osmanlı Devleti'ne dışarıdan gelen değerli madenlerin etkisiyle tımar sisteminin eski önemi sarsıldı. Bunun yerine tarım ile ilgili olan vergileri iltizam usulüyle ortaya çıktı. Osmanlı Devleti tarım alanında eski dönemlerde merkezi bir yapıya sahipti. Fakat tımar sisteminin bozulmaya başlamasının ardından eski merkezi feodal yapısını kaybederken, devlet merkezinin gücünü azaltarak yerel yönetim ve yetkilerinin arttırdığı adem-i merkeziyetçi⁸⁴ feodoliteye⁸⁵ dönüştü. Bu durum Osmanlı Devleti'nde eski merkezi düzenin bozulmasına yol açtı ve yörelerden bölgelerde güçlü ayanlar ortaya çıktı. Ayanlar klasik Osmanlı toplum yapısında yönetenler sınıfına eklendi. Osmanlı Devleti'nin içinde bu gelişmeler meydana gelirken dışında Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sömürgecilik yarışı başlamıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir.⁸⁶

2.1.2 19.yüzyılda Osmanlı Toplum Yapısı

Yükselme Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu toprak ve nüfus bakımından kıyaslandığında dünyanın en büyük devletlerinden biriydi.⁸⁷

⁸¹Vakıflar için Bkz.Ziya Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1985. Ayrıca Bkz.Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, cilt 10, sayı 1, 2008, s.157-175.

⁸²İnalcık,a.g.e., s.261.

⁸³İnalcık,a.g.e.,s.261.

⁸⁴Adem-i Merkeziyetçilik genel anlamda yerel yönetimleri destekler. II. Meşrutiyet döneminde Prens Sabahattin önemli temsilcilerinden olmuştur. Detayı bilgi için Bkz. Şerif Mardin, “Adem-i Merkeziyet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 1,1988, s.364-367. Ayrıca Bkz. Murat Burgaç, “Osmanlı Devleti'nde Adem-i Merkeziyetçilik Tartışması (1876-1913)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, cilt 51, sayı 2, 2018, s.145-176. Ayrıca Bkz. **Mahmut Bozan**, “Üniter Yapıda Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyetin Uyumu”, **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 8, sayı 16, 2017, s.21-40.

⁸⁵Feodalizm toprak mülkiyetine dayalı bir sistemdir. Bkz.Pınar Ülgen, “Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, **Mukaddime**, cilt 1, sayı 1, 2010, s.1-18. Ayrıca Bkz.T. Tolga Gümüş,“Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 29, sayı 47, 2010, s.39-64.

⁸⁶Akşin, a.g.e.,s.32.

⁸⁷Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.3.

Bu dönem Osmanlı padişahlarını klasik dönem Osmanlı padişahları ile kıyaslayacak olursak daha lüks bir hayat yaşadıklarını söyleyebiliriz. 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde saraylar ön plana çıkar. Yaptırılan saraylar önceki dönemlerle kıyaslanacak olursa oldukça lüks ve pahalı olmakla birlikte Avrupa tarzı bir mimari karşımıza çıkmaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde yaptırılan Topkapı Sarayı yapı olarak oldukça sade ve gösterişsizdi. Bunun yanında Topkapı sarayında mobilya kavramına rastlayamayız.

Fakat 19.yüzyılda yaptırılan saraylar Avrupa tarzında olduğu için süs eşyaları ve mobilyalara rastlarız. İlk alafranga saray olan Dolmabahçe sarayı 1853 yılında Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra Abdülaziz döneminde Çırağan, Beylerbeyi, Yıldız gibi sarayların yapıldığını siyasi alanda ise özellikle II. Mahmut döneminde değişimlerin yaşandığını görüyoruz. Özellikle son dönemlerde oldukça büyük sorun yaratan yeniçeriler 1826 yılında II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır. Bunun yanında devlet için sorun oluşturmaya başlayan ayanlara son verilmiştir. Köklü devlet adamlarının öldükten sonra mal varlığının devlete geçmesini sağlayan müsadere usulü de bu dönemde kaldırılmıştır. Tanzimat ile önceki dönemlerde padişahın elinde bulunan katl yetkisine de son verilmiştir.

1871 yılında Ali Paşa ölmüştür. Bunun yanında Fransa Prusya karşısında yenilgiye uğramıştır. Bu durum Avrupa'da Prusya'nın ve Rusya'nın güçlenmesine neden oldu. Bu durum demokrasinin zayıflayarak mutlakiyetin güçlenmesi olarak yorumlanmıştır.⁸⁸

19. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomik yapısında geleneksel anlayış devam etmekteydi. İç ve dış ticaret devlet denetimiyle birlikte devam etmekte ve esnaf loncaları ile birlikte üretim ve tüketim denetlenmekteydi.⁸⁹

6 Ekim 1875 tarihinde babilî dış borç faizlerini yarı yarıya indirme kararı aldı. 1877-1878 yılında Rus Harbi meydana geldi. Abdülhamit bunun üzerine Mithat Paşa'yı görevden aldı ve baskıcı bir yönetim anlayışı benimsemeye başladı. Bu baskı içerisinde Vükela Meclisi eski işleyişini kaybetmiş ve karar alma

⁸⁸Akşin, a.g.e., s.36.

⁸⁹Çadırcı, a.g.e.,s.6.

konusunda eski önemini yitirmiştir. Bu durum 1908 yılında II. Meşrutiyet'e kadar sürmüştür.⁹⁰

Askeri hayatı inceleyecek olursak Abdülhamit daha sadık oldukları ve daha kolay söz dinledikleri gerekçesiyle İstanbul'da ve sarayda alaylı askerlerin görev almasını destekliyordu. Bu durum bilgidен yoksun kişilerin askerlik yapmasına yol açarak askeri alanda zafiyete neden olmaktaydı.

2.2 19.yüzyılda Dünyanın İçinde Bulunduğu Durum

16. yüzyılın başlarında Orta Avrupa ve Batı, yavaş yavaş üstün duruma gelmek adına çalışmalarını arttırdı. Coğrafi keşiflerle yeni ticaret yolları bulundu ve Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki İpek ve Baharat yolları eski önemini yitirmeye başladı. Yine coğrafi keşifler ile birlikte Amerika kıtası keşfedildi. Patates, domates, kakao, hindi gibi yeni ürünler dünya pazarına girdi. Deniz ticareti gelişti. Bu durum Avrupa'da burjuvazinin gelişmesine olanak sağladı. Bütün bu gelişmelerin ardından İngiltere'de Sanayi Devrimi ortaya çıktı. Sanayi devrimi ile birlikte buharlı makineler kullanılmaya başlandı. Bu durum fabrikalarda işlerin daha hızlı ve daha kaliteli olmasını sağladı aynı zamanda insan gücüne olan ihtiyacı azalttığı için işsizlik oranı arttı. Sanayi Devrimi ile birlikte büyük devletlerin ham madde arayışı arttı.⁹¹ Bu doğrultuda büyük devletler sömürgecilik arayışına girdi. Bunun sonucunda yollar limanlar yapıldı. Madenler işletildi.⁹²

18.yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletler siyaset, ekonomi, savaş teknikleri konusunda hızla ilerlemekteydi. 18.yüzyılda Rusya ve Avusturya ilerledi böylece Balkanlar ve Akdeniz bölgesinde yayılma politikasını sürdürdü. Bu durum 19.yüzyıla kadar devam etti.⁹³ 18.yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkiler Osmanlı aleyhine gelişme göstermiştir.

⁹⁰Akşın,**a.g.e.**,s.37.

⁹¹Sanayi Devrimi'nden sonra büyük bir pazar kurulmuş, üretim artmış bu durum da ham madde ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bkz.W.W. Rostow, "Sanayi Devrimi Nasıl Başladı", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, cilt 30, sayı 1-4, 1970, s.255-278.

⁹²Akşın,**a.g.e.**, s.39.

⁹³Çadırcı, **a.g.e.**, s.3.

19. yüzyılın son çeyreğinde yeni gelişmelere bağlı olarak sanayide yeni alanlar ortaya çıktı. Bu durum sanayide tekelleşmeyi meydana getirdi. 1878-1914 yıllarında Avrupa dışında emperyalist ülkelerden birinin denetimi altında olmayan oldukça az yer kalmıştı.⁹⁴ 1889 yılında ise emperyalist ülkeler ile ilgili değişimler meydana geldi. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik açıdan oldukça büyüyen İngiltere yavaş yavaş ABD ve Almanya'nın önüne geçmeye başladı. Bu dönemde Avrupa'da kol gücü yerine buhar gücüne geçilmesiyle üretim ciddi anlamda artarken üretim giderleri de daha hesaplı hale gelmiştir. Sonuç olarak Fransa, İngiltere, Rusya gibi devletler Osmanlı pazarını ele geçirmek için birbirleriyle mücadele içine girmiştir.⁹⁵ 19.yüzyılda ise Avrupa'da tarım alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Kol ve hayvan gücü yerine makineleşmeye geçilmiştir. Sanayi Devriminden sonra Avrupa ülkeleri kaliteli hızlı ve ucuz mallar üretmiştir. Dış dünyada atılan bu adımların Osmanlı Devleti içerisinde yaşanacak gelişmelere⁹⁶ sebep olmasının yanında İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkışının temel nedenlerinden sayılabilir.

2.3 Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti yükselme çağında, o yıllarda varolan diğer devletlere göre oldukça başarılıydı. Osmanlı imparatorluğu çok geniş alana yayılmış olmasına rağmen son derece sıkı bir merkezîyetçilik ile yönetiliyordu. Devlet yükselme döneminde ipek ve baharat yollarını elinde bulundurduğu için ekonomik ve stratejik açıdan önemli bir noktadaydı. Fakat zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasında yaşanan roller değişikliğe uğradı. Avrupa'da meydana gelen Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform gibi değişimler neticesinde Osmanlı Devleti geri planda kaldı. Ardından Osmanlı'nın zihninde kendi devlet sisteminin geçerliliği konusunda birtakım soru işaretleri oluştu. Genel olarak Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında geride kalmasının nedeni Batı'nın teknik alandaki başarısı olarak düşünülmüş buna karşılık Osmanlı,sisteminin ıslah

⁹⁴Akşin, **a.g.e.**, s.39.

⁹⁵Çadırcı, **a.g.e.**,s.6.

⁹⁶Avrupa'da ortaya çıkan seri üretime karşı koyamayan Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi'nden olumsuz etkilenmiştir. Osmanlı'da yaşanan ekonomik gelişmeler için Bkz. Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 48, 2016, s.17-44.

edilmesine karar vermiştir.⁹⁷ Bu dönemde Osmanlı, Yükselme Dönemi'ndeki gibi fetihlerde aktif değildi. Devlet adamları ise Osmanlı dahilinde yaşanan bu sorunlara bir çözüm bulmak adına reform planları yapmaya çalışıyor aynı zamanda Avrupa'daki teknolojik kaynakları ülke sınırları dahiline taşımaya çalışıyorlardı.⁹⁸ Bunun yanında Osmanlı dünya karşısındaki geri kalmışlığını kendi öz kaynaklarıyla aşamadığı için aynı zamanda dışa bağımlı bir hale gelmişti.⁹⁹

Avrupa'nın üstünlüğünü kavrayan Osmanlı, Batılılaşma siyaseti ile içinde bulunduğu durumdan kurtulmaya çalışmıştır. Bunun için de iki temel amacı prensip edinmiştir. Bunlar; Batılı tarzda var olan kurumları ve gelişen teknolojik yöntemleri alarak Osmanlı'nın idari alanda varlığını daha faydalı hale getirmek ve Avrupa tarzında ıslahatlar gerçekleştirerek Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskıyı azaltmak idi.¹⁰⁰ 19. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğu ilk etapta Batı tarzı yeniliklere karşı olumsuz bir tutum sergilemiş fakat bu durum askeri alanda yaşanan yenilgiler ve imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik koşullarından kaynaklı¹⁰¹ fikri değişikliğe uğramıştır. Artık Batı'nın gelişmelerini takip etmek, bu gelişmeler üzerinde çalışmalar yapmak ve Batı tarzı reformlar gerçekleştirmenin gerekliliğini kavramıştır.¹⁰² Sonrasında Avrupalı devletlerin yeni yerler keşfetme isteği coğrafi keşiflere yol açmış ve Osmanlı Devleti'nin elinde olan ticaret yolları okyanuslara kaymıştır.¹⁰³ Bu durum Osmanlı Devleti'nde bazı sorunlara yol açmıştır.

Coğrafi keşiflerden sonra İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi de Osmanlı Devleti'ni oldukça olumsuz bir şekilde etkilemiş, sanayi devrimi ile birlikte makineleşme artmış ve insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Bu dönemde Çariçe II. Katerina devrinde Rus ordusu ilk olarak Tuna'yı geçmiştir. Bu savaş

⁹⁷ Örs, **a.g.m.**, s.680.

⁹⁸ Örs, **a.g.m.**, s.680.

⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler; II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918 C.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.6.

¹⁰⁰ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.15.

¹⁰¹ Yusuf Ziya İnan, **Jöntürk'lerden İttihat ve Terakki Cemiyetine**, Bayramaşık Yayınevi, İstanbul, 1978, s.13.

¹⁰² İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s.14.

¹⁰³ Akşin, **a.g.e.**, s.40.

sonucunda 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın büyüklüğü tanınmıştı.¹⁰⁴

17. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan problemlere çözüm olarak belirli planlamalar yapılsa da 17.yüzyıl ve 19.yüzyıl da yapılan yeniliklerin ve planlamaların önemi farklılık göstermektedir. Önceki dönemlerde yapılan yeniliklerde Batı'dan geri kalma düşüncesi hakim değilken özellikle Tanzimat ve Islahat dönemlerinde yapılan yeniliklerde dünya da yaşanan gelişmeler önemle ele alınmıştır.¹⁰⁵ Osmanlı genel olarak yapılan reformlar köklü olmaktan ziyade padişaha bağlı kalmıştır. Bu durumda yapılan yenilikler kalıcı olamamıştır. 19.yüzyıl reformistlerinin çoğunun Batı'yı iyi tanıyan kişiler olması önemli bir noktadır.¹⁰⁶ “Bu dönem reformları, yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen ve eğitimden sağlığa, vergiden askerliğe, bürokrasiden gündelik hayatın tanzimine kadar pek çok alana müdahale eden, toplumun tüm katmanlarını etkileyen bir niteliğe sahip olur.”¹⁰⁷

Genel olarak toparlayacak olursak Osmanlı Klasik sisteminin yetersizliğine yol açan sebeplerden en önemlisi, Osmanlı Devleti ile dış ülkeler arasında istihbaratın yetersiz olması ve bu durumdan kaynaklanarak ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip edememiş olmaları idi. Osmanlı 1793 yılında kadar diğer devletlerde daimi elçiler bulunduramamıştır. Bu görev için ise Müslüman tüccarlar ve Fenerli Rumlardan olan tercümanlar görevlendirilmekteydi.

*“Doğu bölgesinde sınır eyaletlerinin valileri, Kuzey kesimde Kırım hanları, Batı da Eflak ve Boğdan voyvodaları, Dubrovnik Cumhuriyeti yetkilileri, Erdel kralları dışarıda meydana gelen gelişmelerden Babaiâli'yi haberdar etmekle yükümlüydü.”*¹⁰⁸ Fakat bu kişilerin asıl görevi istihbarat olmadığı için diğer iş ve sorumluluklarıyla ilgilenirken bu görev genellikle ikinci planda kalmaktaydı.¹⁰⁹

¹⁰⁴Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili geniş bilgi için Bkz.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V.**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1988, s.422-427.

¹⁰⁵ Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl 1, sayı 2, 2016, s.51.

¹⁰⁶ Karabulut, **a.g.m.**, s.51.

¹⁰⁷ Karabulut, **a.g.m.**, s.51.

¹⁰⁸ İhsan Burak Birecikli, “Batı'nın Yükselişi”, **History Studies İnternational Journal Of History**, cilt 3, sayı 2, 2011, s.18.

¹⁰⁹ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.21.

1778 yılında tekrar başlayan Osmanlı Rus harbi, kendi aralarında anlaşma sağlayan Rusya ve Avusturya'nın başarısı ile sürmüştür. Ruslar kuzey Karadeniz kıyılarını ele geçirirken Avusturya ise Tuna'yı geçmiştir. Sonuçta Avusturya ile Zıştovi¹¹⁰, Rusya ile Yaş¹¹¹ Antlaşması imzalanmıştır.¹¹² Osmanlı Devleti savaşa Kırım'ı geri kazanmak için girmiştir. Fakat sonuç olarak yeni topraklar kaybedilmiştir. Bu noktada ordunun eksikleri net bir şekilde görülmüştür.

18.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yönetimindeki padişahlar devletin kötü gidişatını kavramışlar fakat bunu düzeltme girişiminde bulunamamışlardır. Bu yıllarda Anadolu ve Balkanlarda derebeyleşmenin¹¹³ yanında aynı zamanda eşkiyalık hırsızlık gibi olaylar artmaya başlamıştır.¹¹⁴

Osmanlı Devleti III. Selim ve II.Mahmut döneminde içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için bazı atılımlar gerçekleştirdi. III. Selim her alanda yeni düzenlemeler yaparken ticaret konusuna da değinmiştir.Devlet adamlarına ticaret gemileri almalarını öğütlemiş ve yerli malı kullanımını arttırmaya çalışmıştır.¹¹⁵Fakat bu gelişmelere rağmen devlet eski gücüne kavuşamamıştır.

Osmanlı Devleti Avrupa karşısındaki bu durumu ortadan kaldırmak ve bu olumsuz durumu minimal hale getirebilmek için Sened-i İttifak imzalanmıştır. 1808 yılında Sened-i İttifak¹¹⁶bir giriş yedi madde ve bir sonuçtan oluşmuştur.¹¹⁷Bu belge Padişahın mutlak otoritesini sınırlamak amacını taşıyan bir belge olmasından dolayı “ilk amme hukuku kaidesi” olarak ifade

¹¹⁰ Zıştovi Antlaşması 4 Ağustos 1791 tarihinde 14 madde olmak üzere imzalanmıştır. Anlaşma gereği 1788 Şubat'ta savaş ilanından önceki sınırlar geçerliliğini koruyacaktır. Avusturya, Belgrad ve diğer yerleri geri verecek fakat Ursova ve Bosna'da Avusturya adına bir kısım sınır geçerliliğini koruyacaktır. Ayrıca önemli bir kale olan Hotin Kalesi anlaşma yapılan kadar Avusturya'da kalacak anlaşma yapıldıktan sonra ise Osmanlı İmparatorluğuna ait olacaktır. Detaylı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.571-572. Ayrıca Bkz.Kemal Beydilli, “Zıştovi Antlaşması”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44, 2013, s. 467-472.

¹¹¹ Yaş Antlaşması 10 Ocak 1792 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanmıştır. On üç maddeden oluşmaktadır. Bkz.Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.591-592. Ayrıca Bkz.Kemal Beydilli, “Yaş Antlaşması”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 43, 2013, s.343-347.

¹¹²Çadircı, **a.g.e.**, s.3.

¹¹³Derebeylik, Feodalite kavramlarında detaylı bilgi için için Bkz.Halil Cin, S. Gül Akyılmaz, **Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995. Ayrıca Bkz.Murat Özyüksel, **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.

¹¹⁴Çadircı,**a.g.e.**, s.4.

¹¹⁵Çadircı, **a.g.e.**, s.7.

¹¹⁶ Belgenin tıpkı basımı için Bkz. EK 4.

¹¹⁷ Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 36, 2009, s.513.

edilebileceği görüşü hakim olmuştur.¹¹⁸³ Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın¹¹⁹ ilanını devlet genelinde modernleşmenin başlangıcı olduğunu ifade etmemiz mümkündür.¹²⁰ Tanzimat Fermanı'nın ardından 18 Şubat 1856 yılında Islahat Fermanı¹²¹ Bâbîâlî'de okundu.¹²² Islahat Fermanı ile gayrimüslim halka birtakım imtiyazlar tanındığını ifade etmemiz mümkündür.¹²³

1876 yılında ise Osmanlı Devleti anayasası olan Kanun-i Esasi¹²⁴ ilan edilmiştir.¹²⁵ Yine aynı yılda I. Meşrutiyet¹²⁶ ilan edilmiştir.¹²⁷ Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak amacıyla yapılan bu yenilikler tam anlamıyla bir fayda sağlayamamıştır. Bunun üzerine 1854 yılına gelindiğinde dış borçların arttığını ifade etmemiz mümkündür.¹²⁸

19.yüzyılın başlarında Avrupa tarım alanında ilerlerken Osmanlı Devleti tarım ve hayvancılığı geleneksel yöntemlerle sürdürüyordu. Bunun yanında Avrupa'daki gelişmeler karşısındaki bilgisizlik, ulaşım zorlukları, iklim, salgın hastalıklar, iç güvenliğin sağlanması konusundaki sorunlar, savaşlar başarı yolunda büyük engel oluşturmaktaydı.¹²⁹ Osmanlı Devleti'nde bu dönemde eğitim alanında yenilikler yapıldı. II. Mahmut döneminde birçok yüksek okul kurulmuştur. Ayrıca dönemin ortaokul seviyesi eğitim veren rüştiyelerin kurulması da yine bu döneme rastlamaktadır. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise ortaokullar imparatorluğun birçok alanına yayıldı ve bunun yanında 1875 yılı itibarıyla askeri ortaokul ve idadi sistem de yaygınlaştı. Ayrıca birçok darülfünun açılmıştır. Yine bu dönemlerde ulaştırma sistemi de gelişmiştir.

¹¹⁸ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1945, s.141.

¹¹⁹ Belgenin tıpkı basımı için Bkz. EK 5.

¹²⁰ Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.91.

¹²¹ Belgenin tıpkı basımı için Bkz. EK 6.

¹²² Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 19, 1999, s.186.

¹²³ Gülsoy, **a.g.m.**, s.185.

¹²⁴ Kanun-i Esasi'nin tamamı için Bkz. EK 7.

¹²⁵ Mehmet Âkif Aydın, "Kânûn-i Esâsî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 24, 2001, s.328.

¹²⁶ Meşrutiyet kavramı için Bkz. M. Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004, s.388-393.

¹²⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.42.

¹²⁸ Dış borçlar ile ilgili Bkz. Nedim Dikmen, "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 19, sayı 2, 2005, s.137-159. Ayrıca Bkz. Kurthan Fişek, "Osmanlı Dış Borçları Üzerine Düşünceler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, cilt 22, sayı 3, 1967, s.157-167.

¹²⁹ Çadırcı, **a.g.e.**, s.7.

20 Aralık 1881 yılında Muharrem Kararnamesi¹³⁰ ilan edildi ve sonrasında Düyun-u Umumiye İdaresi¹³¹ kuruldu. Bu kurum Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını denetleyen kurumdur. Osmanlı Devleti'ne yapılan yabancı yatırımlar daha çok ülkeyi sömürebilmek ve “hasta adam” olarak tabir edilen Osmanlı Devleti'nden pay kazanmak için yapılıyordu. Böylelikle anlaşılıyor ki bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupalı devletler karşısında eski gücünü koruyamamış ama eski gücünü tekrar elde edebilmek adına birçok adım atmıştır.

¹³⁰ Muharrem Kararnamesi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçlarını düzenlemek adına kurulmuştur. Bkz. Cevdet Küçük, Tefik Ertüzün, “Düyûn-ı Umûmiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 10, 1994, s.58-62.

¹³¹Detaylı bilgi için Bkz. Saffet Kartopu, “Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”, **Global Journal of Economics and Business Studies**, cilt 1, sayı 2, 2012, s.32-40.

3. II. MEŞRUTİYETİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

3.1 I. Meşrutiyet Sonrası Gelişmeler

3.1.1 Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı

1789 yılında Fransız İhtilali'nin etkisiyle milliyetçilik akımı yayılmış ve bağımsızlık, özgürlük, eşitlik mottosu hakimiyet göstermiştir. Fransız İhtilali kuşkusuz ki diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu bir devletin Fransız İhtilalinden etkilenmesi de azınlık durumundaki ulusların bağımsızlık yolunda isyan etmesine yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan azınlık durumundaki unsurlardan bir kısmı da Ermenilerdir. Bağımsızlık adına Ermenilerin önünde iki engel bulunmaktaydı. Bunlardan biri hiçbir bölgede çoğunluk durumunda olmamaları, ikincisi ise Ermenilerin en yoğun şekilde yaşadıkları Doğu Anadolu'nun ulaştırma sisteminin gelişmemiş olması, iklim ve coğrafyanın zor ve çetin olması ve denizden ulaşımın zor olması gibi nedenler sayılabilir. Yani Ermeniler donanmanın ya da askeri güçlerin kolay erişemeyecekleri yerlerde yaşıyorlardı. Ermeniler ve Rumlar Anadolu'da yaşayan burjuvaziler konumundaydılar.¹³²

Zanaat, ticaret ve tarım alanlarıyla ilgileniyorlardı. Bunun yanında Osmanlı imparatorluğu içerisinde bürokrasi hususunda da önemli noktadaydı. Bu noktalardan anlaşılacağı üzere Ermenilerin Osmanlı içerisindeki yeri azınlık statüsünden farklıydı. Hatta Osmanlı imparatorluğu Ermenilere "sadık millet" anlamına gelen "Millet-i Sadıka" adını vermişlerdi. Fakat tüm bunlara rağmen milliyetçilik akımının yayılması sonucu içinde buldukları koşullar onları tatmin etmeyen bir hal aldı. Milliyetçiliğin yayılmasında en önemli unsur Amerikan misyoner okullarıdır. Amerikalı misyonerlerin Ermenileri seçmesinin temel sebebi Ermenileri Protestan olmaya daha yakın görmeleriydi. 1877-1878

¹³² Akşin, a.g.e., s.52.

yılında yapılan Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi)¹³³'nde Ruslar Osmanlı içerisinde yaşayan Ermenileri kışkırtmak için faaliyetlerde bulundular. Bu doğrultuda 93 Harbi'nden sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nda Ermenilerin çıkarına olacak düzenlemeler yapılması hakkında madde koydurdular (16. Madde). İngiltere ise Berlin Antlaşması¹³⁴'nda Ermenilerin buldukları bölgelerde düzenlemeler yapılması ve onların korunması hususları yer almaktaydı (Madde 61).

1887 yılında Hınçak, 1890 yılında ise Taşnaksutyon Ermeni ihtilali örgütleri kuruldu.1889 yılından itibaren olaylar başladı. [Musa Bey Vakası, Erzurum olayı (1890), Kumkapı gösterisi (1890), Merzifon, Kayseri, Yozgat olayları (1892-1893).] 1895 yılında Bitlis Sasun'da bir isyan başlatıldı. İngiltere bazı girişimlere hazırlanıyordu bu hazırlıklara Rusya, Almanya, Fransa pek yanaşmasa da yine de ıslahat programı sundular. Bu programda Hıristiyanların jandarma ve memur olabilmeleri gibi maddeler yer alıyordu. Abdülhamit bu duruma karşı çıktı ve 30 Eylül 1895 tarihinde Ermeniler toplanarak Babıâli'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Ve kanlı çatışmalar yaşandı. Bunun üzerine büyük devletlerin de tepki göstermesi üzerine Abdülhamit 8 Kasım 1895 tarihinde ıslahat programını ilan etmişse de bu tam olarak uygulanamamıştır. Ermenilerin eylemleri 1915 yılına kadar devam etti.¹³⁵

Tüm bu olaylar Osmanlı'da bazı kişileri düşünceye sevk etmiş, beklenen sonun geldiği ve devletin gidişatının iyi olmadığı hakkında düşünceler ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine ittihat ve Terakkiciler devleti kurtarmak gerektiğini düşündüler. Uzun yıllar boyunca "Millet-i Sadıka" olarak anılan Ermenilerin bu tavırlarının idaresizlikten kaynaklandığını düşünüyorlardı.

İstanbul'da yaşanan bu olayların yanında Paris'te de bazı faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Ahmet Rıza Halil Ganem ile birlikte ayda iki kez yayınlanacak olan Fransızca *Meşveret* dergisini çıkarmaya başladı. Bunun

¹³³ 93 Harbi detaylı bilgi için Bkz.Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi 9 Cilt**, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010, s. 2689-2695. Ayrıca Bkz.Ali Efendi, **1877-1878 Osmanlı- Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018. Ayrıca Bkz. Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 9,1994, s. 498-499.

¹³⁴ Berlin Antlaşması için Bkz. Hammer, **a.g.e.**, s. 2696-2708.

¹³⁵ Akşin, **a.g.e.**, s.54.

yanında İstanbul'da İttihat ve Terakki üyelerinin desteği üzerine İttihat ve Terakki'nin Paris Şube Reisi oldu. Bu olay yaşanırken Murat Bey (Mizancı Murat)¹³⁶, İbrahim Temo¹³⁷, İshak Sükûtî, Tunalı Hilmi gibi kişiler yurt dışına kaçıyorlardı. ¹³⁸

Yaşanan bu gelişmeleri gören Yıldız Sarayı baskıyı artırmıştı. İttihat ve Terakkililer ya hapse atıldılar ya da uzak yerlere yollandılar. Aydınlar ise merkezden uzak daha rahat hareket edebilmek adına Avrupa'ya ya da Mısır'a kaçıyorlardı.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki Ermeni olayları İttihat ve Terakki'nin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Abdülhamit'e karşı taraflar güçlenmiş Abdülhamit ise buna karşı önlemler alarak ortaya çıkan çok sesliliğe karşı baskıyı arttırmıştır.

3.2 II.Meşrutiyetin İlanı Öncesi Gelişmeler

3.2.1 Makedonya Meselesine Bakış

Makedonya Balkan yarımadasında bulunan ve etrafı dağlarla çevrili, çevresinde nehirler ve vadiler bulunan bir bölgedir. Bölgede çeşitli milletler bir arada yaşamaktadır. Özellikle bölgenin özelliklerinden dolayı güçlü ve büyük Avrupa devletleri tarafından 19.yüzyılın sonlarında bazı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Büyük devletler daha da büyümek ve genişlemek amacıyla kendi menfaatlerini uygulaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti ise Avrupa devletlerinin bu menfaatlerini önlemeye çalışmıştır. Fakat Makedonya meselesi kolayca çözüme

¹³⁶ Jön Türkler'in önde gelen şahsiyetlerindendir. Bkz. Abdullah Uçman, "Mizancı Murad", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 30, 2005, s.214-216. Ayrıca Bkz. Abdullah İlgazi, "Mizancı Murad ve Jön Türkler", **History Studies**, cilt 1, sayı 1, 2009, s.108., Ayrıca Bkz.Hasan Bozkurt Çelik, "Üç Jön Türk:Ahmet Rıza, Mizancı Murat ve Prens Sabahattin", **The Journal of International Scientific Researches**, cilt 3, sayı 3, 2018, s.214-225.

¹³⁷İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu şahsiyetlerindendir. Bkz.M. Şükrü Hanioglu, "İbrahim Temo", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 21,2000, s. 354-355. Ayrıca Bkz.Bilgin Çelik, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim(Ethem) Temo (1865-1945)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 12, sayı 1, 2010, s.77-98. Ayrıca Bkz.Murat Soysal, " II. Meşrutiyet'te Rol Oynamış İki Ohrili: İbrahim Temo ve Eyüp Sabri", **Journal of History School (JOHS)**, yıl 11, sayı 37, 2018, s. 520-548.

¹³⁸Akşin, **a.g.e.**, s.55.

kavuşmamış hatta Birinci Dünya Savaşı'na sebep olan önemli olaylardan birini oluşturmuştur.¹³⁹

Makedonya ile ilgili Cvijic¹⁴⁰, Annales de Géographie¹⁴¹ de şu cümleleri ifade etmiştir;

“Makedonya’da Türk, Yunan, Sırp, Bulgar, Ulah, Arnavut topluluklarının mevcudiyeti meselenin tek taraflı hallini güçleştirmektedir. Trüklerin mevcudiyetini 400 ila 600 bin arasında sayarsak, bunlara Arnavutlar gibi sair bir Müslüman topluluğunu da katarsak, Makedonya davasının hallinde daha büyük müşküllerle karşılaşmış bulunuruz. Diğer taraftan Makedonya Hristiyanlarının çoğu Slav’dır. Biliyorum ki, Yunanlar bu iddiayı kabul etmeyecek, tarihi deliller döküp sayacaklardır. Bu delillerin kıymeti de olsa, toplulukların bu günkü arzu ve emelleri önünde bir işe yaramayacaktır. Bence, Yunanlar, Makedonya’daki toplulukları Yunanlaştırmaya çalışacaklarına, sadece fikrî bakımdan onlara tesir etmeye çalışsalar daha iyi hareket etmiş olacaklardır. Makedonya Slavlarının talepleri ne etnografiktir, ne tarihidir, ne de dinidir. Makedonya davası milli bir dava değil, içtimai bir gerçektir. Sefalet düşmüş Hristiyan topluluklarının feryadından başka bir şey değildir. Bu kadar felaket ve sefalet düşmüş olan köylüler nasıl olur da etnografik münakaşalara girer de Sırp mı, Yunan mı, yoksa Bulgar mı olduklarını araştırabilirler? Onların bildikleri bir şey vardır. O da Türklerin idaresinden kurtulup keyfi idareye son vermektir.”¹⁴²

Cvijic’in ifadelerine göre Makedonya meselesinin esasında ne kültürel ne dini ne de milli bir dava yatmaktadır. Yaşanan ekonomik ve kültürel şartlar göz önüne alınacak olursa halkın bunları derinlemesine inceleyecek ne ekonomisi ne de mevcut şartları vardır. Cvijic’in yorumlarından da anladığımız üzere genel itibariyle amaç daha bağımsız yaşamaktır diyebiliriz.

¹³⁹Samih Nafiz Tansu, **İttihat ve Terakki**, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s.50.

¹⁴⁰ Belgrad Üniversitesi Profesörlerinden olan Cvijic Makedonya meselesini önemle incelemiştir. Bilgi için Bkz. Tansu, **a.g.e.**, s.50.

¹⁴¹ Annales de Géographie ilk olarak 1891 yılında yayınlanan bir Fransız coğrafya dergisidir. Bilgi için Bkz.https://en.wikipedia.org/wiki/Annales_de_G%C3%A9ographie E. Tarihi:04.02.2020.

¹⁴² Tansu, **a.g.e.**, s.50.

Tüm bunlarla birlikte yukarıda bahsedilen birtakım ihtiyaçların giderilebilmesi amacıyla Makedonya dahilinde özellikle Hristiyan topluluklar komitalar kurmuşlardır. Bu komitaların ortaya çıkardığı isyanların en kanlısı 1903 yılında yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise bu hareketi bastırmakta zorlanmıştır. Bu hareketlerin başında ilk zamanlarda yalnızca Bulgar çeteleri ve Bulgar komitaları bulunurken zaman geçtikçe Yunan ve Sırp da çetecilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bulgarlar Avrupa devletlerinin de desteğini daha kolay sağlamak amacıyla Yunanlarla iş birliği sağlamak istedilerse de Yunanlar bunu reddettiler. Makedonya’da farklı milletler ve düşünceler ortaya çıktığı için Avrupa’nın bu duruma müdahale etmesi gerekiyordu. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamayı düşünmeye başlamış, Çarlık Rusyası ise 18. Ve 19.yüzyıllardaki düşüncesinin aksine Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarının parçalanmasına engel olmaya çalışıyordu.

Berlin Kongresi’nin 23. Maddesi bölgede eşitliği ve hürriyeti sağlamaya yönelik idi. Makedonya içerisinde incelediğimiz gelişmeler bir ıslahatın gerekliliğini çok açık bir şekilde anlatmaktaydı. Makedonya dahilinde yapılan ıslahatları inceleyecek olursak genel anlamda üç safhaya ayırabiliriz:

Birincisi, 1897 Antlaşmasıyla Çarlık Rusyası ve Avusturya-Macaristan Makedonya’da ıslahat yapılması gerektiğini ifade ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise Çarlık Rusyası ve Avusturya-Macaristan’ın ilerleyen zamanlarda ıslahat planıyla ilgili sertleşebilecek tavırlarından çekindiği için bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Abdülhamit 1902 yılında ıslahat programı hazırlanması için çalışmalar başlatmış ve bu ıslahat planını uygulayabilmek adına üç Rumeli vilayeti müfettişliği kurulmuştur.

3.2.2 İşkodra’da İhtilal Denemesi (25 Mayıs 1908)

Selanik’te Nazım Bey’in vurulmasının ardından İşkodra heyet-i merkeziyesinde bulunan Sapançalı Hakkı Bey’den Merkez-i Umumi’ye şifreli bir mektup gitmiştir. Bu mektup;

“Manastır, Selanik ve Kosova vilâyetleri birbirine muttasıl olduğu için herhangi bir hâdisenin zuhurunda birbirlerine muavenet edebilirler. Fakat biz burada bir köşeye sıkışmış vaziyetteyiz. Her ne kadar buradaki teşkilatımız kuvvetli ise de, bu kuvvetimizin ne dereceye kadar işe yarayacağını bilmiyoruz.

Hem kendimizi, hem hükümetin vaziyetini, hem de halkın hassasiyet ve temayülâtını tecrübe için küçük bir hareket yapmak istiyoruz. Ne dersiniz?” denilmişti.¹⁴³

Bu mektubun üzerine Merkez-i Umumi de cevap verdi. O günlerde Seyfullah Paşa'nın damadı Kemal Bey bir yüzbaşıya hakarete bulunmuştu. Bunun üzerine bir sabah kışlada “Silah başına” boruları çalındı. İşkodra'da bulunan altı tabur asker kışla meydanında silah atışları yaptı. Bunlar üzerine vali Seyfullah Paşa'nın evinin çevresine yaklaşık bir bölük asker yolladı. Seyfullah Paşa'nın damadı evden alınarak kışlaya getirildi. Kışlanın bir odasında tutuldu ve kapısına süngülü nöbetçiler yerleştirildi. Aynı zamanda bir müfreze asker ile telgrafhane işgal edildi. Bir heyet İstanbul ile muhabereye başladı. Valinin tebdil edilmesi isteniyordu. Seyfullah Paşa vali ve kumandan idi. Aynı zamanda 1897 yılında yaşanan Yunan Harbi'nde başarılı bir tavır sergilemişti. Olanların nedenini en başta anlayamasa da sonrasında bu hareketin tamamen hükümete yönelik olduğunu anladı. Bunun üzerine uşaklarından birini İşkodra Müftüsü'nün yanına gönderdi. Düşüncelerini aktarmasını sağladı. İşkodralılar ve Arnavutlar padişahın sevgili kullarıdır ki sizlerden asker ve vergi almıyor. Bu isyan devam ederse yıkıcı bir etki yaratacağını ve tüm Karadağlıların duyacağını ve isyanın daha da büyüyerek artacağını ifade etmiş ve kendisinden yardım istemiştir.

Müftü bu konuşma üzerine görüşmek amacıyla iki murahhas istedi. Kolağası Rıza, Sapançalı Hakkı, Mülazım Vasıf Beylerin olduğu bir heyet oluşturuldu. Müftü Efendi atılan bu adımın çok tehlikeli olduğunu ve işlerin daha da büyüyeceğini düşündüğünü ifade ettikten sonra askerlerin derhal geri çekilmeleri gerektiğini ve Vali Paşa ile hapis edilen zabıtlar de serbest bırakılmalıdır dedi. Müftü Efendi'nin bu düşüncelerine halk da katılıyordu.

Kolağası Rıza, Sapançalı Hakkı, Mülazım Vasıf Bey aralarında detaylıca görüştüktan sonra müftü ve halkın geri kalanı ile böylesine bir çatışmaya girmek istemediler. Fakat bunun üzerine Sapançalı Hakkı Bey halkın rahatlıkla işitebileceği bir şekilde bağırarak;

¹⁴³ Ziya Şakir, **İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu?**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2018, s.245.

“Rıza Bey! 68’inci Alayın iki taburunu şimdi Katolik Mahallesi’ne gönderiniz. Bu iki tabur, o mahalleyi ihata edecek ve konsoloshaneleri muhafaza edecektir. Askeri süngü taksın, ahaliden hiç kimseyi o tarafa geçmeye bırakmasın. Diğer dört tabura da, emir veriniz, süngü taksınlar ve cephane sandıklarını açsınlar. İlk gösterilecek hedefe hücum için hazırlansınlar Vasıf Bey! Siz de, 67’inci Alayın Birinci taburuyla kaleye çıkınız kale kumandanıyla birleşiniz. Kaledeki topları, İslâm Mahallesi’ne çeviriniz. Kışlanın üzerindeki bayrağa dikkat ediniz. Bu bayrak üç defa inip çıkınca, İslâm Mahallesi üzerine ateş açacaksınız. Taş taş üstünde bırakmayacaksınız.”¹⁴⁴

Yukarıdaki kısımdan hazırlıkların ciddi ve çetin yapıldığı görülmektedir.

Sapancalı Hakkı Bey’in bu konuşmasının ardından gözler müftüye çevrilse de ortamı derin bir sukunet kaplamıştı. İşkodra Kalesi’nde toplar hazırlanmış ve mahallelere doğrultulmuştu. Bu durum Yıldız’a bildirilmişti. Bunu üzerine Yıldız Saray’ı telgraf çekerek valiye İstanbul’a dönmesini söylemişti. Bu olaydan sonra cemiyetin Rumeli’de istediğini yaptıracağı anlaşılmış oldu.

3.2.3 1908 II. Meşrutiyet Öncesi Durum

Selanik de Hukuk Mektebi öğrencileri arasında bazı paylaşımlar yapılıyordu. Öğrencilerden biri bir akrabasına bazı kişilerin gizli bir cemiyetten bahsettiği ve kendisinin üye olabileceğini söylediklerini belirtti. Cemiyete üye olma durumunda Kur’an’a el basacak ve yasak bazı yayınlar izleyecekti. Memur olan akraba bu durumu yüksek mevkilere ilettiler. Bu olay sonucunda bazı hukuk öğrencileri tutuklandı.¹⁴⁵ Bunun üzerine öğrenciler arasında konuyla ilgili detaylı bilgi edinmek amacıyla soruşturma başlatıldı. Hukuk Mektebi’nin müderrislerinden olan Manyasizade Refik Bey’de ittihatçı idi. Hukuk Mektebi’nin diğer müderrislerinden biri Hacı Ali Bey ve mektebin müdürü Azmi Bey’de İttihat ve Terakki üyesiydi.¹⁴⁶ Dolayısıyla Selanik de Hukuk Mektebi’nde öğrenciler arasında yayılan İttihat ve Terakki faaliyetinin tam anlamıyla bir rastlantı olmadığını anlamış oluyoruz.

¹⁴⁴Şakir, a.g.e., s.247.

¹⁴⁵Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Öz karacan Matbaacılık, İstanbul, 2017, s.21.

¹⁴⁶Ahmad, a.g.e.,s.22.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılına kadar gizlilik içerisinde çalışıyor ve faaliyetlerini sürdürüyordu. Fakat Mayıs 1908’de faaliyetlerini açığa çıkarma kararı aldı. Hatta büyük devletlere cemiyeti anlatacak ve faaliyetlerinden bahsedeceklerdi. Bunun için detaylarıyla bir manifesto hazırlayarak konsoloslara gönderdiler.¹⁴⁷

İttihat ve Terakkicilerin bu manifestosuna karşılık büyük devletlerden hiçbir yanıt gelmedi. Çünkü kaynağı belirsiz ve ne yapacakları belli olmayan bir gruba önem vermenin yanında manifestoyu cevaplamak büyük devletlerden beklenemezdi.¹⁴⁸

Büyük devletler bu halde İttihat ve Terakki’yi hafife almışlardı. Çünkü cemiyetin 1908 yılının temmuz ayında başlattığı isyanı oldukça dikkatli ve iyi yönetmesi hafife alınmaması gerektiğinin göstergesi idi. “*Haziran- Temmuz 1908’deki isyanların ilk ve kısa vadeli amacı, Cemiyet’in varlığını korumaktır.*”¹⁴⁹ Abdülhamit hiç şüphesiz ki İttihat ve Terakki’nin faaliyetlerini onaylamıyor ve kendi hafiyeleri yoluyla harekete engel olmaya çalışıyordu. Hafiyelerin bazı çalışmaları sonucunda belirli başarılar sağlandı. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki üyeleri hafiyeleri kendi faaliyetleri önünde büyük bir engel olarak gördükleri için bazı engellemeler ile hafiyelerin çalışmalarına engel olmak istediler.

Nitekim gizli olarak faaliyete gösteren İttihat ve Terakki’nin hafiyelere engel olamaması durumunda büyük engellerle karşılaşacağı ve baskı ile belki de faaliyetlerin durma noktasına geleceği aşıkardı. Bu nedenle ilk olarak hafiye Albay Nâzım Bey engellenecek hafiyelerin başında geliyordu. Nâzım Bey; Hukuk Mektebi öğrencilerinden birinin memur akrabasına gizli bir cemiyetin varlığından söz etmişti. Memurluk görevini icra eden akrabanın ise bu durumu hemen ilgili makamlara iletmesi sonucu açılan şubat soruşturmasının

¹⁴⁷ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyet’in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s.158.

¹⁴⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.22.

¹⁴⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s.23.

başındaydı. 11 Haziran'da vurulan Nazım Bey'in aldığı yara çok ağır değildi ve İstanbul'a hareket etti.¹⁵⁰

İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikolas'ın katıldığı Reval görüşmelerinin içeriği iki büyük devletin iki taraflı ilişkilerini yorumlamaktı. Bunun yanında Makedonya dahilindeki karışıklıklara da bir çözüm bulunması gerekiyordu. İki devletin bu amacı gerçekleştirmek için bulduğu yol Makedonya'da ıslahat planlaması yapılması oldu. ıslahat fikrine karar verildi ama ıslahatın nasıl yapılacağı ya da nasıl bir ıslahat programı oluşturulacağı ile ilgili bir program yapılmamıştı.Reval Görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın Makedonya hakkındaki bu tutumu Osmanlı Devleti dahilinde bir iş birliği gibi anlaşıldı ve bölgede neler olacağı ile ilgili Osmanlı'da gergin bir bekleyiş başladı.¹⁵¹Reval görüşmeleri Makedonya'da 1908 yılının temmuz ayında isyan başlatacak Resneli Niyazi'yi korkutmuş ve bu sebeple Niyazi Bey'in üç gün gözüne uyku girmemiştir.¹⁵²

Reval Görüşmelerini yorumlayacak olursak İttihat ve Terakki faaliyetleri açısından büyük bir atılıma neden olmuştur. Lakin isyanları başlatan temel sebepler daha farklıdır. Şöyle ki;Reval Görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın Makedonya'da ıslahat programı fikri İttihat ve Terakkicilere büyük devletlerden daha önce bir ıslahat yapma gerekliliği hissettirdi. Aynı zamanda Abdülhamit'in basın yayın ve diğer konularda artan baskısı da cemiyet üyelerini harekete geçirmeye zorlayan bir diğer nedendi.¹⁵³Fakat tek yeterli sebep bu değildi. Bunun yanında yukarıda bahsedilen Abdülhamit yönetiminin baskıcı tavrı ve farklı sebepler sıralanabilir.

Avrupa isyanların nedenleriyle ilgili olarak Reval görüşmelerini isyanı başlatan olay olarak yorumladı. Böyle düşünmelerinden temel neden Avrupa'da ve hatta Makedonya'da gizli cemiyetten fazlasıyla az kişinin haberinin olmasıydı.¹⁵⁴

¹⁵⁰ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.IV**, 2.basım, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961, s.361.

¹⁵¹Ahmad, **a.g.e.**, s.23.

¹⁵²Danişmend, **a.g.e.**, s.360.

¹⁵³Ahmad, **a.g.e.**,s.24.

¹⁵⁴Ahmad, **a.g.e.**, s.24.

Bu nedenledir ki, Avrupa Reval görüşmeleri ile isyanların arka arkaya tesadüf etmesinden kaynaklanıyor olacak ki temel sebebin görüşmeler olduğu sonucuna vardılar.¹⁵⁵ Lakin tek yeterli neden bu değildi.

Makedonya Mali Komisyonu Fransız Delegatesi M. Steeg bu konuyu detaylı inceleyen biriydi olmakla birlikte şunları söylemiştir:

*“İslahat sorununun ikinci derecede önem taşıdığı, hareketin her şeyden önce Abdülhamit rejimine, bir başka deyişle mutlakiyete ve Saray’daki yozlaşmaya karşı olduğu kanısındayım. Makedonya’da ıslahat yapılmasının, Cemiyet üyelerini en fazla ilgilendiren sorun olmadığı kesindir.”*¹⁵⁶

Toparlayacak olursak Reval görüşmeleri ıslahat düşünen cemiyet üyeleri için tehlike gibi algılanarak daha hızlı hareket etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda aslında Reval görüşmeleri sonucunda büyük devletlerin Makedonya’da ıslahat yapma fikri bir nebze korkulu rüya gibi görünse de isyanların temel nedeni çok boyutlu idi. İsyânların temel sebebini salt olarak Reval görüşmelerine bağlamak ve diğer sebepleri göz ardı etmek oldukça eksik bir tanım olacaktır.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Abdülhamit gizli hareket hakkında daha çok şey öğrenmek ve bu harekete karşı güçlü durabilmek adına Makedonya’da hafiyeleri görevlendirmişti. Hafiyelerin faaliyetleri başarı ile sonuçlanınca cemiyet hafiyelerin hareketlerini engellemeye ve hatta onlara karşı sert olmaya karar verdi. Hafiyelere karşı baskı kurulamaması gizli örgütün sonu anlamına gelecekti. Bu doğrultuda Şubat soruşturmasının başındaki Nazım Bey ilk hedefti ve 11 Haziran’da vurulmuştu. Lakin yarası çok ağır olmadığı için İstanbul’a gidebildi. Makedonya’da gördüğü ve edindiği bilgileri saray ile paylaştı.¹⁵⁷

Nazım Bey olanları, gördüklerini ve yaşadıklarını bir bir padişaha anlatmıştı. Bunun üzerine padişah Selanik’e başka bir heyet yollamaya karar verdi. Heyetin gönderilme nedeni yazı üzerinde Üçüncü Ordu’nun teçhizat raporlarını kontrol etmek idi. Fakat hiç şüphesiz ki asıl neden bu değildi. Padişahın asıl

¹⁵⁵Ahmad, a.g.e., s.24.

¹⁵⁶Ernest E., Ramsaur Jr., *The Young Turks*, Princeton U.P., 1957, s.143.

¹⁵⁷Ahmad, a.g.e., s.25.

amacı gizli cemiyetler hakkında detaylı bilgi edinmek idi.¹⁵⁸ Heyetin başkanlığını Mahir Paşa üstlenmişti. Heyet Selanik'e gider gitmez olaylar daha da hızlanmaya başladı. Heyetin gizli gönderilme amacı Üçüncü Ordu idi. Esat Paşa Üçüncü Ordu'da ordu Başkumandanlığı görevini sürdürüyordu. Ali Rıza Paşa ise Kurmay Başkanı idi. Esat Paşa ve Ali Rıza Paşa İstanbul'a çağırıldı.¹⁵⁹

Üçüncü Ordu da ortaya çıkan sorunlar ve genel olarak oluşan olumsuz havanın nedeninin Başkumandan Esat Paşa ve Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa olduğu ifade edildi. Ve görevden alındılar. Saray bu kişilerin yerine merkeze daha bağlı kalacak kişileri görevlendirmeyi ve böylece bölgede var olan gizli harekete engel olmayı planladılar.¹⁶⁰ Ordu Başkumandanı olarak Esat Paşa yerine İbrahim Paşa görevlendirildi. İbrahim Paşa'da Makedonya Umumi Müfettişi Hilmi Paşa ile iletişim kurarak belirli konularda işbirliği yapmaya başladılar. Hatta Saray'a heyetin geri çağırılması ile ilgili taleplerde bulundular. Temmuz ayının başına gelindiğinde Mahir Paşa'da İstanbul'a çağırıldı. Heyet dahilinde oldukça az kişi kalmıştı. Az sayıdaki bu kişiler de Cemiyet'in sert tavrı ve şiddet gösterisi karşısında bir şey yapamadılar.¹⁶¹

Saray'ın gizli örgütlerin iç yüzünü ortaya çıkarmak adına Selanik'e yolladığı Mahir Paşa bu konuda başarısız oldu. İstanbul'a döndüğünde ise başarısızlığını farklı yollarla telafi etmeye çalışarak Makedonya Umumi Müfettişi Hilmi Paşa'yı Saraya karşı geldiklerini ve Saray'a ihanet ettiklerini söyledi. Fakat tüm bunlar Mahir Paşa'nın heyetinin Selanik'te Cemiyet'e karşı başarısız olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Sonucunda ise Bursa'ya sürüldü.¹⁶²

Genel anlamda irdelenecek olursak Padişahın Cemiyet'in gizli faaliyetlerini detaylı olarak öğrenmek için gönderdiği hafiyeler Selanik'te başarı sağlamamıştı. Fakat Makedonya'nın farklı bir bölgesi olan Manastır'da hafiyeler daha sıkı olarak çalışmalarını sürdürüyorlardı. Saray'ın gizli faaliyetleri ortaya çıkarmak ve grup hakkında detaylı bilgi toplamak adına hafiyelik görevini sürdüren ordu birlikleri alay müftüsü, Kolağası Niyazi'nin önderliğinde faaliyet gösteren gizli gruba katılmıştı. Niyazi polisçe tanınan bir

¹⁵⁸ Cevat, **a.g.m.**, s.466.

¹⁵⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s.25.

¹⁶⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.25.

¹⁶¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.25.

¹⁶² Ahmad, **a.g.e.**, s.26.

subaydı bununla birlikte bir dönem Harp Divanı'na verilmişti fakat yeteri kadar kanıt olmadığı için serbest kalmış ve sonrasında Resne'deki görevinin başına dönebilmişti.¹⁶³

Niyazi, alay müftüsünün gizlice aralarına sızdığını gördükten sonra hızlıca harekete geçti. Daha önce yapılan plan dahilinde isyan gerçekleştirme fikri vardı. Ve alay müftüsünün aralarına sızdığını fark ettikten sonra bu fikrini hemen gerçekleştirmek için 28 Haziran'da toplantı düzenledi. Bu toplantı üzerine 12 Temmuz günü gruptaki faaliyetleri gözlemleyen alay müftüsü gözlemleri sonucunda hazırladığı raporunu İstanbul'a iletmek amacıyla yola çıktığı esnada vuruldu ve ağır bir şekilde yararlandı.¹⁶⁴

Niyazi Bey'in hareketlerini hızlandırmak adına 28 Haziran günü yaptığı toplantı "Hacı Ağa" olarak bilinen birinin hanesinde düzenlenmişti. Hacı Ağa'nın evinde saat 21.30'da toplanma kararı alındı.¹⁶⁵ Bunun üzerine yaklaşık kırk elli kişilik bir grupla toplandılar ve Niyazi şu konuşmayı yaptı;

"Bilirsiniz ki yüz elli seneden beri, devletten bizden daha az zarar gören Hıristiyanların şikâyeti, Avrupa'nın dahili işlerimize karışmasına yol açmış, hükümetin istibdat hareketi ve Avrupa'ya her an boyun eğişi bizi küçültmüştür. Devlete ve Reval kararlarına karşı yapacağımız ayaklanmada, Hıristiyan vatandaşlarımızı müsavi tuttuğumuzu, onların da ırzını ırzımız, canlarını canımız, mallarını mallarımız gibi tanıdığımızı göstermek mecburiyetindeyiz. Bizim isyanımız fertlerin, azınlıklara karşı bir ayaklanması olmayacak. Aksine birbirimizi ve bütün halkı birbirine düşman eden istibdat idaresine karşı bir isyan ile hürriyet, müsavat ve kardeşliği ilân etmek olacaktır.

Yukarıdaki cümlelerden anlaşılacağı üzere azınlıkları dışlamak niyetinde olmadıkları Reval kararlarına şiddetle karşı çıktıkları ve düşünceleri uğurunda bir bütün halinde hareket etmek niyetinde oldukları anlaşılmaktadır.

Hülasa olarak diyebilirim ki biz, millet adına müsavatı temin etmeye çalışacağız. Bu uğurda canımızı dişimize takarak dağlarda dolaşacağız. Ben cemiyetin bizi destekleyeceğine kat'iyetle inanmıyorum. Kimsesiz kız

¹⁶³Ahmad, a.g.e., s.26.

¹⁶⁴Danışmend, a.g.e., s.361.

¹⁶⁵ Resneli Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Panama Yayıncılık, Ankara,2017, s.92.

*kardeşlerimi, yeğenlerimi, eşimi Manastır'a gönderiyorum, bunlardan belki bir daha buluşmamak üzere ayrılmış bulunuyorum. Evimi kapayacağım, kararım budur. İçinizde candan ve gönülden bana tâbi olmak isteyen var mıdır?"*¹⁶⁶Demıştır. Bunun üzerine topluluk ise *"seninle beraber ölmeyi bir şeref ve saadet sayarız, hepimiz hazırız."*¹⁶⁷ demişlerdir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Niyazi'nin isyan etme düşüncesinde Reval Görüşmeleri'nin etkisi vardır fakat temelde yatan ve kuvvetli olan sebep tam anlamıyla Reval Görüşmeleri değildir. Osmanlı Devleti'nin içinde ve dışında meydana gelen olaylar, Avrupalı devlerin gitgide güçlenmesi gibi nedenler Niyazi'nin isyan etmesindeki temel sebeplerdir denebilir. Reval görüşmeleri sadece isyan için karar verilirken son noktayı koyan bir olay gibi durmakla birlikte görünüşte tek sebepmiş gibi anlaşılabilir. Lakin gerçek sebeplerin daha kapsamlı olduğu unutulmamakla birlikte Niyazi'nin Hatıratından alınan yukarıdaki konuşmasının da taraflı olabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Sonuç olarak toplantı da Niyazi'nin söyledikleri tek tek incelendi ve yorumlandı. Toplantı neticesinde isyan tarihi olarak 3 Temmuz Cuma günü seçildi.¹⁶⁸ Niyazi Bey Cemal Efendi'yi Manastır Merkez Komitesine gönderdi. Bu atılımının nedeni bilgi vermek ve uygulanabilirliği ile ilgili izin istemek idi. Cemal Efendi Merkez Komitesi'nden gerekli izni aldı.¹⁶⁹ Manastır İttihat ve Terakki merkezi her açıdan yardım edebileceklerini ifade etmişti.¹⁷⁰ Niyazi ise bu destekten sonra mutluluğunu hatıratında şu şekilde ifade etmiştir; *"Manastır merkezinin beni ve arkadaşlarıma kıymet vererek yardım vaadinde bulunması, cesaretimizi azami derece de arttırmıştı."*¹⁷¹ Bunun üzerine İzin alındıktan sonra Niyazi Bey 3 Temmuz Cuma¹⁷² günü için hazırlıklarını sürdürdü.¹⁷³

¹⁶⁶Niyazi, a.g.e., s.93-94.

¹⁶⁷Niyazi, a.g.e., s.94.

¹⁶⁸ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959, s.465.

¹⁶⁹Ahmad, a.g.e., s.27.

¹⁷⁰Niyazi, a.g.e., s.98.

¹⁷¹Niyazi, a.g.e., s.98.

¹⁷² Rumi takvime göre 20 Haziran 1324 şeklindedir. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> E. Tarihi: 04.02.2020.

¹⁷³ Niyazi, a.g.e., s.236.

Resneli Niyazi'nin hatıratından anlaşılacağı üzere temel amacının devleti kurtarmak adına bu girişimleri gerçekleştirmek olduğunu, kendisini ve arkadaşlarını vatan için her şeylerini verecek kişiler olarak betimlediğini görüyoruz.¹⁷⁴ Niyazi'ye göre “*Her şeyini vatani yolunda feda edene elbette Allah yardım ederdi.*”¹⁷⁵

3.2.4 II. Meşrutiyet'in İlanına Doğru

Niyazi Bey tabur kumandanlığına tayin edilmiş idi. Fakat henüz iş başına gelememesinden dolayı Resne tabur kumandanı iken 3 Temmuz 1908 Cuma günü ilk hürriyet mücadelesine girmiştir.¹⁷⁶Niyazi Bey bu günü anılarında hayatının en mühim günü olarak anlatır.¹⁷⁷ Ve şöyle ekler;

*“Evet! İnkılâp tarihimiz içinde hususi bir yeri bulunması lazım gelen günlerden biri de 28 Haziran 1908 olması gerekir. Bu mühim gün, ilk defa ben, milletin kılıcını çekmek için Allaha sığınarak fedakâr arkadaşlarla ölmeye karar vermiştim. O günün heyecanı bütün kararı verenlerin yüzünde muvaffakiyete ulaşmanın saadetini taşıyan bir sevinci yaşıyordu. Allah'ım o ne büyük gündü. Bir gaye uğrunda birleşmiş insanların yarattığı kuvvet, kolay kolay yok edilemiyor. Hele bu gaye mukaddes ve bir milletin geleceğini alâkar ederse. Millette meydana gelen kuvvetin ruhumda yarattığı rahatlıkla yatağımda yattım. Üç gündün beri hasretini çektiğim uyku ve rahata kavuştum.”*¹⁷⁸

Resneli Niyazi'nin bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere o günü yüce bir gün olarak nitelendirmenin yanında çevresindeki kişileri de bu uğurda birleştirmiş ve yapıkları faaliyetleri geleceği kurtarmak hissiyatında gerçekleştirdiğini anlamış oluyoruz. Bu uğurda enerjisini ve tüm fikriyatını tek noktada birleştirmiş ve bütünselleştirmiştir.

Niyazi Bey 28 Haziran günü için kendi düşüncelerini ifade etmekle birlikte yapılan hazırlıkları da şu şekilde aktarmıştır;

¹⁷⁴ Niyazi'nin bu uğurda yanındaki kişilerden nelerden vazgeçmeleri gerektiği, neler yapmaları gerektiği ile ilgili konuşması için Bkz. Niyazi, **a.g.e.**, s.95.

¹⁷⁵Niyazi, **a.g.e.**, s.98.

¹⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “1908 Yılında İkinci Meşrutiyet'in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, **Bulleten**, cilt 20, sayı 77,1956, s.107.

¹⁷⁷Niyazi, **a.g.e.**, s.95.

¹⁷⁸Niyazi, **a.g.e.**, s.95.

“Şafakla uyanır uyanmaz da hazırlıklara giriştim. Cemal Bey, o gün erkenden Manastır’a gitti. Ben de her bakımdan kendilerine itimat ettiğim arkadaşlarımdan Prespe’de müfreze zabiti Koniçeli Mülazım Osman’ı Resne’ye getirttim. Yapmaya karar verdiğimiz millet yolundaki isyanı kendisine anlatınca bir dakika bile durmayıp bütün kalbiyle, varlığıyla bana yardımda bulunup iltihak edeceğini söyledi. Resne’de olduğu gibi Prespe’de de ortaya çıkan itimat ve sevgiyle bana iltihak edeceklerini bildiğim yakınlarımla adlarını kendisine verdim. İsyân günü bize Lahça köyünde varmasını kararlaştırdık. Aramızdaki haberleşmenin gizliliğini temin üzere bir şifre kararlaştırdıktan sonra gitmesine müsaade ettim. Daha sonra taburun Resne’de depo memuru olan Mülazım Sadi’yi çağırdım. Hadiseleri ve kararı anlattım. O da, gönülden iltihak edeceğini bildirerek, elinden gelen yardımı esirgemeyeceği vaadinde bulundu.”¹⁷⁹

Niyazi Bey aralarında kurdukları şifreler ile mülâzım Osman Cevdet Bey ile görüşmüş ve görüşme sonucunu takiben Subaylar Cuma namazındayken harekete geçen Niyazi ve adamları gerekli para, cephane ve silah alarak dağa çıktılar.¹⁸⁰Niyazi Bey ile dağa çıkan bu kişiler yaklaşık olarak 100-200 kadar asker ile birlikte yine sayıları azımsanmayacak kadar sivil ve başıbozuk idi.¹⁸¹Cemiyetin bu hareketi Manastır yanında Resne ve Ohri’de de taraf bularak harekete geçilmesine sebep olmuştur.¹⁸²

Bazı konuşmalardan sonra yola koyulan Resneli Niyazi ve yandaşları, Osman Cevdet ve yandaşları, Resne-Lahça, Prespe- Lahça’ya yaklaştıkları sırada karşılaşmışlardır. Şifre görüşmesi neticesinde Osman, Mülazım Sadık dört er ve otuz kadar kişi de saat beş sıralarında hareket etmişler ve yolları kesişmiştir. Niyazi Bey bu karşılaşmaya çok sevinmiştir.¹⁸³ Niyazi burada toplanan halka bir konuşma yapmış ve telaşlı olan kişilerin tekrar düşünmesini sağlamış onlardan bu uğurda tekrar onay almak ve ne yaptıklarının bilincine varmalarını sağlamak isteyerek uzun bir konuşma gerçekleştirerek onlara cesaret vermiştir.

Bu amaçla gerçekleştirdiği konuşma;

¹⁷⁹Niyazi, a.g.e., s.96.

¹⁸⁰Ahmad, a.g.e., s.27.

¹⁸¹Danışmend, a.g.e., s.361.

¹⁸²Uzunçarşılı, a.g.m., s.107.

¹⁸³Niyazi, a.g.e., s.105.

“ Arkadaşlar! Vatanımızın büyük tehlikelerle karşı karşıya kalması üzerine onun kurtuluşu için Allah’ın adına ettiğimiz yemini, yaptığımız vaadi hatırlıyor musunuz? İşte bugün şu dakikada bu zavallı vatan bizden o fedakârlığın yapılmasını bekliyor. Bütün millet böyle bir yolun açılmasını istemektedir. Vatanın kurtuluşu temin edilmedikçe dönmemeye, bu uğurda seve seve ölmeye, Türkün büyük karakterine yakışır bir emsal göstermeye hazır mısınız? ”¹⁸⁴

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere ilk temel hedef vatanı kurtarmaktır. Niyazi Bey’in konuşmasının ardından yine orada bulunan herkes “ya ölüm ya vatanın kurtuluşu” diye bağırarak Niyazi’ye destek oldular.

Anlaşılacağı üzere Niyazi yine amacının vatanın kurtuluşu olduğunu açıkça ifade ederek, yanında gelecek kimselerin tüm yönleriyle şartlara alışmasını istediğini anlamış oluyoruz. Pek tabii bu durumda bile yapılan faaliyetin yüce ve onurlu bir iş olduğunu, vatanı kurtarmanın kendileri sayesinde gerçekleşeceğini düşünüyor ve yanındakileri de o doğrultuda yönlendiriyordu. Hatta aşağıda yer alan konuşmasında hitabet gücünü bir kez daha kanıtlamış oluyordu.

“Benimle bu istikamette yürümeyi ve ölmeyi gözüne kestiren arkadaşlarımın elimden geldiğince ihtiyaçlarını temin edebildim. Evleri için kendilerine üçer lira dağıtabileceğim. Tütün parası olarak ayrıca ikişer gümüş mecdiye vereceğim. Bütün ihtiyaçlarını karşılayacağım. Arkadaşlarımın giyeceğini, yiyeceğini, içeceğini ben temin edeceğim. İşte arkadaşlar, vatanın kurtarılması için düşündüğüm bu şartlarımı kabul etmek isteyenler, bu mesuliyete seve seve katlanacaklar kimlerdir bunu bilmek istiyorum. Bu şartları kabul eder misiniz? ”¹⁸⁵ dedi.

Niyazi kendi ifadesine göre bu yüce görevde kendisi ile birlikte yürüyecek kişilerin temel ihtiyaçlarına yardımda bulunacağını garantilemeye çalışmış muhakkak ki yanında yer alacak kişilerin kafalarında geçim derdi gibi ufak meselelerin oluşmasından kaynaklı reddetmeleri olasılığının önüne geçmişlerdir. Sonuç olarak ise hedefine ulaşmış ve sorusuna karşı herkes; “evet, evet” diyerek cevap vermiştir.

¹⁸⁴Niyazi, a.g.e., s.106-107.

¹⁸⁵Niyazi, a.g.e., s.108.

“ Öyle ise samimiyetle kabul ettiğinizi, kanınız vereceğinizi Allah adına söyleyiniz.” demiştir. Bunun üzerine ise kişiler hep bir ağızdan ;¹⁸⁶

“Vallahi billahi.” diye haykırdılar.

“Rumeli’de devam eden şu cemaat kavgalarına mani olup, onları devam ettirenleri sulha kavuşturup, haklarını müdafaa etmek, kan davalarını söndürmek ve hepsini kardeş yapmak lazımdır. Haydi bakalım birbirimizi kucaklayalım.”¹⁸⁷

Bu sırada herkes heyecan içerisinde birbirini kucaklamıştır.

Resneli Niyazi’nin yaptığı konuşmasının halkı heyecanandırmak ve cesaret vermek üzerine olduğunu ve bu yola giren kişilerin tüm kararlılıklarıyla devam etmesi gerektiği ve vatanın kurtarılmasının tüm bunlara bağlı olduğunu düşündüğünü anlamış oluyoruz. Ayrıca kardeşlik ve birlik vurgusuna dikkat çekmesi ise önemli bir noktadır.

Resneli Niyazi bu görüşmelerin ardından hürriyetin ilanının gerçekleşmesi ile ilgili beyannameler yazmıştır.¹⁸⁸

Rumi takvime göre 7 Temmuz 1324 tarihinde Manastır’da sokaklara Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti damgalı kendileri aleyhine icraat yapılmaması hususunda yazı asıldığı ve soruşturmaların devam ettiği üzerine yazışma gerçekleşmiştir.¹⁸⁹

Rumi takvime göre 10 Temmuz 1324 tarihinde Harbiye Nezaret-i Celilesine gönderilen evrak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Hürriyet’i ilan edeceği ile ilgiliydi.¹⁹⁰

3.2.5 II. Meşrutiyet’e Tesadüf Eden Günler (Abdülmeccid Fehmi’nin

Manastır’ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden kesitlerle olaylar)

Abdülmeccid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri alı eseri II. Meşrutiyet’in ilanında Manastır’daki gelişmeleri anlamamızda önemli bir

¹⁸⁶Niyazi, **a.g.e.**, s.108.

¹⁸⁷Niyazi, **a.g.e.**, s.108-109.

¹⁸⁸ Beyannameler için Bkz. EK 8.

¹⁸⁹ Metnin orijinali için Bkz. EK 9.

¹⁹⁰ Yıldız Esas Evrakı, Y.EE.,71-52. Orijinal metin için Bkz. EK 10. Aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Meşrutiyet’in ilanını kararlaştırdığı ve memurların eskisi gibi işlerine devam etmeleri gerektiğini bildiren belgenin orijinal hali için Bkz. EK 11.

kaynak değeri taşımakta ve birinci elden olayları aktarmaktadır. Konumuza kaynaklık edecek bazı olaylar şu şekildedir;

3.2.5.1 Osmanlıların En büyük Bayramı¹⁹¹

Fehmi Manastır'ın Unutulmaz Günlerinden birincisini 10 Temmuz¹⁹² günü olduğunu ifade eder.¹⁹³Meşrutiyet ilan edildikten sonra Manastır gazetesinin ilk nüshasında bu günü şöyle tasvir etmiştir;

“O gün sabahleyin: Evden sokağa çıkan, (İttihad ve Terakki) Cemiyet-i muhteremesinin bi-lutfihi-l-kerim, hukuk-ı meşrûa-i milleti siyâneten Kanun-ı Esâsinin mevki-i icraya vaz'ı için birkaç saat sonra parlak bir surette ilân-ı ittihad edileceği tebşir...”ini hâvi ilân-namesini görerek sevincinden şaşalayıp kalıyor... Fakat karşısında halkın, yukarıya doğru koştuklarını gördükçe o da sürüye karışıp gidiyor... Fakat, nereye, ne için gittiğini –ilaveyi gördüğü halde-bilmiyor... Zavallı, ötekine berikine soruyor da yine kendini toplayamıyordu.

O sabah, -daha geceleyin gelen vazife-i hamiyeti ifâ ile avdet eyleyen Resne kahramanlarına refakat eden Ohri Milli Taburu dilâveranıyla kumandan-ı muhteremleri Kolağası Eyüp Sabri Bey, Manastır şehri üstündeki Hanlarönü nâm mesire-i ferahfezâde ârâm-güzin-i besâlet idiler.

Onun için herkes, her çehre-i beşuş ve handan... Her kalp, her gönül, ferih ve şâdân olarak oraya gidiyor... O yiğit,o bahadır vatandaşlara, o sevgili kardeşlere karşı ba-kemal-i hürmet ve samimiyet ifâ-yı resm-i hoş-âmediye müsâraatla tebrikât-ı mahsusasını takdim... Hele nesim-i ruh nûvâzın tesiriyle sâyedâr ağaçlar arasında temevvüç-nümâ-yı mehâbet, şa'saa-i dil-rübâsıyla o kütle-i muazzama-i hamiyet ortasında incilâ-sâz-ı uyûn-ı mefharet olan liva-yı hürriyet... Necm ü hilâl garrâsı üstünde (Kanun-i Esasi), etrafında (hürriyet, adalet, müsavât) lekimât-ı mübeccelesiyle müzeyyen, rü'yet-i muzafferiyet altında bulunan Eyüp Sabri Beyin, o muhterem vücudun eydî-i hamâsetlerini telsim ediyordu.

¹⁹¹ Fehmi Osmanlıların en büyük bayramını Meşrutiyet'in ilanı olarak yorumlar. Abdülmecid Fehmi, **Manastır'ın Unutulmaz Günleri**, Beynelmîl Ticaret Matbaası, Manastır, 1327, s.7-13. Ayrıca Osmanlıca sureti için Bkz. EK 12.

¹⁹² Rumi takvime göre 10 Temmuz 1324 tarihi miladi takvime göre 23 Temmuz 1908 tarihine tekabül etmektedir. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> E. Tarihi: 04.02.2020.

¹⁹³ Fehmi, **a.g.e.**, s.8.

O esnada, o hengâme-i mes'adet-efzâda: Hep envâr-ı beşâset ve hamiyetle parlayan yüzler, meserret yaşları döken gözler, meveddetli... hararetlimüsâfahalar, ciddi... samimi der-âguşlar, o saha-i lâtime-i tenezzühü hakikaten en ulvi, en ruh-nüvâz şa'saalarla piraye-dâr eyliyor... Yekdiğerlerini tebrik edenler, alkışlayanlar arasında bazı nâtikaperdazân-ı hamiyet, takdir ve takdis-i şân hürriyet zemininde pek âteşin, pek müessir nutuklar, hutbeler irâd ediyor... Her tarafta : (Yaşasın millet, yaşasın hürriyet, müsavat...) âvâzeleri tanin-endâz âfâk oluyordu...

Evet o gün, yalnız insanlarda değil, bütün mevcudâtta bile bir letâfet, bir ibtisâm, bir vecd-i tâm, bir hiss-i şâdi, bir neşât-ı vicdânî peyda... o gün, infilak-ı sihirle beraber bedâyi'i tabiatta da gayrı kabil-i tasvir, bir ruh-i hayat, bir reng-i revnakdar-ı fahr ü mübâhat hüveyda...

O gün, mihr-i münir bile eşi'a-i zer-târ ile sath-ı zemin üzerinde tasvir eylediği menâzır-ı dil-âşûb, hakkâ ki, şâyân-ı temaşa idi.

Her sınıf ahali, izhar-ı meserret, ilân-ı mefharete yekdiğerine müsabaka edercesine müsâraat ediyordu.

Saat üçe kadar bu suretle Hanlarönü'nde içtima ile ref-i esvât-ı şetâret-kârâneye şâpâş-ı vatanperverâneye devam edildikten sonra o heyet-i muhtereme-i ittihadıyyeyi, o gazanferân-ı hürriyeti hem istikbâl, hem de bâ-kemal-i intifâl, Kışlalar Meydanına isâl eylemek üzere gelen müfreze-i askerıyye oradaki cemm-i gafir ile beraber önde sancaklar, bayraklar temevvüç-nümâ-yı mehâbet, mızıkalar terennüm sâz-ı meserret olduğu halde caddelerdeki binlerle halkın sürekli alkışları arasında meydan-ı mezbura gittiler.

Kışlalar piş-gâhında muntazaman toplar, tertib ve ihzâr edilmiş... "Hürriyet Meydanı" unvan-ı mübeccelini ihrâz eden o saha-ı fasiha, muntazırın-i cemiyet, müştakın-i hürriyet ile mâl-â-mâl olmuş idi.

Vali-i vilâyet, Hıfzı ve kumandan paşalarla bütün erkân ve memurin-i mülkiyye, ümerâ ve zubbât-i askerıyye, ulemâ ve meşayih ile rüesâ-yı ruhaniyye, eşraf ve vücûh-i memleket, düvel-i mütehâbbe konsoloslarıyla muteberân-ı ecânib o civardaki mekteb-i harbiyye hadika-i dilârâsında bir müddet ârâm ederek şerbet ve sigaralarla i'zâz ve ikram edildiler.

Saat beş reddelerinde bir taraftan: muhtazaman gelmeye başlayan alaylardan, en evvel, ahali-i İslamiyye, önde ulemâ, meşâyih ve dervişân tehlil-hân oldukları... müteakiben Rum, Bulgar, Ulah, Musevi cemaatları da râyât-ı hürriyet ve müsavâtın zîr-i zilâl-i ibtihâcında buldukları... diğer taraftan: Akın akın gelen ahali ve esnaf ile asâkir-i besâlet-meâsir-i millîyenin avcı, nişancı, piyade, topçu taburlarından müfrez takımlar, ümid-i istikbâl-i vatan olan Mekteb-i Harbiyye ile mekâtib-i sâire şâkirdânı; Aydın vilâyetinden gelen vatanperver redif taburlarını takib eden süvari taburu efradı ellerinde râyât-ı mahsusa-i hürriyeti müvecceh-endâz-ı saadet olduğu halde takım takım oraya gelerek umumî bir vaz-ı mahsus-ı ihtiram aldılar.

Saat beş buçuğa kadar, bu suretle devam eden ictimaât neticesinde kırk elli binden ziyade vatandaşa dolmuş olan o eydan-ı vasi'i dehşet-resânın teşkil ettiği manzara-i ulviyyenin azameti cidden hariç ez-daire-i tasvir... yek-zebân olarak(yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat, yaşasın Osmanlılar...) diye ayyuka çıkan sadâlardan tahassül eden gulgule-i semaviyye, hayrı kabil-i tavsif ve tahrir bir halde idi.

Hele o gulguleye, yedi sekiz bando askerî mızıkasının terennüm-sâz oldukları ehviye-i lâtife-i muhtelifenin nagamât-ı sürûr... binlerce ellerin o saha-i pehnâda aksettirdiği nakarat-ı hubûr ve şâbâşın in'ikâsat-ı neş'e-fezâsı inzimâm edince hâl ve mevkiin şa'saa-i ulviyyet ve ihtişamı artık tasavvur olunsun!

İşte, o manzara-i i'câz-nümâ-yı hakikat, ma'suka-i vicdan-i millet olan çehre-i dil-rübâ-yı hürriyete, elyak bir mertebe-i ulviyyet ve azamete ermiş idi ki, vali-i müşarünileyh zevaât-ı muhtereme-i sâire bir huşû-i tâm-ı ihtiramkârâne, bir vecd-i ulvi-i hamiyet-perverâne âsârını göstermekte iken top üstüne çıkan Mekteb-i Harbiyye müdir-i gayyûru erkân-ı harb binbaşısı Vehib Beyefendi bir suret-i bülend-mehib ile irad eylediği nutk-ı belîğinde "be-minh-il-kerim kanun-ı münif-i esâsi ahkâmının mevki-i icraya vaz'ı esbabının istihsaline kemal-i ciddiyetle tevessül olunduğunu ilân ve tebşir..." müderrislerden Debreli el-Hac Yahya Efendi de makama münasip bir duâ-yı belîğ-i mahsus kıraat eylemesini müteakib, yirmi bir pâre top endahtıyla merasim-i mahsusa-i ilâniyye ve ihtiramiyye ifâ edildi.

Bu sırada milel-i muhtelif rüesa-yı ruhaniyyesi dahi hürriyet ve müsâvatın fevâid vemuhâsenâtından bâhis makalât-ı münasibe irad ve kiraat eylemiş ve hatta bu merasimi temâşâyâ şitâb etmiş olan konsoloslar da millet-i Osmaniyenin şu muvaffakiyet-i harikulâdesini tes'id yolunda tanıdıkları zevâta gıpta-kârane bir surette beyan-ı muhâleset ve takdirâtta bulunmuşlardır.

Hürriyet, müsavat, uhuvvet esasları üzerine müesses, bir nimet-girân-ı kıymete nailiyet için vuku bulan böyle bir mücâhede-i millîye neticesinde kimsenin burnu bile kanamaksızın âyine-pirâ-yı zuhur olan o şahid-i zibâ-yı muvaffakiyet, o inkılab-ı kebir-i zi-saadet, bütün cihan-ı insaniyyeti... Umum tarafdârân-ı hak ve hakikatî, engüşt-ber-dehân-ı hayret bırakmıştır.

İlâhi!.. O ne hâl-i hayret-fezâ idi?

İşte: O resm-i bihin şu suretle hüsn-i hitama karin olduğu gibi bütün gün, evet; o rûz-i behcet-efruz-ı mes'adet, akşama kadar pek şetâretli, pek şa'saalı nümayişlerle geçti.

Bundan büyük bayram olur mu?

Abdülmecid Fehmi'nin eserinden alınan bu bölümler o dönemde yaşayan birinin birinci elden olayları aktarmış olması bakımından önem taşımaktadır. Meşrutiyet'in ilanı ile bayram havasının oluştuğu ve herkesin mutluluk ve heyecan içinde olduğunu anlıyoruz. Bugünü bayram olarak nitelendirmişler ve hürriyet elde edildiği için heyecan ve birlik içerisinde kutlamalar yapmışlardır.

3.2.5.2 Terane-i İttihad¹⁹⁴

İttihad etti bütün Osmanlılar, şanlı bugün

Bir meserret, bir şetâret, her tarafta:rû-nümûn

Görmemiş çeşm-i felek, dünyada böyle bir düğün

Doğdu: "necm-i ittihad" pek şanlı pek anlı bugün

Necm-i istikbâl-i âmâl-i vatandır, ittihad

Âf-tâb-ı devr-i ikbâl-i vatandır, ittihad

¹⁹⁴ İttihad ezgisi anlamına gelmektedir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra yazılmış meşrutiyetten övgüyle bahsedilmiştir. Bkz. Fehmi, a.g.e, s.14-15. Osmanlıca tam metin için Bkz.EK 13.

Zulm ü istibdadı kaldırdı, bu ciddi ictihad
Kalmadı asla ahali arasında fesâd
Kapladı âfâkı nûr-i ittifak u ittihad
Doğdu: “nûr-i ittihad” pek şanlı pek anlı bugün
Pek metin bir kal’a-i hâl-i vatandır, ittihad
Hâit-i a’dâ-yı din, mâl-i vatandır ittihad

İftihar eyler bütün âlem, ne parlak mefharet?
Biz nasıl etmeyelim, ifâ-yı şükür ü mahmidet?
İttihad iydi gibi var mı bir iydi mes’adet?
Doğdu: “Mîhr-i ittihad” pek şanlı pek anlı bugün
Bâzûân-ı Rüstem-i Zâl-i vatandır ittihad
Ziver-i nûr-ül Hüdâ hâl-i vatandır ittihad

“10 Temmuz: Perşembe”, Saat 9

İttihad ezgisi günün anlam ve önemini ifade etmekle birlikte istibdadın artık yıkıldığı, heyecan ve sevinç içinde bayram gibi kutlandığı herkesin gururlandığı ve şükür ettiği anlatılmıştır. Ayrıca bugünün şanlı ve yüce olarak görüldüğü satırlardan anlaşılmaktadır. Meşrutiyet’in ilanının kişileri sevindirdiği, kutlamalar yaptıklarını anlatan ittihad ezgisi yazılmıştır.

3.2.5.3 Osmanlıların En Büyük Gecesi¹⁹⁵

O büyük günün, bu büyük gecesinde: Bütün ahali, çarşılarda, sokaklarda fevç fevç icra-yı şâdmânî... Tâ-be sabah, (yaşasın millet, yaşasın vatan...) sadâlarını ref’i künküre-i asmânî ettiler.

¹⁹⁵ Osmanlıların en büyük gecesi Meşrutiyet’in ilan edildiği gün olarak ifade edilmiştir. Bkz. Fehmi, a.g.e., s.16. Osmanlıca tam metin için Bkz.EK 14.

Bütün mebâni-i emiriyye, evler, dükkanlar, hanlar, kahveler, oteller, serâpâ bayraklarla, defne dallarıyla tezyin, rengârenk fener ve kandillerle tenvir edilmiş idi.

“İttihad Bahçesi” ünvanı verilen “Nüzhetiye” bahçesinde cemiyet tarafından keşide edilen konserde bütün ümerâ ve zabitân ile memurinden, İslam ve Hristiyan ileri gelenlerinden pek çok med’uvvîn orada icrâ-yı âhenk eylemiş... Hürriyet ve İttihadın fevâid ve muhasenatından bâhis pek parlak, pek âteşin nutuklar irâd etmişlerdir.

Hele İslâm, Hritiyan, Musevi vatandaşlar; pek samimi bir surette yekdiğerini der-âguş ile istihâl-i hukuk eyledikleri sıradaki manzaranın ulviyeti uyûn-ı mefharete karşı tecessüm ettirdiği levha-i garrâ-yı ittihad ve uhuvveti temâşâ edip de sirişk-i meserret dökmemek kâbil değildi...

Yârâb... Reşk-âver-i eyyâm-ı sürûr olan o leyle-i pürnûrdaki hâl, ne idi?

Meşrutiyet’in ilan edildiği geceyi en büyük gece olarak nitelendiren Abdülmecid Fehmi, sokak ve çarşılarda insanların akın akın sevinçli olduğunu ve kutlamalar yaptıklarını ifade etmiştir.

4. İTTİHAT VE TERAKKİNİN ÇEKİRDEĞİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

4.1 Jön Türkler

1865 yılında İstanbul'da altı genç İttifak-ı Hamiyyet cemiyetini kurdu. Ortak düşünceleri Fuat Paşa ve Ali Paşa'ya muhalefet olmalarıydı. İttifakı hamiyet cemiyetinin üyeleri bu paşaları Avrupalı devletler karşısında fazla tavizkâr buluyorlardı. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti'nin gidişatının kötüye gittiğine ve bundan dolayı devletin dağılmaya doğru gittiğine inanıyorlardı. Romanya, Lübnan, Karadağ, Sırbistan 1860-1864 yılları arasında ya özerk oldular ya da daha özerk bir konuma geldiler.¹⁹⁶

Ayrıca bu cemiyetin üyeleri genel olarak Osmanlı Devleti'nin içinde Ali Paşa ve Fuat Paşa'nın baskı siyaseti yürüttüklerini düşünüyorlardı. Bu durumu da gazetecilik faaliyetlerinin engellendiği ve bir takım yaptırımlar olduğunu savundular.¹⁹⁷Bu durumdan kurtulmanın tek yolunun halka siyasi bazı haklar tanınmak olduğunu savunuyorlardı. Bu doğrultuda gerek azınlıkların Osmanlı devletinden ayrılmak istemesi için ya da Avrupalı devletlerin azınlık işlerini bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışılması engellenecekti. Bu durumda cemiyetteki meşrutiyet algısı ile devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya hem de siyasal bir değişiklik için mücadele ettiklerine inanıyorlardı.¹⁹⁸

Mısır prensi Mustafa Fazıl Paşa meşrutiyet akımının yanında olduğunu göstermek için Fransızca mektuplar yayınladı. Bu mektuplardan birinde Genç Türkiye Partisi'nin temsilcisi olarak tanıttı. Daha sonra Paris'te örgüt tekrar kuruldu. Ziya¹⁹⁹, Namık Kemal²⁰⁰, Ali Süavi²⁰¹'de örgüte katıldı ve yeni

¹⁹⁶Çadircı, a.g.e., s.45.

¹⁹⁷Çadircı, a.g.e., s.45.

¹⁹⁸Çadircı, a.g.e., s.45.

¹⁹⁹Ziya Paşa için Bkz. Abdullah Uçman, "Ziyâ Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44, 2013, s.475-479.

²⁰⁰Namık Kemal için Bkz. Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, s. 361-378.

²⁰¹Ali Süavi için Bkz. Abdullah Uçman, "Ali Süavi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 2, 1989, s. 445-448.

Osmanlılar cemiyeti adını alarak kuruldu. İttifak-ı hamiyet in öncüleri Avrupa'daki genç İtalya örgütlerini örnek almışlardı.²⁰²

19.yüzyılda feodaliteye karşı hareket eden ve liberal köktenci olarak sınıflandırılan hareketlerin tümü genç olarak adlandırılıyordu.²⁰³ Avrupa da özellikle I.Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet için çalışan kişilere genel anlamda Jön Türk denildiği halde Türkiye'de bunun karşılığı 1889 yılı ve sonrası dönem içinde II.Meşrutiyet için çalışanlar ifade edilmektedir. İlk devrimci kuşak ise Türkiye de yeni Osmanlılar olarak anılır ki buna bazı tarihçiler Genç Osmanlılar da demektedir.²⁰⁴

Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan harekete Avrupa da jön Türkler denilmiştir.Tunaya 1889 yılı sonrası için ikinci Jön Türk hareketi adını kullanmıştır.²⁰⁵ Jön Türkler derin bir teori veya daha detaylı ve derin düşünülmesi gereken bir ideolojiye hakim değillerdir.²⁰⁶

Önde gelen Jön Türkler;

“Abdullah Cevdet²⁰⁷, Abdurrahman Bedirhan, Ahmet Rızâ²⁰⁸, Ahmet Fazlı (Tung), Ahmet Ferid (Tek), Ahmet Kemal(Akünel), Ahmed Lutfullah, Ahmet Niyazi, Ahmet Sâib, Ali Fahri, Ali Fehmi, Ali Haydar Mithat, Ali Şefkatî, Bahâeddin Şâkir²⁰⁹, Derviş Hima (Maksud İbrahim Naxhi Spahiu), Edhem Ruhi(Balkan), Emîr Şekîb Arslan, Halil Ganem, Hüseyin Tosun, Hüsrev Sami(Kızıldoğan), Hüseyinzâde Ali(Turan), İbrâhim Temo²¹⁰, İshak Sükût'i²¹¹,

²⁰²Çadırcı,a.g.e., s.46.

²⁰³Çadırcı,a.g.e.,s.46.

²⁰⁴Çadırcı,a.g.e.,s.46.

²⁰⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s.102.

²⁰⁶ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.24.

²⁰⁷ Abdullah Cevdet Jön Türk düşüncesini başlatan isimlerden biridir. Detaylı bilgi için Bkz.M. Şükrü Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 1, 1988, s.90-93.

²⁰⁸Ahmet Rızâ Jön Türk hareketini başlatan isimlerden biridir. Bilgi için Bkz. Ziyad Ebüziyya,“Ahmet Rızâ”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 2, 1989, s.124-127. Ayrıca Bkz.Eminalp Malkoç, “Doğu- Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, cilt 0, sayı 11, 2007, s. 93-162.

²⁰⁹ Bahâeddin Şâkir ile ilgili detaylı bilgi için Bkz.Alaattin Uca, **İttihad ve Terakki Liderlerinden Bahaeddin Şâkir Bey 1.cilt**, Kömen Yayınları, Konya, 2015.

²¹⁰İbrâhim Temo İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen kurucularındandır. Bkz. Hanioglu, “İbrâhim Temo”,s.354-355. Ayrıca Bkz.İbrahim Temo, **İttihât ve Terakki Anılarım**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2013. Ayrıca Bkz.Ahmet Rıza ve İbrahim Temo, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009.

²¹¹İshak Sükûti İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularındandır. Bkz. Ahmet Kanlıdere, “İshak Sükûti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt Ek 1, 2016, s. 649-650.

İsmail Canbolat, İsmâil Enver Bey(Paşa)²¹², İsmâil Kemal, Kırımîzâde Ali Rızâ, Mahmud Celâleddin Paşa (Damat), Mâhir Said(Pekmen), Manyasîzâde Refik, Mehmet Ali Halim Paşa, Mehmet Reşit Şahingiray²¹³, Mehmed Sabahaddin, Mehmet Talat Bey(Paşa)²¹⁴, Midhat Şükrü (Bleda), Mizancı Mehmed Murad, Mustafa Râgıb, Mustafa Rahmi(Arslan), Dr. Nâzım²¹⁵, Nuri Ahmed, Ömer Nâci, Said Halim Paşa, Sâlih Cemal, Sâmipaşazâde Sezaî, Selim Fâris, Silistreli Hacı İbrâhim Paşazâde Hamdi, Tarsusîzâde (Müftüzâde) Münif, Tunalı Hilmi²¹⁶, Yusuf Akçura gibi isimlerdir.²¹⁷

4.2 Jön Türklerin Önde Gelen Fikir Adamları

4.2.1 Ahmet Rıza

1889 yılında Paris'e gitmiştir. Önderliğini AugusteComte'un yaptığı pozitivismi incelemiştir. Bunun üzerine Avrupa'daki cemiyet üyelerini bir bütün halinde tutmak ve disipline etmek istiyordu.²¹⁸Bir yandan da istibdad aleyhine yazılar yazan Meşveret gazetesini çıkardı. Hatta farklı gazeteler de yayınlanıyor ve Abdülhamid'i karikatürize ediyordu.²¹⁹

Ahmet Rıza AlbertFua (Selanikli Yahudi), Aristidi Paşa (Rum), Halil Ganem (Lübnanlı Marunî) ile Meşveret gazetesini kurmuştur. Bu noktada Osmanlıcı bir düşünce yapısı olduğu çıkarımını yapabilmemiz mümkündür. Ahmet Rıza'nın Pozitivismi benimsemesinin temel nedeni tam anlamıyla Hıristiyanlıkla ilgisi olamaması idi. Bunun yanında Osmanlı Devleti nesnel bazı kurallara göre değil

²¹² Enver Bey (Paşa) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerindendir. Bkz.M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 11, 1995, s. 261-264. Ayrıca Bkz.Halil Erdoğan Cengiz (hızr.),**Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.

²¹³Bkz.Nejdet Bilgi, **Dr. Mehmet Reşit Şahingiray Hayatı ve Hatıraları**, Akademi Yayınevi, İzmir,1997.

²¹⁴Bkz.M. Şükrü Hanioglu, "Talat Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 39, 2010, s. 502-503. Ayrıca Bkz. Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1876-1921 Siyasi Hayatı ve İcraatı**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2014.

²¹⁵ Nâzım Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerindendir. Bunun yanında maarif nâzırı olarak bilinmektedir. Bkz.Ahmet Eyicil, **Dr. Nazım Bey/İttihad ve Terakki Liderlerinden(1872-1926)**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2004. Ayrıca Bkz.Ahmet Eyicil, "Nâzım Bey", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, s.446-447.

²¹⁶Tunalı Hilmi ile ilgili detaylı bilgi için Bkz.Sabri Ateş, **Tunalı Hilmi Bey - Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

²¹⁷ M. Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 23, 2001, s.586-587.

²¹⁸ Şakir, **a.g.e.**, s.77.

²¹⁹Şakir,**a.g.e.**,s.77.

padişahın kararlarıyla yönetiliyordu. Bu nedenle daha çok akılcı ve bilimsel bir düşünce yapısı Ahmet Rıza için çözüm yolu gibiydi.²²⁰

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan düşünce akımlarının özünde yatan temel düşünce devleti Batılı devletlerin baskısından ve emperyalist anlayışından kurtarmak idi.

3 Aralık 1895 yılında Meşveret gazetesinin Fransızca ilk sayısı çıkarılmıştır. İlk sayıda Ahmet Rıza'nın itihat ve Terakki'nin temel programı olarak ortaya koyduğu bazı esasları inceleyeceğiz.²²¹

1) Öncelikle iş birliğinin sağlandığı belirtilmiştir. Bu kişiler doğu ile Batı'nın ortak noktalarını düşünen kişiler olarak tarif edilmektedir.

2) Düzenin korunması gerekmektedir. Bunun için “yıkım” değil “ilerleme” anlayışının hakim düşünce olması beklenmektedir. Aynı zamanda şiddete karşı olduğu da ifade edilmiştir.

3) Kısıtlı bir bölge için değil ülkenin geneli ve Osmanlı Devleti için ıslahat fikri temelden gereklidir.

4) İlerlemenin gerekliliği benimsenmiştir. Fakat Osmanlı'nın toplumsal, sosyal özgün yapısı korunmalıdır. Batı'nın sadece bilimsel gelişmeleri ve Osmanlı halkını özgürleştirebilecek fikirleri benimsenmelidir.

5) Osmanlı Devleti'nin iç meselelerinde dış ülkelerin doğrudan müdahalesine karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bunun temel nedeninin ise ulus ve millet düşüncesinden ileri geldiği ifade edilmektedir.

1895 yılının sonunda çıkan Türkçe Meşveret gazetesinde ise Osmanlılık ilkesine benzerlik gösteren bir görüş Osmanlıların birleşmesi düşüncesi hakimiyet kazanmıştır. Bunun yanında cahillik oldukça bilimin yayılamayacağını ve bu doğrultuda gelişme yaşanamayacağı ifade edilmiştir. Eğitimi yaymak ve kimsenin kötülüğüne menfaatlerini kullanmayan kişileri yetiştirmek gerektiği vurgulanmıştır. Bu kişiler yetiştirilmediği sürece Kanun-u Esasî'den kimse yararlanamazdı.²²²

²²⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.63.

²²¹Ramsaur, **a.g.e.**, s.24-25.

²²² Mardin, **a.g.e.**,s.135-137.

Fransızca Meşveret gazetesinin 15 Ağustos 1897 yılında yayınlanan 41 sayılı kopyasında daha önce bahsettiğimiz 3 Aralık 1895 yılında yayınlanan gazetede söylenenlerden farklı maddeler yer almıştır. Bu sayıda Kanun-u Esasî'ye önem verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere daha önceki sayıda yer alan maddeler kuvvetli ihtimal ki İttihat ve Terakki'nin tepkisine neden olmuş Ahmet Rıza ise bu sayıda maddelerde değişiklikler yapma zorunluluğu duymuştur dememiz mümkündür.

4.2.2 Mizancı Murat

Murat Bey 1853 yılında Dağıstan'da doğmuştur.²²³1878 yılında Mülkiye mektebinde öğretmen oldu. Burada daha çok tarih dersleri vermeye başladı ve öğrencilerin tarih eğitimlerinde kendi yazdığı *Tarih-i Umumi*'nin etkisi büyüktür. Murat Bey'in Mizan dergisini çıkarması ise 1886 yılına rastlamaktadır. Murat Bey'in Mizancı Murat diye anılması bu nedenledir. Haftalık olarak çıkarılan Mizan dergisi eleştirel yönüyle tanındı. Mizancı Murat eleştirilerinde hükümeti baz alırken padişahı ise övüyordu. Murat yazılarında bazen siyasi değerlendirmeler yapabiliyordu. Örnek verecek olursak Bulgar mebuslarının Hükûmet-i Seniye tarafından kabul edilmeleri gerektiğini söylüyordu. Bunun yanında İngiltere'nin Efkâr-ı Umumiye'nin etkisi altında kalmış olduğunu söylüyordu. Fakat Mizan dergisi 1890 yılında kapatıldı.

Mizancı Murat'ın Avrupa'da çıkardığı risalelerinden birinde belirli bir düşünceyi savunduğunu görürüz. Bu düşünce Türkiye'de aslında yan yana yaşayan ama bir o kadar yabancı olan iki ayrı Türkiye'nin olduğuydu.²²⁴

Bunlardan biri "resmi Türkiye" olarak adlandırdığı memurlar grubuydu. Murat Bey'e göre memurlar durgun halk tabakasının üzerinden geçimlerini sağlıyorlardı.²²⁵

Tüm bunların yanında Mizancı Murat'a göre modernleşmenin yavaş yavaş başladığı II.Mahmut döneminde bile sadece Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla yetinilmişti ve ulema modernleşmeye dahil edilmemişti.²²⁶ Belki

²²³ Akşin, a.g.e., s.66.

²²⁴ Mardin, a.g.e., s.132.

²²⁵ Mardin, a.g.e., s.132.

²²⁶ Mardin, a.g.e., s.133.

de modernleşmeye ulema kesimi dahil edilseydi daha kökten bir değişim sağlanmış olurdu.

Osmanlı halkının ortaya çıkarılacak modern kurumlara alışmasını sağlamak amacıyla ve halk içerisinde ortaya çıkabilecek şikayetleri inceleyecek bir organın kurulmasını teklif etmekteydi.

Murat'ın ilk programının unsurları şu şekilde sıralanabilir:

- Varolan kanunların genel hükümleriyle bağdaşmayan kişisel ayrıcalıkların ortadan kaldırılması.
- “Kanunlar rejimini” sağlamak amacıyla bir danışma meclisi (Meşveret Meclisi)nin kurulması.
- Kanunların lakin ılımlı kanunların güvencesi altına alınacak bir basın hürriyetinin sağlanması.
- Tüm imparatorluk tebaasını içerisine alacak genel siyasi bir af.
- Sarayın var olan yetkilerini, sadrazamın seçilmesiyle görevlendirmek. Sadrazamın kabine kurmak ve idareyi tamamlama gibi görevlerde tam yetki sahibi olacaktı. Sadrazam padişaha karşı sorumlu olurken, Vekiller meclise karşı sorumlu olacaktır.
- Saltanatın var olan veraset usulünün Avrupa geleneklerine uygun bir şekilde değiştirilmesi.

Gibi maddeler yer almaktaydı.

Mizancı Murat'a göre Osmanlı İmparatorluğunda ezilen kişiler arasında yalnızca Hıristiyan kesime önem vermek büyük devletler dahil olmak üzere temel hatalarıydı. Bunun yanında padişah da Araplara özel ayrıcalıklar tanıyordu. Murat'a göre bu durum da doğru değildi. Reform yapılacaksa tüm imparatorluk dahilinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu da ancak bütün unsurların İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemelerinden geçmekteydi.²²⁷

²²⁷Mardin, a.g.e., s.138.

4.3 İttihat ve Terakki

4.3.1 İttihat ve Terakki'nin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Rus Harbi Osmanlı Devleti'ni siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî bakımdan büyük ölçüde etkilemiştir. Abdülhamit Mithat Paşa'yı sürmüş bunun yanında 1878 yılında Mebusan Meclisi'ni dağıttı. Abdülhamit'in baskıcı rejim kurmaya çalışmasının nedenlerinden ilki Çırağan Vak'ası²²⁸, ikincisi de Cleanthi Scalieri Aziz Bey komitesinin hazırlıklarıdır.²²⁹ Abdülhamit'in Meşrutiyet'i askıya alma kararı bu iki olay ile daha da keskin bir hal almıştır. Bununla birlikte basın-yayın özgürlükleri kaldırıldı. Abdülhamit özel mahkeme sistemi, sürgünler ve hatta tutuklamalar gerçekleştirdi. Abdülhamit'in tüm bu tutumu aslında Yeni Osmanlılar olarak adlandırdığımız topluluğun başlattığı özgürlükçü düşüncelerin tekrardan ortaya çıkmasını sağladı. Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti istibdat'a²³⁰ karşı ayaklanan ilk örgüt değildir. Bu cemiyetin temeli Yeni Osmanlılar hareketine dayanmaktaydı.²³¹ Bunun yanında siyasi olarak Osmanlı devleti 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde oldukça büyük bir yenilgi almış ve siyasi sosyal ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Bunun üzerine Berlin kongresinde de Osmanlı devleti kayıplarla karşılaştı. 1881 yılına gelindiğinde ise Tunus Fransa'nın korumansa girmişti. 1882 yılında ise Mısır İngiltere tarafından işgal edilmişti.

1885 yılında Doğu Rumeli isyan etti ve Bulgaristan ile fiilen birleşti. Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyılda yaşanan tüm bu olaylar eski Yeni Osmanlı fikrinin yeniden canlanması için büyük bir neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin dış politikada kötü giden gidişatını gören bazı muhalifler bunun için harekete geçti. İttihat ve terakki adını alacak olan bu örgütün kuruluşu 1889 yılındadır.²³² Yeni Osmanlıların temel amacı Osmanlı Devleti'nde bir Meclis-i Meşveret²³³'in

²²⁸Bkz. Cevdet Küçük, "Çırağan Vak'ası", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, s.306-309.

²²⁹Akşin, **a.g.e.**, s.47.

²³⁰İstibdat: Sınırsız despotizm. Bkz.<https://sozluk.gov.tr/> E. Tarihi:04.02.2020.

²³¹ Mardin, **a.g.e.**, s.33.

²³²Akşin, **a.g.e.**, s.48.

²³³Danışma Meclisi Bkz. Ali Akyıldız, "Meclis-i Meşveret", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 28, 2003, s.248-249.

kurulması bununla birlikte siyasi anlamda tek kişiden ziyade topluluğun kararını benimsemek ve en önemlisi kuvvetler ayrılığı sağlamak idi.²³⁴

Bu tarihe kadar görülen muhalefet hareketleri; 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında Mithat Paşa'nın azli üzerine kurulan örgüt, ikincisi 20 Mayıs 1878 yılında yaşanan Çırağan olayı, üçüncüsü Scalieri-Aziz Bey komitesi olayı, sonuncusu ise bu komiteden Ali Şefkati Bey'in Napoli ve Cenevre'de 1879 ve 1881 yılları arasında çıkarttığı *İstikbal*²³⁵ gazetesidir.²³⁶

İlk olarak Tıbbiyede ortaya çıkan bu hareketin başında Diyarbakirli İshak Sükûti, sekizinci sınıftan Beylerbeyli Saffet, Ayasofyalı Rifat ve M.S. (isminden bahsedilmemesini istediği için kaynaklarda da bu hareket anlatılırken en azından baş harfi verilmiştir.)²³⁷ Ziya Şakir İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu? Adlı eserinde şunlara değinmiştir:

“Bu kişiler yat borusu çalınıp da mektep derin bir uykuya daldığı zaman usulcacık yataklarından çıkıyorlar. Yatak çarşafalarını bükerek birbirlerine bağlıyorlar. Şimendifer yoluna nazır pencereden aşağı sarkıtıyorlar. Aşağı düşerek vücutlarının hurdahaş olacağını hiç düşünmeden şimendifer yoluna iniyorlar, Sirkeci'ye kadar beraber geldikten sonra, oradan dağılıyorlar, Fatih, Bayezid, Ayasofya, Sultan Ahmet camilerine gidiyorlar. Sabah namazı vaktine kadar bir köşede sinerek bekliyorlar, namaz vakti takarrüp edince(yaklaşınca), kandilleri yakmaya gelen cami kayyumlarının(görevlilerinin) aralık bıraktıkları kapıdan bir gölge gibi caminin içine süzülerek, koyunlarında sakladıkları gazeteleri, mihraba müezzin mahfiline, pabuç konacak yerlere bırakıyorlardı. Tekrar koşa koşa mektebe gelerek, yine büyük bir tehlike içinde, pencereye tırmanıyorlar, yataklarına gelip yatıyorlardı.”²³⁸

Şakir'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere gizli bir şekilde gazeteleri dağıttıkları ve faaliyeti gizli olarak sürdürdükleri sonucuna ulaşıyoruz. Özellikle camileri seçmelerinin temel sebebinin de o dönemde halkın toplu bir şekilde bir araya geldiği yerlerin sınırlı olmasına karşın çoğunlukla herkesin camiye gelerek

²³⁴ Mardin, a.g.e., s.33.

²³⁵ Bkz. Ahmet Kısa, “Jön Türk Neşriyatında Öncü Bir Gazete; İstikbal ve Ali Şefkati Bey”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 12, Sayı 23, 2016, s. 3-24.

²³⁶ Akşin, a.g.e. s. 49.

²³⁷ Şakir, a.g.e. s.67.

²³⁸ Şakir, a.g.e.,s.67.

namaz vaktinde ibadet ettiği şeklinde açıklanabilir. Bu amaç doğrultusunda neden cami seçildiğini de yorumlamamız mümkündür.

Tüm bunların yanında İttihad-ı Osmanlı adı verilen cemiyet 1889 yılında Askeri Tıbbiye’de kuruldu. Bu cemiyetin kurucuları arasında İshak Sükuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali idi.²³⁹

“Mithat Paşaların, Namık Kemal Bey’lerin, Ziya Paşa’larınâmal ve efkârından (hareket ve düşüncelerinden) ilham alarak yetişen bu gençler, Sultan Aziz devrinde Avrupa’da toplanan Genç Osmanlılara birer kahraman olarak bakıyorlar ve ancak onların yolunda yürümek suretiyle memleketi zulüm ve istibdattan kurtarabileceklerini zannediyorlardı²⁴⁰

Yine Ziya Şakir’in ifadelerinden anlamaktayız ki temel fikir ve amaç istibdada son vermek ve hürriyete kavuşmaktı.

Tarık Zafer Tunaya bu cemiyetin kuruluş yılının Fransız Devrimi’nin 100. Yılında kurulmuş olmasına dikkat çeker. Bunun yanında Ramsaur ise bir yıl önce Paris-İstanbul arasında ilk tren seferinin başlamasına dikkat çekmektedirler.²⁴¹

4.3.2 Cemiyetin Teşekkülü

İttihad-ı Osmanî Cemiyeti 1889 yılında kurulmuştur.²⁴²Cemiyet’in kurucularından olan İbrahim Temo İttihat ve Terakki’nin kuruluşunu şu şekilde ifade etmiştir; Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyye’de bir teneffüs saati İbrahim Temo ve İshak Sükuti memleket ile ilgili görüşürler. Memleketin böyle biryönetim ile yok olacağını ve bir çare aramaları gerektiğini ifade eden Temo yanına gelen diğer arkadaşları Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet’i de katarak görüşmeler yapmışlar ülkenin bu durumundan nasıl kurtulacağına dair çözüm üretmeye çalışmışlardır. Ohrili İbrahim Temo hatıralarında cemiyetin kuruluş hikayesinden şu şekilde bahseder;

“Sarayburnu’nda, şimdi İmarat-ı Askeriye’ye tahsis olunan Gülhane Mektebi adını alan eski Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyye’de bir teneffüs saati esnasında o

²³⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.49.

²⁴⁰Şakir, **a.g.e.**,s.67.

²⁴¹ Ramsaur, **a.g.e.**,1957, s.14.

²⁴² Turan Akıncı, **Selanik**, Belge Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.245.

vakitlerde mevcut olan Hilâl-i Ahmer (Kızılay) barakaları karşısındaki ağaçlar altında elimde kitap dolaşırken, İshâk Sükûti yanıma sokuldu, yeni şeyler olup olmadığını sordu.

Ben- Gel arkadaş, düşündüklerimi sana biraz anlatayım. Aziz vatanın bugünkü durumu ve idare tarzıyla yok olup gideceğini hepimiz biliyoruz. Bu hususta her vakit ve hemen her serbest saatimizde birbirimizle dertleşip duruyoruz; fakat bu tehlikenin giderilmesi için bir çare düşünüp bulamıyoruz. Bence böyle kuru mülâhazalar ve mütalaalarda dert yanacağımıza, faaliyete geçmek lâzımdır.

İshak- Ne gibi bir faaliyete?

Ben- Bir cemiyet halinde çalışmakla.

İshak- Güzel ama, sen kime itimat edip de böyle tehlikeli bir işe teşebbüs etmemizi düşünüyorsun?!

Ben- Evvela sen, bir; (koğuştan çıkıp bize doğru gelmekte olan yamalı suratlı) Mehmet Reşit'i göstererek, bu da iki, olduk üç. İşte bir cemiyet başladı demektir!

Mehmet Reşit'e işaret ederek yanımıza çağırdık. Fikrimizi açtık. Bu sıra, o zaman çok sofı olan Abdullah Cevdet ikinci namazını kılarak mektebin camisinden çıkıp yanımıza gelince: alınız bir de dördüncü dedim.

Mehmet Reşit- Kardeşim, teklifinize itiraz değil, teşekkür ederim. Lâkin bu dört tıbbiyeli genç ne yapabilir? Koca bir gizli cemiyet nasıl teşekkül edebilir? Bu koca şeytanî istibdâtle nasıl boğuşabiliriz? Hayal ile uğraşmayalım; bunun başka bir yolunu bulalım, dedi."²⁴³

Yukarıda İbrahim Temo'nun anılarından alınan kesitte ifade edildiği üzere görüşmede İshak Sükuti, Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet böyle bir durumda dört tıbbiyeli gencin elinden gelenin yeterli olmayacağı ve bu durumun çok daha büyük olduğunu söylediklerinde İbrahim Temo bu konuyla ilgili bu görüşmede şunları ifade etmiştir;

“Arkadaşlar, Türkiyemizin başına bela kesilerek, Yunanistan'ın istiklalini kazandıran “EtnikiEteryâ” komitesini teşkil edenler kimlerdi bilir misiniz?

²⁴³ Temo, **İttihât ve Terakki Anıları**m, s.26-27.

Rusya'nın Odesa şehrinde, ticaretle meşgul bir meyhaneci ve bir bakkal çırağı ile amcası zengin bir tüccarın yeğeni üç Rum çırağı idi. Tekamül etmemiş bu cahil gençler pek az zaman içinde buna, bu büyük emellerine muvaffak oldukları halde, bizim gibi yüksek tahsil görmüş dünyanın iyisini kötüsünü görüp çıkmış dört tıbbiyeli niçin muvaffak olamasınlar? Hem de dahili vatanımızda mukaddes bir fikir ve emelle işe başlarsak ve yeter ki, bu ideal ve bu amaçla and edersek, biz dört hamiyetli, namuslu vatanperver gençlerin elleri birbirini sıkmış olur ve kalpleri vatan sevgisiyle çarparsa, tabii muvaffakiyet kapıları açılır.”²⁴⁴

Demektedir.

İbrahim Temo'nun bu konuşmasından sonra dört arkadaş kendi aralarında anlaşmıştır. Bu ilk ahd-ı misak Rumi takvime göre 1305, miladi takvime göre ise 1889 yılının Mayıs ayına denk gelmiştir.²⁴⁵ Ve cemiyet bu şekilde kurulmuştur.²⁴⁶ Cemiyet bundan sonra düzenli ve planlı olarak çalışmaya başlamış ve üyelerinin artması için çalışmalar yapmışlardır.

Kurulan dernek İtalyan Carbonari örgütüne²⁴⁷ benzer şekilde hücreler şeklinde örgütlendiler.²⁴⁸ Örgütün 1889 yılında kurulduğu andan itibaren üye sayısında git gide artışlar görüldü. Bunun üzerine cemiyet ilk toplantılarını yapma kararı aldı. Fakat bunun için İstanbul'un sakin ve ücra yerlerinden bir seçim yapılmalıydı. Cemiyet üyelerinden İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki anılarım adlı eserinde ifade ettiği üzere Edirnekapı'nın iç tarafında kahvehanede toplandıklarını oradan kendisini takip etmelerini cemiyet üyelerine söylediğini ifade etmiştir.²⁴⁹

Fakat İbrahim Temo aynı adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak şunu dile getirmiştir;

“Bazı arkadaşlar toplantıları karıştırmaktadır. Tarihe yanlış geçmemesi için, burada biraz izahat vereyim: o sıralarda mektep hamamının önünde birkaç vagon odundan mürekkep topluca bir yığın vardı. Ateşli arkadaşlar, özellikle

²⁴⁴Temo, **a.g.e.**,s.27.

²⁴⁵ Barış Demirtaş, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri”, **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl 8, sayı 13,2007/2, s.399.

²⁴⁶Temo, **a.g.e.**, 28.

²⁴⁷Carbonari ufak hücreler biçiminde kurulan cemiyettir. Bkz.<https://en.wikipedia.org/wiki/Carbonari> E. Tarihi: 08.03.2020.

²⁴⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.49.

²⁴⁹Temo, **a.g.e.**,s. 28.

birinci ve ikinci sınıf talebesi, cemiyete henüz dahil olmayan “Apranti” talebeyi irşad için ve mektep memurlarının nazarlarından uzak olmak için bu odun yığınlarında toplaşıp hasbihal eder, dertleşirdik. İşte bu toplantılara toptan “Hatab (odun) kiraathanesi” toplantıları ismini vermişlerdi. Asıl mühim toplantılar mektep harici olurdu.”²⁵⁰

Temo'nun toplantılar hakkında ifadeleri bu konuyla ilgili varolan karışıklıklara biraz olsun son verecek cinstendir.

Cemiyetin ilk toplantısını ise Temo şu şekilde ifade etmiştir:

“Şehirden çıkar çıkmaz sağ koldaki bahçeli kahvede kararlaştırılan saatte buluşacaktık. Ben kahveye biraz evvel gittim. Birer, ikişer, on iki kişi geldi. Ben önde,onlar arkamda, bağın ortasında ve biraz da çukurca bir yerdeki incir ağacının altına serilen hasır ve çuvallar üzerine yerleştik, bu cemiyetin ilk toplantısıydı. Ve şu kişilerden mürekkepti:o zamanki adliye yüksek memurlarından Hersekli Ali Rüşdi, gazete muharrirlerinden İzmirli Ali Şefik, Tıbbiyeli Asaf Derviş (Paşa) (müderris ve mamoş), Muharrem Giridî(Şam Tıp Fakültesi muallimi), Dr. Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, ŞerafeddinMağmumi, Çerkes Mehmet Reşit (intihar eden), ben ve isimlerini hatırlayamadığım daha üç kişi”²⁵¹

Cemiyetin ilk toplantısını Temo yukarıdaki şekilde ifade etmiş aynı zamanda kimlerin katıldığını da belirtmiştir. Temo'nun bu ifadelerinden konu ile ilgili yorumlamalar yaparken birinci el kaynak olması önemli bir nokta olduğu gibi tek taraflı yazılmış olabileceği da unutulmamalıdır.

Bu toplantıda bazı kararlar alınacağı gibi kimlerin cemiyete kabul edileceğine dair görüşmeler yapıldı. Görüşmeler esnasında cemiyete kimin kabul edileceği ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu kişilerden İbrahim Temo güvenilir sayılabilecek her Osmanlının dinine ve milletine bakılmaksızın bu ayırım yapılmaksızın cemiyete alınması gerektiğini savunmuştur. Giritli Muharrem ise İslâm olmaya kişilerin cemiyete alınmaması gerektiğini savunmuştur. Fakat bu görüş reddedilmiştir.²⁵²

²⁵⁰Temo, **a.g.e.**, s.28.

²⁵¹Temo, **a.g.e.**,s.28.

²⁵²Temo, **a.g.e.**,s.29.

Sonuç olarak cemiyete kimin kabul edileceği konusu farklı görüşlerin ardından belirli bir karara bağlanmıştır.

Bu karara göre güvenilir, tecrübeli her Osmanlının cemiyete kabul edilebileceği üzerine karara varılmıştır. “İnciraltı” İctimai (toplantı) ismini verdikleri yerde olayları yorumluyorlardı.²⁵³ Toplantıda görüşülen konuların not alınması ve kaydının tutulması gerekiyordu. Bu nedenle bu görevler Şerafeddin Mağmumî ve İshak Sükûtî’ye verilmiştir.²⁵⁴

Bunun üzerine İbrahim Temo anılarında Meşrutiyet’in ilanından sonra tıbbiyeli öğrencilerin “İttihat ve Terakki” adlı piyesi oynadıkları güne kadar bu sırrı kendisinin sakladığını öğrendiğini ve şaşırdığını da dile getirmiştir.²⁵⁵

Birinci toplantıdan sonra cemiyetin üyeleri de arttı. Ve ikinci bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. İkinci toplantıya dikkat çekmemek adına İbrahim Temo ve İshak Sükutî katılmadı, toplantıya ise icraat teşkilâtı adı verildi. Bu toplantıda görüşülen konu şubelerin paylaşılması üzerinedir. Bu ikinci toplantıdan sonra ara sıra Cuma günleri gizli olarak toplantılar devam etti.²⁵⁶

Tüm bunlar üzerine cemiyet çeşitli okullarda yayıldı.

Bu cemiyetin sonu ne olacaktı? Ya da ortaya neler çıkacaktı? Cemiyetin üyeleri bu konuyla ilgili olarak farklı görüşlere sahipti. Bir kısmı Abdulhamid’in tahttan inmesi gerektiğini savunuyor, bir kısmı istibdadı ortadan kaldırmayı ve yeni bir idâre şekli vermeyi hedefliyordu. Diğer kısım ise hürriyet ve meşrutiyet istiyordu.²⁵⁷

4.3.3 1889-1895 Yılları Arası İttihat ve Terakki Faaliyetleri Doğrultusunda Yaşanan Gelişmeler

İttihat ve Osmani cemiyeti Askeri Tıbbiye’de kurulduktan sonra cemiyet faaliyetlerini yavaş sürdürmüştür. İttihat ve terakkinin Paris’te önde gelen

²⁵³Temo, **a.g.e.**, s.29.

²⁵⁴Temo, **a.g.e.**, s.29.

²⁵⁵Temo, **a.g.e.**, s.30.

²⁵⁶Temo, **a.g.e.**, s.30.

²⁵⁷Şakir, **a.g.e.**, s.68.

liderlerinden Ahmet Rıza dahil ancak 1895 yılında *Meşveret*²⁵⁸ gazetesini çıkarmıştır.

Cemiyetin önde gelen kurucularından olan İbrahim Temo'nun anılarında yeni Osmanlıların yapıtlarını okumak ve cemiyete yeni üyeler kazanmak için 1895 yılına kadar beklediğini görüyoruz. Bir cemiyetin aniden kurularak faaliyetlerde bulunması belirli yapı taşlarının cemiyetin kendi öz düşüncelerinin henüz oturmadan yanlış adımlar atmasına neden olabilirdi. Bu nedenle cemiyetin örnek aldığı Yeni Osmanlıların faaliyetlerini ve eserlerini okuyarak bu sürede cemiyetin fikirlerini sağlamlaştırmışlardır.

Cemiyetin üye çekmesinde birçok neden mevcuttu. Bu nedenler arasında Osmanlı Devleti'nin özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nde yenilgiye uğraması bunun üzerine basın yayına belirli bir kısıtlama gelmesi gibi nedenler üzerine Osmanlı'nın eski başarısını yitirdiği ve bu durumun kurtarılması gerektiği üzerinde fikir üretmişlerdir. Bunun yanında Abdülhamit ordudan ve donanmadan kuşkulanıyordu. Bunun nedeni donanmanın daha önce Abdülhamit'in amcası Abdülaziz'i tahttan indirmesi yatmaktadır. Bu nedenle Abdülhamit cephanesiz nişan talimi yaptırarak kendi adına içindeki kuşkulara son vermek ve güvenliğini sağlamak istemiştir. Bunun yanında yine donanmanın Haliç'in ötesine geçmesine engel olmuştur. Ve donanma bunun neticesinde çürümüştür. Abdülhamit'e göre bunların hepsi aslında bir nevi tedbirdir. Lakin devletin bekâsı adına yapılan bir şey söz konusu değildi.

Bunun yanında İttihad-ı Osmanî mensuplarından Ahmet Rıza ve İstanbul'daki cemiyet mensupları ile yapılan görüşmeler sonucunda tam olarak net tarih bilinmemesine rağmen 1889-1895 yılları arasındaki bir tarihte örgütün adı değişmiştir. İttihad-i Osmanî olan örgütün adı artık "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" oldu.²⁵⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Paris'teki öncüsü olan Ahmet Rıza, Fransız pozitivistlerden Pierre Lafitte'in derslerine gitmiş bu akımı da tanımış ve benimsemiştir. Pozitivizmin öncüsü olan Auguste Comte'un ilkesi

²⁵⁸Meşveret gazetesi için Bkz.Azmi Özcan, "Meşveret", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004,s.396-398. Ayrıca Bkz.Melis Ergenekan, "Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesi", **Global Media Journal Turkish Edition**, cilt 1, sayı 2, 2011, s.103-117. Gazetenin Fransızca ekinin ilk sayısı için Bkz.EK 15.

²⁵⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.51.

“İntizam ve Terakki” (Düzen ve İlerleme) idi. Ali Rıza’nın pozitivismi²⁶⁰ benimsemesi üzerine cemiyet içerisinde bu ilkeler kısmi olarak benimsenmiştir. İttihat (Birlik) ile Terakki’yi birleştirdiler.

İttihat’ın tercihi 19.yüzyılda ortaya çıkan Osmanlılık²⁶¹ akımını belirterek Osmanlı devleti içerisinde birlik sağlamak amacıyla yapıldı. Pozitivizmin ilkelerinden intizam düzen anlamına geldiği için cemiyet adında bu kelimenin kullanılması cemiyetin devrimci gibi anlaşılmasına engel olmak içindi.²⁶²

Cemiyetin öncülerinden İbrahim Temo 1889 yılının yaz ayında memleketi olan ve şu an Makedonya sınırları içerisindeki Struga’ya gidecekti. Tıbbiyeliler o bölgelerde cemiyetin bir şubesini açmayı düşündüler. İçlerinden Şükrü Kamil Bey’in babası Ohri Redif Taburu kumandanı Kamil Bey idi. Tıbbiyeliler Kamil Beyi’i cemiyete dahil edilmek ve Ohri civarlarında bir cemiyet şubesi açılmak için İbrahim Temo’yu görevlendirdiler. Bunun nedenini İbrahim Temo İttihat ve Terakki Anıları adlı kitabında şu şekilde ifade etmiştir:

“Arkadaşlar mektepte her bir talebeye, tabiatına göre birer lâkap koydukları gibi, bana da ihtilâlcî sıfatıyla “Pierre Lermite” lakâbını vermişlerdi ve her türlü işi başarabileceğime inanırlardı.”²⁶³

Temo, arkadaşlarının kendine olan güveni ve Ohri civarında cemiyetin bir şubesi için Kemal Bey ile görüşmek adına planlar yapar fakat eğer düşündüğü gibi bir karşılık almazsa bu durumda neler yapacağını da düşünür. Struga’da bazı gençleri cemiyete dahil etmiş ve bu gençlerden olan maliye tahsildarlarından yazısı güzel olan Şahabeddin Struga’ya bir mektup yazdırmıştır. Mektup İstanbul’dan gelmiş gibi yazıldı.

Mektupta;

²⁶⁰Olguculuk kelime anlamı için Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> E. Tarihi: 04.02.2020. Bkz.Cihan Ballıkaya, “POZİTİVİZM Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 33, 2015, s.87-106. Ayrıca Bkz.İlhan Kutluer, “Pozitivizm”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, s.335-339.

²⁶¹ Osmanlı Devleti’nin dağılmasını önlemek adına ortaya atılan akımlardan biri olan Osmanlılık akımı, farklı unsurları Osmanlı altında birleştirmeyi planlamaktaydı. Osmanlılık akımı için Bkz.Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Kilit Yayınları, Ankara, 2011. Ayrıca Bkz. Azmi Özcan, “Osmanlılık”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 33, 2007, s.485-487.

²⁶²Akşin, **a.g.e.**, s.51.

²⁶³Temo, **a.g.e.**, s.31.

“Vapurumuzun Kavala’ya uğraması üzerine orada size tavsiye ettiğimiz kişileri gördüğünüze çok sevindik. (Bu ibareyi koymaktan maksadım, oradan sorarlar, benim uğramadığım anlaşılır, bu bir iftira gibi telâkki olunarak mesele kapanır düşüncesi üzerine idi.) bizim en büyük itimat ve itimadımız o zattır.”²⁶⁴

Temo bir gün redif dairesine giderek Kâmil Bey’e yazdığı bu sahte mektubu verir. Kâmil Bey yazılan bu mektuptan bir şey anlamaz. Bunun üzerine Temo açıklama getirir ve memleketin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir teşebbüste bulduklarını anlatır fakat beklediği tepki ile karşılaşmaz. Kâmil Bey onu padişah düşmanı hain olarak nitelendirir. Ve Halil Çavuş’u çağırır. Bunun üzerine Temo izahât vermeye çalışsa da pek etkisi olmaz. Kamil Bey Temo’nun tevkif²⁶⁵ edilmesini söyler. Temo bunu Kâmil Bey’in sürgünden kurtulmak için fırsat olarak kullandığını ifade eder ve ilk tutuklanmasını bu şekilde yaşamıştır. ²⁶⁶

1895 yılı öncesinde İttihat ve Terakki’nin faaliyetleri baskın bir hareket olarak ortaya çıkmamıştır. Tarihi belirsiz ilk örgüt nizamnamesi 1895 yılındadır demek yanlış olmaz. ²⁶⁷

Bu tüzük 39 maddeden oluşmuştur. Madde 1’e göre; İttihat ve Terakki adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramların tam olarak yerine getirilmemesi, Osmanlı Devleti’nin ilerleyişine engel olması üzerine İslam ve Hristiyan yurttaşları uyarmak için kurulmuştur. ²⁶⁸

Cemiyet genel olarak Osmanlı dahilindeki kadın ve erkeklerden oluşacaktı. Bunun yanında 37. Maddede kadınların üye olabilecekleri ve erkek üyelerle aynı haklara sahip olacakları ifade edilmiştir. Madde 4’te ise meşrutiyeti, insan haklarını kabul etmeyerek karşı çıkanlar ve kanuna aykırı davrananlar için *“lâzım gelen muamele”* yapılacağı ifade edilmiştir. Madde 3’te cemiyetin amacı belirtilmiştir. Belirtilen bu amaçlar şu şekildedir;

- *“Hükümet yönetimini insan haklarının koruyucusu ve uygarlıkta ilerlemenin kaynağı sayılan “usulü meşverete” döndürmek,*

²⁶⁴Temo, **a.g.e.**, s.31.

²⁶⁵ Tevkif: Durdurma, tutuklama. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> E. Tarihi:04.02.2020.

²⁶⁶Temo, **a.g.e.**, s.32.

²⁶⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.57.

²⁶⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.57.

- “*muhafaza-i hüsnü ahlâka*”,
- *Genel olarak eğitimin ilerlemesi ve gelişmesine,*
- *Genel olarak uygarlık ve insanlığa hizmet etmek*”²⁶⁹

olarak tanımlanmaktaydı.

Bu maddelerden birini yapmayan veya yapılmasına engel olanlara vatan düşmanı gözüyle bakılacaktı. 32. Maddeye göre ise; 3. Maddede sayılan cemiyetin amaçlarına uymaz ve buna engel olmaya çalışırlarsa ve cemiyeti dolandırırlarsa yine bu kişilere vatan haini gözüyle bakılacaktı.²⁷⁰

Madde 5’te ise meşrutiyetin iade edilmesinden sonra hükümete yardım etmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Cemiyetin merkezi İstanbul’dadır. Örgütün temeli bir reis ve dört üyeden oluşur ve bu İstanbul Meclis-i İdaresi’dir. Taşra bölgelerinde bulunan örgüt şubelerinde ise bir reis ve iki üyesi mevcut olan Meclis-i İdaresi vardır. Cemiyetin dahilindeki tüm üyeler İstanbul Meclis-i İdaresi’ni oluşturan beş kişiden her birinin başkanlığı altında bulunan beş kola ayrılmıştır. Cemiyete üye olan her üye en fazla üç kişi tanır. Kendisini cemiyete alan bir üstünde bulunan kişiyi yani mafevki’yi ve diğer üstü olan kişiyi ve kendisinin cemiyete alacağı kişiyi ki bu kişi zaten asttır yani mâdunudur.²⁷¹ Örgütte üyelerin sadece üç kişiyi tanmasının nedeni gizlilik ve güvenliği sağlamak içindir.

Madde 6 ile madde 10 arasında ise; Örgüt dahilindeki her kişinin bir kol numarası mevcuttur. Üyeler iletişim noktasında küçük numaralardan kolbaşlarına doğru haberleri iletmekteydiler. Emirler ise tam tersi en üstteki kolbaşlarından aşağıya doğru verilmekteydi. Ramsaur örgütün hücreye göre numaralandırılmasından söz etmektedir. Örneğin İbrahim Temo 1/1 numarasını taşımaktaydı.²⁷²

Madde 38’de ise; cemiyetin şifresinin olduğu ifade edilmektedir.²⁷³

²⁶⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.57-58.

²⁷⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.58.

²⁷¹ Madun ast anlamına gelir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/E>. Tarihi:15.02.2020.

²⁷² Temo, **a.g.e.**, s.20.

²⁷³ Akşin, **a.g.e.**, s.59.

Madde 15; gizlilik ve güvenlik nedeniyle cemiyetin asıl defteri merkezde değil cemiyetin yurt dışındaki şubelerinden birinde bulunacaktı.²⁷⁴

Maddede 30 ise; Meclis-i İdare'nin verdiği sorumluluk ve görevleri yapmasının gerekliliği hatta bunun zorunluluğu üzerinde durulmuş ve üyeler bu görevi yapmazsa Meclis-i İdare onu bulunduğu görevden affedebilir. Kişi görev yapmamakta diretirse üye görevlerini yapmadığından bu kişiye “ahidşikenlik” olarak tanınacak bunun yanında cemiyete verdiği para da geri verilmeyecekti.²⁷⁵

4.3.4 Darbe Girişimleri

İttihat ve Terakki'nin ortaya çıktığı ve belirli bir süre faaliyet merkezi halinde olan yer kuşkusuz ki Askerî Tıbbiye'dir. Fakat yaşanan olaylar neticesinde İttihat ve Terakki memur, subay, ulema içerisinde de yayılmıştı. 1896 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içerisinde Harbiye Nezareti levazım dairesi muhasebe müdürlerinden Hacı Ahmet (Efendi?) bulunuyordu. Bu sırada örgütte Kazım Paşa, Seyyit Abdülkadir, Hüseyin Avni, Zühtü Bey, Kemal Bey, Serasker Rıza Paşa'nın yaverliğini yapan Şefik ve saray muhafızlığı görevindeki Hurşit Bey ve Bedevi Tekkesi Şeyhi Naili Efendi vardı. Cemiyet darbe girişimini ağustos ayında planlamıştı. Bu plana göre Kâzım Paşa Babiâli'yi hükümet toplantılarından birinde işgal edecek ve sonuç olarak bakacak olursak Reşat Efendi kaçırılacaktı. Sonrası için yapılan plan ise Abdülhamit'in artık padişahlık yapamayacağı ile ilgili Şeyhülislamdan fetva alınacak ve bu doğrultuda Abdülhamit'in siyasi kimliği dini bir lider tarafından etkisiz hale getirilecekti. Tahta ise V.Murat geçecekti.²⁷⁶

Lakin bu planlanan gelişmeler yarım kaldı. Tokathyan'da oturan Numune-i Terakki Müdürü Nadir Bey bu planları Zülüflü İsmail Paşa'ya anlattı. Böylelikle saray tüm planları öğrenmiş oldu. Bu olayın neticesinde bütün liderler Fizan, Bingazi, Trablus, Akkâ gibi ülkelerin uzak köşelerine sürgün edildiler.

²⁷⁴ Akşin, a.g.e., s.59.

²⁷⁵ Akşin, a.g.e., s.59.

²⁷⁶ Akşin, a.g.e., s.60.

4.3.5 Abdülhamit'e Karşı Suikast Kararı

Herhangi bir suikast girişiminde özellikle de İstanbul'da yapılacak bir suikast girişiminde bulunulduğunda tehlikeli bir sonuç ortaya çıkarabilirdi. Hatta cemiyetin ortaya çıkmasına bile yol açabilirdi bu nedenle bu durum detaylı olarak Merkez-i Umumi de görüşüldü ve bu düşünceden vazgeçildi. Fakat Sultan Abdülhamit'e suikast girişimi yapılmasına karar verildi.²⁷⁷

Kazım Karabekir Cuma selamlığında böyle bir teşebbüse kalkışamayacaklarını İttihat ve Terakki Cemiyeti adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir: “Bunun Cuma selamlığında yapılması imkânı olmadığını bizzat sıram gelip de merasime davet olduğum zaman gözünle gördüm.” Suikast girişimleri için Cuma selamlığı seçenek olmaktan çıkmıştı. Bu durumda Ramazanın on beşinde Hırka-i Şerif ziyareti için Beşiktaş'ta bir ev kiralanması hakkında bir tebligat yapılmıştır. Fakat yol boyunca var olan bütün evler Sultan Abdülhamit'in bendeleri tarafından tutulmuş bulunmaktaydı. Bu nedenle cemiyet üyeleri farklı bir yol bulmalıydılar. Fındıklı'da Topçu Binbaşısı Nahit Bey'in evi caddeye bakıyordu ve bu iş için çok uygundu. Kazım Karabekir uzun bir selamlık esnasında fedailerin sokak ortasında bu işi yapabileceği ile ilgiligörüşme gerçekleştirebilmek adına Enver Bey ile bu hususu görüşmek için Manastır'a gelebileceğini yazdı.²⁷⁸

Tüm bunlara rağmen 1897 yılında Cenevre'deki Osmanlı İhtilal Fırkası ve Kahire'deki İttihat ve Terakkicilerle yapılan iki suikast hazırlığı sonuçsuz kaldı. Bu sırada Ahmet Rıza şiddet içeren yöntemlere karşı itiraz etti. Bunun yanında İttihat ve Terakki cemiyetinin üyelerinden bazı kişiler suikastte bomba kullanılması hususuna olumlu bakmıyorlardı. Sonuç olarak 1897 yılında İttihat ve Terakki cemiyeti ile Abdülhamit arasında yapılan mütareke sonucu suikast planları sona ermiştir.²⁷⁹

²⁷⁷ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2019, s.222.

²⁷⁸Karabekir, **a.g.e.**, s.223.

²⁷⁹Akşin, **a.g.e.**, s.68.

4.3.6 Abdülhamit ile Cemiyetin Mütarekesi

Cenevre cemiyet şubesinde gelmiştir:

1 Temmuz 313 (1897)

Romanya’da Dobruca kıtası “İttihat ve Terakki” fırkası riyaset-i aliyesine

Hamiyetşiar Efendim

Serhafiye Ahmet Celâleddin Paşa, suretâ tebdili hava, esasen cemiyetimizle müzakerata girişmek üzere hünkar tarafından Avrupa’ya gönderildiğini haber aldık. Tahkikatımıza hacet kalmaksızın Ahmet Paşa, kâtib-i hususisini Cenevre’ye gönderdi. Kâtiplerle edilen sathi müzakereden sonra Cenova heyeti içtima ederek verilen karar neticesinde Murad Beyefendiye vekâlet hakkı tevdi edilerek Ahmet Paşa nezdine gönderildi.

Paris’te bulunan ihvan Fuad Paşa hafidi Hikmet Bey’i tayin ile göndermişlerdir. Her iki vekilin teklifi: “Mademki zat-ı şâhâneye şart koşmak izzeti nefislerine dokunuyormuş, biz umumî irâdesinin sudur ile de mukaddeme-i ıslâhat nazarı ile bakarız. O zaman tatil-i neşriyat eyleriz. Fakat cemiyetimizin tatili neşriyat etmesi fesh demek olmadığından ve neşriyat haricinde kalacak sarfiyat kapıları yine açık bulunacağından buna karşılık irâde edilmesi elzemdir” denildi.

İki gün sonra Murad Bey avdet ederek Sultan Hamid’in cemiyete olan teklifini söyledi. O da: “Eğer onlar hakikî vatanperver iseler beni kendi halime bırakırlar, istediklerinin hepsini tedricen yaparım. Akdi takdirde azameti şâhâneme dokunacağından teannüd ederim, onlar da hiçbir vakit ihrazi muvaffakiyet edemezler. Arada millet mahvolur. Mesuliyet de cemiyetin üzerine yükletilir” demiş.

Binaenaleyh hariçtekiler için affı-ı umumî sadir olmuş. Tabiidir ki af olunanlar içinde gidenler de bulunacak ve gitmeyenler de. Murad Bey avdet ettikten birkaç hafta sonra cemiyet yüzünden hapis ve nefiy olunanlar azâd edilecekmiş.

Mesele mühim olduğu için heyetimiz akd-ı içtima etti. Hünkârın hiçbir sözüne inananlardan değiliz. Lâkin halkın selâmeti namına bir tecrübe olmak üzere söz verdik ve vukuu hali bilcümle şubata arz ve her birinden alacağımız âraye göre hareket etmeyi münasip gördük.

Fuat Paşa hafidi Hikmet Bey de avdet ediyor. Biz de meselenin halli için şube müdürü Ahmet Bey'i, Ahmet Celâleddin Paşa nezdine gönderdik. Ahmet Paşa cevaben: "Müstakbelen kendi aleyhinde silâh gibi kullanılacağı ihtimaline mebni padişahın bu cihete yaklaşmayacağı, yalnız Avrupa'da bulunan talebeyi üçer yüz frank maaş tayin edileceği" cevabı alındı. Heyet, Murad Bey'in "Mizan"dan sarfı nazar etmesi hususu için pek ısrar etmişse de tesirsiz kaldığı gibi, Ahmet Paşa tarafından düveli ecnebiyenin kefaleti altına girmesi teklifini de reddederek bilâkefalet avdet etmesinin daha merdane olacağı cevabında bulunmuş.

Bu cihet bir tarafabırakılsını ahvâlin sureti cereyanını aynen yazıyoruz. Bu meseleye Paris Sefareti de parmak soktu. Ahmet Paşa'nın Paris Sefareti ile birlikte hareket etmesine irâde çıktı. Şimdi biz el altından her cihete kemali sükûnetle ve cehdetmek şartilememulun fevkında olarak bazı zuümididelerinmahpes ve menfadan kurtulacağı ve tevkifatın önü alınacağı ümidile olsun, gazeteyi muayyen bir müddet için tatil edelim mi veyahut etmeyelim mi?

Her iki halde de zuhur edecek menafi ve muzırrat göz önüne getirilsin. Hünkârdan tazminat almaksızın yalnız bazı ıslâhata devam edecek olan külli sarfiyatı karşılığı olarak şubenizce de irsalâti nakliyede devam edilip edilemeyeceği cihetleri iyice düşünerek alelacele iş'arı keyfiyet edilmesi maruz ve meselenin, şubenin heyet-i idaresini teşkil eden azânın gayrısından şimdilik gayet gizli tutulması mercudur.

Murad Bey "Mizan"ın kendisine iade olunması fikrindedir. Vereceğiniz bir başka unvan altında ileride veyahud şimdiden bir gazete çıkaracağız. İnşallah buna da hacet kalmaz. Hünkârın sözleri olabilir ki hüsnüniyete müstenidir. Baki muvaffakiyet. Telgrafla serian cevap verecek şubeler tatili neşriyat fikrinde ise şu:

Envoyezmarchandise

Değilse de: N'envoyezmarchandise

Kelimeler ile atideki adrese ihbari keyfiyet etmelidir:

Bachofen

Rue Caroline-Geneve²⁸⁰

Şubenin verdiği cevap:

Romanya-Mecidiye, 7 Temmuz 313/ 1897

Fikirdaşlar!

Cemiyetin Yıldız çetesi ile bir sulhu muvakkat akdetmek üzere Serhafiye Ahmet Paşa'nın oraya geldiğine dair acele ile yazılan mektubunuz bugün elimize vasil oldu.

Sözünde sebat etmeyenlerle edilecek bu musalehayabervech-i âti şeraitin de vaz'ı burada bulunanlarca taht-ı karara alınmıştır:

Evvela: Bugüne kadar tahtı tevkif ve firarda bulunan ümeray-i memurin ve talebenin cümlesi Tesalya'nın tahliyesinden evvel vazifeleri başlarına gelmeleri;

Sâniyen: Edilecek bu musalehada Ahmet Rıza ve Şefik Beyler hazerat ile Kanun-i Esasi'yi neşreden erbâb-ı hamiyetin ve hürriyet sahibi intişarının reylerinin inzimamı;

Salisen: Affı umûmiye mazhar olacakların hukuklarına zerre kadar tecavüz olunmadığı, cemiyetçe kanaatitamme hâsıl olduktan sonra heyeti icra ve şuabatidare azâsının İstanbul'a avdet edebilecekleri (cümlemiz birden asiyabiüstibdâtın dışları arasında tahan olmamak için ihtiyatan bendi salisin ortaya vaz'ı);

Rabian: Memâlikiecnebiyede kalmak isteyenlerin reylerinde serbest bırakılması;

Hamisen: Evvelden beri cemiyetin ahassuâmâli olan ıslâhata iki ay zarfında bed olunmadığı takdirde cemiyetin mesleki sabıkında devam etmesi.

Bervech-i bâlâ şurutuhamisenin cemiyet ve Abdülhamit tarafından gelen murahhası tarafından kabul olunmadığı halde cemiyetten katiyen infikâkimizle, bulmuş ve bulacağımız taraftarlarla tutacağımız politikada devam edeceğimizi gerek Murad ve gerek kumandan Ahmet Beyefendiye arzını rica eyleriz kardeşler.

²⁸⁰Temo, a.g.e., s.128.

<i>Doktor</i>	<i>Mülâzım</i>	<i>Tıbbiyeli</i>	<i>Tıbbiyeli</i>
<i>İ.Temo</i>	<i>Ali Rıza</i>	<i>Naci</i>	<i>M. Ragıp</i>

Romanya’da şimdilik işten haberdar olanlar:

*Bahriye mülâzımı Ali Rıza, Tıbbiye sekizinciden Naci Ohri, Tıbbiye altıncıdan Mustafa Ragıp, Tıbbiye sekizinciden Arif Edip. Bu civarlarda bulunup da işten haberdar olmayan birçok arkadaş varsa da kabul veya kabul etmeleri bilinmediğinden isimlerini vermedik.*²⁸¹

Yukarıda İbrahim Temo’nun anılarında bahsettiği görüşme için Abdülhamit tüfenkçilik görevinde bulunan ve kendisinin çok güvendiği Ferik Ahmet Celâlettin Paşa’yı Avrupa’da bulunan İttihat ve Terakkicilerle görüşmek için görevlendirdi. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki üyeleri arasında böyle bir anlaşma yapabilmek için gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında uygun bir ortam mevcuttu. Çünkü aynı yıl içinde Abdülhamit ile Yunanistan savaş halindeydi ve Abdülhamit savaşı kazanmış bulunmaktaydı. Daha önce toplanan Berlin Kongresi’nde güçlü ve büyük devletler kazanımlar elde etmiştir. Yunanistan ise bu kongrede alınan kararlara göre Teselya ve Epir’e hakim olacaktı. Fakat bu gelişmelerin üzerine 1881 yılında yapılan bir anlaşmayla Teselya Yunanistan’da kaldı. Epir ise Osmanlı hakimiyetinde kalacaktı. Fakat Yunanistan Berlin Kongresi’nde alınan kararın devam etmesini istiyordu. Çünkü Megali idea²⁸² düşüncesini büyük oranda gerçekleştirmek istiyordu. 1886 yılında sınırı geçmeye çalıştılar fakat bu durum geri püskürtüldü. 1896 yılında Girit isyanının başlaması Yunanlılara istedikleri avantajı sağladı ve harekete geçtiler. 1897 yılında ise Girit’e çıkarma yaptılar. Bununla da yetinmeyerek Teselya ve Makedonya’da da harekete geçtiler. Yunanlıların ilerlemesi karşısında sessiz

²⁸¹Temo, **a.g.e.**, s.130.

²⁸²Megali İdea: Büyük fikir anlamına gelmekle birlikte genel anlamda Rumların yaşadığı yerleri bir bayrak altında birleştirmeyi amaçlar. Ayrıca Helen imparatorluğunun kurulması da diğer hedefleri arasındadır. Bkz.Emruhan Yalçın, “Yunanların Bitmeyen İdeali “Megali İdea””, **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 4, sayı 7, 2017, s.33-48. Ayrıca Bkz.Oğuz Kalelioğlu, “Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 11, sayı 41, 2008, s.105-123. Ayrıca Bkz. Utku Kırıldökme (Outkou Kırılı Ntokme), “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği : Büyük Ülkü-Megali İdea”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 12, sayı 46, 2010, s. 401-424. Ayrıca Bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, “Yunanistan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 43, 2013, s.588.

kalmasının otoritesini sarsacağını düşünen Abdülhamit 18 Nisan 1897 tarihinde 56 saatlik bir müzakere sonucunda Yunanistan'a savaş ilan etti.²⁸³

Sonunda Osmanlı Devleti Teselya'yı işgal etti. Rus Çarı'nın arabuluculuğuyla 20 Mayıs'ta anlaşma yapıldı. Fakat bu gelişmelerin ardından İstanbul'da uluslararası konferansta Türklerin işgal ettikleri tüm yerleri boşaltmalarına karar verildi.²⁸⁴

18 Aralık 1897 tarihinde Almanya ve Avusturya dışındaki dört büyük devletle yapılan anlaşmaya göre Girit özerk ve tarafsız olacak, valiliği büyük devletlerin onayladığı ve beş yıl süreli geçerliliği olacak Hristiyan bir valiye verilecekti. Bunun yanında bölgenin yasama gücü de yerel bir meclis tarafından sürdürülecekti.

Girit mücadelesi ile uzun zamandır başarı yaşamamış Osmanlı halkını heyecanlandırdı ve Abdülhamit böylelikle büyük bir nüfuz kazandı. Abdülhamit bu durumdan yararlanarak yurtdışındaki İttihat ve Terakki üyelerini kendi düşüncelerinden vazgeçirdi.²⁸⁵

22 Temmuz tarihinde Paris Osmanlı Büyükelçiliği'nin resmi tebliği çıktı. Bu tebliğe göre Avrupa'da kötü yayın yapanlar Abdülhamit tarafından affedilecekti. Hatta yurda dönmeleri durumunda ücretsiz pasaport ve memuriyet de verilecekti. Bildirinin çıkış tarihinden yaklaşık on gün geçtikten sonra zararlı yayıncılık yapanlar Osmanlı uyuğundan çıkartılacak ve yurda bir daha dönemeyeceklerdi.²⁸⁶

Böylece Ahmet Paşa katibini Cenevre'ye gönderdi. Ardından Murat'da paşanın yanına gitti. Paris Jönleri ise Fuat Paşa'nın torunu Hikmet Bey'i görevlendirdiler. Netice itibariyle İttihat ve Terakkicilerin yegane amacı bildirideki maddeleri kabul etmelerinin karşılığında kendileri de bazı kazanımlar elde etmeye çalışacaklardı. Fakat yapılan görüşme itibariyle paşa çok ısrarcı olunmazsa İttihat ve Terakki'nin istediği ıslahat fikrini azar azar gerçekleştireceğini ifade etti. Ve Paşa sonuç olarak memleketteki hükümlülerin

²⁸³Akşin, a.g.e., s.69.

²⁸⁴Akşin,a.g.e.,s.69.

²⁸⁵Akşin, a.g.e., s.70.

²⁸⁶Akşin, a.g.e., s.71.

affı şartını kabul etti. ²⁸⁷ Murat Bey ile İttihat ve Terakki üyeleri arasında fikri olarak anlaşmazlıklar mevcuttu. Bunun üzerine Murat Bey ile yapılan bu anlaşma İttihat ve Terakki'yi bağlamamakla birlikte İttihat ve Terakki tarafında üyeler bu durumdan fazlaca etkilendiler. ²⁸⁸

Yapılan bu görüşme neticesinde Haşim, Dr. Hasan, Binbaşı Ahmet, Hikmet, Rahmi, Süleyman Nazif beyler memlekete geri döndüler. Avrupa'daki diğer bir kısmı teşkil eden Jönler öğrenimlerine devam etmeyi tercih ettiler. Jönlerin diğer kesimi ise Dr. Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi, Serasker yaver Şefik, İshak Sukûtî, Rauf Ahmet, Ali Kemal beyler memurluğu tercih ederek elçiliklerde görev aldılar. İshak Sukûtî, Abdullah Cevdet, Tunalı Hilmi Osmanlı gazetesini çıkararak düşünceleri uğruna mücadeleyi devam ettirdiler. ²⁸⁹

Şerif Mardin bu konuyla ilgili olarak

*“Osmanlı gazetesinin kurucularının listesine bakarsak gözümüze çarpan bir özellik İshak Sukûtî gibi İttihat ve Terakki kurucularının ve genç askerlerin yazı kurulunun çoğunluğunu oluşturmasıydı.”*²⁹⁰

1899 yılına gelindiğinde ise Osmanlı gazetesi kapandı. Bunun üzerine 3 Eylül 1899 tarihinde Kahire'de Hak gazetesi çıkarıldı. Olumsuz koşullar neticesinde bir süre sonra Hak gazetesi de kapandı.

4.3.7 1899 Yılında İttihat ve Terakki Hareketi

Daha önce de değindiğimiz üzere 1895 yılında Ermeni bağımsızlık hareketleri İttihat ve Terakki hareketini hızlandırmıştı. Fakat yıl 1897'yi gösterdiğinde yaşanan Osmanlı-Yunan Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin galibiyetiyle sonuçlanmasının verdiği rehavet ile İttihat ve Terakki hareketi bu yıllarda eski yıllardaki hızlı ilerleyişini sürdürememiştir. Fakat 1899 yılında durum tamamen farklı bir hal almıştır. 1899 yılında İttihat ve Terakki hareketi 1897 yılında Osmanlı-Yunan savaşından sonraki cansız halinden tamamen uzaklaşmıştır. Bu

²⁸⁷Akşin, a.g.e., s.71.

²⁸⁸Akşin,a.g.e., s.71.

²⁸⁹Akşin, a.g.e., s.71.

²⁹⁰ Mardin, a.g.e., s.144.

duruma sebep olan olay Almanların Bağdat demiryolu düşüncesini gerçekleştirmiş olmasıdır.²⁹¹

Anadolu Demiryolu Şirketi İzmit-Ankara arası demiryolu yapımı için iznini aldı. Ocak 1893'te ise hat kullanıma açıldı. Anadolu Demiryolu şirketi yıl 1893'te ise Eskişehir-Konya demiryolunun iznini aldı ve 1896 yılında kullanıma açtı. Demiryolu yapımı artınca Toroslar'ı geçecek bir demiryolu yapma düşüncesi ortaya çıktı. Fakat bu çok büyük bir atılımdı ve Berlin'de Deutsche Bank ve Anadolu Demiryolu Şirketi ile Osmanlı Bankası'nın katıldığı bir görüşme düzenlendi. Bu görüşe sonucunda Fransızların da Bağdat hattına katılmaları kararlaştırıldı. Fransızların %40 sermaye ile katılmaları, Almanların %40 sermaye ile Türk sermayedarlara ise %20 sermayeye sahip olmaları için öneride bulunulması ve başka devletlerin sermayeye katılması adına karar alındı. Almanlar çıkarları doğrultusunda Bağdat demiryolundan daha fazla pay almak istiyordu. Almanya bunun için belirli stratejik atılımlar yaptı. 1898 yılında Kayzer II. Wilhelm Osmanlı Devleti'ne bir ziyaret yapmıştır. Bu ziyaretinin yanında Suriye ve Filistin'e de gitmiştir. Burada Abdülhamit'in ve genel olarak bütün Müslümanların kendisini dost olarak görmesini, kendisinin onları dost olarak gördüğünü ifade etmiştir. Alman Kayzer II. Wilhelm'in Abdülhamit'i ziyaret etmesi aralarındaki dostane ilişkiyi geliştirmiştir. Abdülhamit Kayzer'in kendisini ziyaret etmesinden çok memnun kalmıştır.

Konya-Bağdat demiryolları imtiyazının Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verilmesinde birtakım başka sebepler de mevcuttu. İngilizler Ege bölgesinde egemen durumdayken, Fransızlar ise Suriye, Filistin, Ege, Rumeli bölgelerinde egemendi. Almanya ise büyümek için kendine yeni bir alan yaratmalıydı. Osmanlı ise Toroslar gibi zor bir engeli aşacak bir yol ve Anadoluyu Suriye-Mezopotamya- Basra Körfezi ile birleştirip bütünleştirecek bir yolu tercih etmesi oldukça olağandı.²⁹²

Tam olarak bu noktada yani Almanya ile Abdülhamit yönetimi arasında gerçekleşen dostluk neticesinde bazı taraflar endişe duymuştur. Özellikle İngiliz çevreleri ve İngiliz yakınlığını dileyen düşüncede olanlar, işlerini İngiltere'ye

²⁹¹ Akşin, a.g.e., s.73.

²⁹² Akşin, a.g.e., s.75.

bağlamış olanlar bu duruma karşı olumsuz bir tavır takındı. Bu kişilerin destekleri ile birlikte İttihat ve Terakki faaliyetleri hız kazanmaya başladı. Hatta çıkarlarını İngilizlere bağlayanlar çözüm yolu aramak adına bu harekete dahil oldu.²⁹³

1899 yılında Tunalı Hilmi Bey, Nazmi, Haydar, Ziya, Fahri Rıza, Ahmet, Cemil Bey, Emin, Mehmet, Faik Beylerin katılımıyla birlikte İttihat ve Terakki hareketinin Kahire merkezi tekrar kurulmuş oldu. Mısır hanedanı ise bu harekete destek vermiştir. Çünkü Mısır o tarihlerde İngiltere'nin fiili denetimindeydi. Mısır'ın bu tutumu çıkarları doğrultusunda doğru bir adım sayılmaktaydı.

Prens Mehmet Ali Paşa harekete destek vermekle kalmamış bunun yanında İttihat ve Terakki faaliyetinin taraflarından Tunalı Hilmi ile İtalya'da bir inceleme gezisi yapmak istedi. Hatta ve hatta yine İtalya'da Brindisi kentinde Yeni Osmanlı Kongresi gerçekleştirmek niyetindeydi. Bunun üzerine 15 Eylül 1899 tarihiyle özgürlükçüler, 20 Ekim tarihinde taraf bulmak adına yapılacak bu kongreye çağrıldılar. Fakat tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kongre zamanında toplanamadı. Ahmet Rıza ise kongreye karşı olumsuz bir tavır takındı. Bunun nedeni Prens Mehmet Ali Paşa idi. Ahmet Rıza, Prens Mehmet Ali Paşa'nın farklı düşünceleri ve görüşleri olabileceğini düşünmüş olacak ki bu kongreye karşı çıktı.

Tüm bunlarla birlikte 1899 yılında Konya-Bağdat demiryolu hattının imtiyazları Almanlara verildi. Bu durumda İskenderun-Basra hattı için çalışmalar gerçekleştirmeye talip olan İngiltere başarısız oldu.²⁹⁴

Bununla birlikte yukarıdaki bilgilerde bahsettiğimiz üzere kendi işlerini İngilizlere bağlamış olan kişiler bu duruma karşı çıktı. Bu kişilerden biri hiç şüphesiz ki Damat Mahmut Paşa idi. Demiryolu hattının Almanlara verilmesi üzerine Damat Mahmut oğulları Lutfullah ve Prens Sabahattin'i alarak Avrupa'ya gitti. Bununla birlikte 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan beri durgunlaşan İttihat ve Terakki faaliyeti tekrar canlanmış oldu. Anladığımız

²⁹³Akşin, a.g.e., s.75.

²⁹⁴Akşin, a.g.e., s.77.

üzere İngiliz-Alman rekabeti İttihat ve Terakki faaliyetinin canlanmasında büyük bir etken olmuştur.

4.3.8 Krivalak İstasyonu

Krivolak Kuzey Makedonya'da yer alan bir yerdir.Çetelerin toplandığı yerlerden biri de Krivalak adında İştîp'in istasyonu idi. Samih Nafiz Tansu Krivalak istasyonunu şu şekilde tanımlamıştır: *“Geniş bir ovanın bittiği yerde dağlık bir bölgede, dar bir vadide, Vardar'ın köpürerek aktığı bir yolun kenarında ağaçların gizlediği, korkunç bir durak yeri olan Krivalak, her telaffuz edenin ağzında bir ölüm tesiri yapar, insanı iliklerine kadar titretirdi.”*²⁹⁵

Krivolak durağında aileler başlarına bir iş gelmesinden korkardı. Hatta burada güvenliği sağlamak amacıyla süvari ya da jandarma birlikleri hazır bir şekilde bulunurlardı.

1902 yılında Bulgarlar Rumeli'de var olan Türk idaresini kaldırmak için çalışmalar içerisindediler. Makedonya'da okullarda Bulgar hocalar teşkilatlanma oluşturmuşlardı. Hatta bu hareket sonrasında 1903 yılında Makedonya'da büyük bir ihtilal vücuda getirdiler. Bulgarlar isyanlarıyla birlikte Avrupalı büyük devletlerden de destek almayı ummuş fakat bunu gerçekleştirememişlerdir. İsyancılar Osmanlılar tarafından bastırılrsa da hareketleri durdurmaya yetmemiştir. Selanik, Kosova, Manastır'da faaliyet içerisindediler. Çalışma alanları ise menlik, İştîp, Pirlepe şeklindeydi.²⁹⁶

Bu bölgelerde Bulgar çetelerinin faaliyetleri oldukça fazla idi. Fakat Osmanlı Devleti de bu faaliyetlere karşı gelmeye hazırды. Bulgarlar belirli bir strateji izleyerek büyük ve güçlü devletlerin sadece Bulgarları desteklemeyeceklerini düşünerek Ruamları da kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. En tehlikeli komitacı Bulgar Sandanski idi. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından önce Osmanlı Devleti bu komitelerin bir kısmını yok etti. Fakat Sandanski ele geçirilemedi. Sandanski kendi içerisindeki adamlarından birinin ihanetine karşı

²⁹⁵ Tansu, a.g.e, s.26.

²⁹⁶Tansu,a.g.e., s.27.

çok katıydı. Hatta böyle bir durum olduğunda adam yakılır, işkence edilir ve asılırdı.²⁹⁷

Bu kişilerin boynuna ise şöyle bir yazı asılırdı;

*“Çetesine, arkadaşlarına hıyanet eden adamın sonu idamdır! Sandanski...”*²⁹⁸

Virhovist adı verilen çeteler de Makedonya’yı Bulgaristan’a katma düşüncesindeydiler. Bu kişilerin başında da Sarafov adında acımasız bir kişi bulunmaktaydı. Krivalak geçidinde Santralist çetelerin başında Efrem Çuşka bulunuyordu. Bu kişiye mensup komitacıların parolası Krivalak idi.²⁹⁹

²⁹⁷Tansu,**a.g.e.**, s.28.

²⁹⁸Tansu,**a.g.e.**, s.28.

²⁹⁹Tansu,**a.g.e.**, s.29.

5. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN HEDEFLERİ VE II MEŞRUTİYET'İN İLANINDAKİ ROLÜ

5.1 II. Meşrutiyet'in İlanı

Yukarıdaki başlıklarda II. Meşrutiyet'in ilan edilmeden önceki durumu ve ilan edilme sürecine detayı bir şekilde değinilmiştir. Sonuç itibariyle yoğun çalışmaların ardından biliyoruz ki Makedonya'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'u kuşkulandırmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen süreç hızla devam etmiştir.³⁰⁰ Bu dönemde Osmanlı dışında büyük devletler meşrutiyeti seçmiştir. Bu durum da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyeti çözüm yolu olarak görmesi daha da baskın hale gelmiştir.³⁰¹ Bunun yanında daha önce bahsettiğimiz üzere Reval Görüşmeleri meşrutiyetin ilanını hızlandırmıştır. Çünkü İttihat ve Terakki Cemiyeti Reval Görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı topraklarını aralarında paylaştıklarını düşünmüşlerdi. Pek tabii bu duruma karşı koyamayan kişinin padişahın bizzat kendisi olduğunu öne sürmüşlerdir.³⁰² Zamanla Rumeli'de daha da genişleyen İttihat ve Terakki faaliyetlerine karşı padişah kendine sadık kişileri bölgede görevlendirmişse de bu çok büyük bir fayda sağlamamıştır.

Rumeli'de faaliyetler arttığı anda Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa görevden alındı. Buradan Padişahın Ferit Paşa'ya karşı bakış açısını değiştirdiğini anlıyoruz.³⁰³ Ardından sadarete Küçük Sait Paşa, Serasker Rıza Paşa'nın görevine ise Harbiye Nazırı Unvanını taşıyan Ömer Rüştü Paşa getirildi.³⁰⁴

Müşir Tatar Osman Paşa'nın Eyüp Sabri ve Resneli Niyazı tarafından dağa çıkarılmış olması ve ardından Manastır valiliği görevini üstlenen Hıfzı Paşa'nın

³⁰⁰ Temuçin Faik Ertan, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s.38.

³⁰¹ Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, (Çev.Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.3.

³⁰² Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.24-25.

³⁰³ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım ATATÜRK**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018, s.157.

³⁰⁴ Cebesoy, **a.g.e.**, s.157.

Manastır’da hareketlenmenin yaşandığı ve hemen hemen herkesin harekete dai olduğunu Saray’a bildirmesi üzerine Padişah endişelenmişti.³⁰⁵ 23 Temmuz 1908³⁰⁶ tarihinde Meşrutiyet ikinci kez ilan edilmiştir.³⁰⁷ Meşrutiyet öncelikle Manastır ardından da Selanikte ilan edildi.³⁰⁸ Hürriyetin ilanının ardından Saraydan meşrutiyetin diğer yerlerde de ilan edilmesi talep edildi.³⁰⁹

Meşrutiyet’in ilanı ile ilgili gazetelerde çıkan haberleri Kâzım Karabekir’in eserinde şu cümlelerle öğrenmekteyiz;

“Arz-ı şükran ve mahmiyet

Ceride-i askeriyede okunmuştur:

Cenab-ı hak velinimet-i bî-minnet-i azam ve ehram ve kumandan-ı umum-i akdes ve efram padişahımız efendimiz hazretlerini cihan durdukça kemal-i afiyet-i inşirahperverâne ile erike-pirâ-yı şevket ve hilafet buyursun. Amin. Cünud-ı mülûkaneleri haklarında ân-be-ân fûrûğ-efşân-ı lutf u ihsan olan Enver-i inâyât-ı seniye-i cenâb-ı zillullah-ı azamîlerinin bir tecelli-i nevîn-i âtîfen-karîni olmak üzere müteakid ve eytam ve eramil-i askeriye nizamnamesinin tahsis-i maaş muamelesine ait kısmında ahîren icra kılınan tadilat hasebiyle tahsis olunan maşatın miktarı merâhim-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahî ile kabil-i telif olmadığı karin-i ittilâgâh-ı hazret-i cihanbânî-i azamîleri buyurularak maşat-ı mezkûrenin tezyid-i nikdariyle beraber tediyatın bir kat daha tanzimi emr ü ferman-ı hümâyun-ı şahaneleri iktiza-yı âlisinden bulunmuş...

“Padişahım Çok Yaşa” dua-yı vacibü’l-edasının tekrarıyla...”³¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çalışmaları neticesinde ilan edilen II. Meşrutiyet ile meşrutî yönetime geçmiş oldu ve aynı zamanda bu durum siyasi açıdan çok

³⁰⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.157.

³⁰⁶ Rumi takvime göre 10 Temmuz 1324 tarihine denk gelmektedir. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> E. Tarihi: 04.02.2020.; Yıldız Esas Evrakı, Y.EE: 71-51. Manastır Mıntıkası kumandanı vekilinin arz ettiği İttihat ve Terakki cemiyeti’nin Meşrutiyet’in ilanını isteyen evrakı için Bkz. EK 16.

³⁰⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.147.

³⁰⁸ Cebesoy, **a.g.e.**, s.158. Ayrıca Bkz. Ömer Duman, “II. Meşrutiyet’e Tepkiler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.40.

³⁰⁹ Sina Akşin, **Kısa 20.Yüzyıl Tarihi**, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2017, s.48.

³¹⁰ Karabekir, **a.g.e.**, s.254.

partili rejime geçiş sayılabilir.³¹¹ Rumeli’de Meşrutiyet’i ilan eden İttihat ve Terakki Cemiyetine karşın Anadolu’da Meşrutiyeti Abdülhamid ilan etmiş gözükmiştir.³¹² Böylelikle cemiyetin istibdada karşı tutumlarında tutarsızlık meydana gelmiştir. Çünkü Abdülhamid’in istibdad rejimine karşı olmasına rağmen onun padişah olarak devam etmesine razı gelmek durumunda kalmışlardır.³¹³ İttihatçılar yaşanan gelişmelerin nedeninin padişah değil kendileri olduğunu özellikle ifade etmişlerdir.³¹⁴ Meşrutiyet’in ilanı ile 1876 Kanun-i Esasi³¹⁵ Anayasası da yürürlüğe girmiştir.³¹⁶

Meşrutiyet ilan edildikten sonra Makedonya’da büyük çaplı kutlamalar yapılmıştır.³¹⁷ Fakat İstanbul’da ilk etapta kutlamalardan ziyade derin bir sessizlik hakimdi. Aynı zamanda Abdülhamid dönemine hakim olan istibdad dönemi sona erdiği³¹⁸ için sansür son buldu bu nedenle gazeteler tekrar yayına başladı.³¹⁹

Resneli Niyazi Hatıratında Meşrutiyet’in ilanında yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir;

“24 Temmuz 1908 Cuma, büyük bir milli bayram heyecanı içinde geçiyordu. O büyük günde Türk, Arnavut, Bulgar, Sırp, Rum, Ulah, hülasa Müslüman ve Hıristiyan bütün Rumeli halkı, hürriyetin sevinci içindeydiler. Gözlerde bu sevinç emareleri parlak bir yarını bekliyordu. Kanun-i Esasi, Meşrutiyet, Hürriyet, Müsavat, kardeşlik, adalet yaftalarıyla süslenmiş meydanlardan bu büyük manaların millete neler getireceğini anlatan nutuklar veriliyor, konuşmalar yapılıyor, görüşüp anlaşmalar temin ediliyordu. Yaşasın ordu, yaşasın İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaşasın millet, yaşasın vatan, yaşasın

³¹¹ Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler; II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918 C.1**, s.3.

³¹² Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul,2013, s.27.

³¹³ Akşin, **a.g.e.**, s.27.

³¹⁴ Erik Jan Zürcher, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.119.

³¹⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kanun-i Esasi’yi ilan etmesi için II. Abdülhamit’in gönderdiği arızanın Selanik’teki müşir İbrahim Paşa’ya gönderilen suretinin orijinal hali için Bkz. EK 17.

³¹⁶ Akıncı, **a.g.e.**, s.313.

³¹⁷ Kutlamalarla ilgili detaylı bilgiler için Bkz. Cebesoy, **a.g.e.**, s.158. ve yine kutlamalarla ilgili olarak Bkz. Zürcher, **a.g.e.**, s.119.

³¹⁸ Duman, **a.g.m.**, s.40.

³¹⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.27.

hürriyet, müsavat, adalte, kardeşlik sözleri alanlarda geniş akisler yapıyordu. Bu sevincin tesiriyle bütün Resne köylüleri şehre dolmuştu.”³²⁰

24 Temmuz günü bayram havası içerisinde geçiyor ve halk heyecan ve sevinç ile bugünü karşılıyordu. Hürriyet, Meşrutiyet, Kanun-i Esasi'nin özgürlük ve haklar ile ilgili olmasının yanında kardeşlik ifadesinin yer alması farklı uluslar ve dinlerden olan kişilerin de taraf olmasını sağlamıştır.

O gün heyecanla bekleyen insanlar Manastır'da Dövcük ve Hanlarönü'nde toplanmışlardı.³²¹ Saat yaklaşık sekize doğru “yaşasın hürriyet” diye bağırarak halk arasında çoğu mutluluktan ağlıyor, heyecanla bağırıyor ve Resneli Niyazi'ye dokunabilmek için yarışıyorlardı.³²² Meşrutiyet ilan edildikten sonra diğer bölgelerde olduğu gibi İstanbul'da da kutlamalar yaşanmıştır.³²³

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devleti kurtaracağına olan inancı tamdı. Ve kurtarma hareketini meşrutiyet ile gerçekleştirme hedefi mevcuttu.³²⁴ Fakat bu o kadar da kolay olmayacaktı.

Yaşanan birtakım gelişmelerin ardından İttihat ve Terakki tarafından istifaya zorlanan Sait Paşa'nın ardından kabine için Kâmil Paşa seçildi.³²⁵

5.1.1 Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri Adlı Eserinden Kanun-ı Esasi³²⁶

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Kanun-i Esasi'de tekrar yürürlüğe girmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere bu hukuki gelişme oldukça önemli bir adım olmuştur. Abdülmecid Fehmi Manastır'ın Unutulmaz Günleri adlı eserinde Meşrutiyet ilan edildikten sonra Kanun-i Esasi ile ilgili şunları dile getirmiştir;

O gün, Kanun-ı Esasi hükm-i münifinin mevki-i icraya vaz'ı ve Meclis-i Mebusânın içtimaı hakkında Sadâret- uzmâdan vilâyete gelen telgrafnâme-i sâmi ale-s-sabah ilave-i mahsusa ile ilân tebşir olunması üzerine her cemaat

³²⁰ Niyazi, **a.g.e.**, s.260-261.

³²¹ Şakir, **a.g.e.**, s.370.

³²² Şakir, **a.g.e.**, s.371.

³²³ Görsel için Bkz. EK:18.

³²⁴ Cebesoy, **a.g.e.**, s.49.

³²⁵ Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s.148.

³²⁶ Kanun-i Esasi'nin tekrar ilan edilmesi ve ilan karşısındaki durumlar ifade edilmiştir. Fehmi, **a.g.e.**, s.17-18. Osmanlıca tam metin için Bkz.EK 19.

rüesâsı takım takım berâ-yı tebrik ve teşekkür-daire-i hükümete gitmiş... Ahali fevc fevc hükümet konağı pişgâhında ilân-ı sürur ve iftihara şitâb eylemiş idi.

O sırada hükümet kapısına çıkan vali-i vilayet, telgrafnameyi kıraat ile ahaliye tefhim etmiş...birkaç kişi tarafından müessir ve beliğ nutuklar iradından sonra umûmu, memnunen dağıtılmışlardır.

Bütün tereddütlerin, şüphelerin artık zâil olmuş olan şetâretli gün ile gece pek parlak şenliklerle nümayişlerle geçmiştir.

Yukarıdan anlaşılacağı gibi Fehmi Kanun-i Esasi'nin ilanını karşısında insanların neşeli ve mutlu oldukarını belirtmiştir.

5.2 Kâmil Paşa Kabinesi

Küçük Sait Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Meşrutiyet ilan edilmiştir ve sadrazamlığı çok kısa sürmüştür.³²⁷ Çünkü baskılara dayanamamıştır İttihatçılar kendisinin istifa etmesini istemişlerdir ve 4 Ağustos Salı günü sadrazamlık görevinden istifa etti.³²⁸ Sait Paşa yerine ise Kıbrıslı Kâmil Paşa göreve getirildi.³²⁹ İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra ilk seçim Kâmil Paşa kabinesi döneminde yapılacaktır.³³⁰ Kâmil Paşa döneminde yine Osmanlı parlamentosu açılmıştır.³³¹

Meclis-i Mebusan karışık bir dönem içerisinde açılmış olmakla birlikte meşrutiyet ilan edilmiş fakat iyi bir ortamda başlayamamıştır.

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Kanuni Esasi'de 1909 yılında değişiklik yapılmıştır.³³² Bu nedenle net olarak düzenleyici maddeler mevcut değildir.³³³

Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiye'de Siyasal Partiler adlı kitabında ifade ettiği gibi Kabine çalışmaları Meclis açılışı ve sonrası olarak ikiye ayrılır.³³⁴

³²⁷ Akıncı, **a.g.e.**, s.333.

³²⁸ Akıncı, **a.g.e.**, s.333.

³²⁹ Akıncı, **a.g.e.**, s.333.

³³⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.40.

³³¹ Tunaya, **a.g.e.**, s.40.

³³² Kanuni Esasi'nin 1909 yılında düzenlenen maddeleri için Bkz. EK 20.

³³³ Tunaya, **a.g.e.**, s.40.

³³⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s.40.

Karşımıza ilk olarak çıkan anlaşmazlık II. Abdülhamit'in yemini üzerine olmuştur. İttihat ve Terakki II. Abdülhamit'in mebuslardan önce yemin etmesini talep etmiştir fakat Kamil Paşa bu yeminin I. Meşrutiyet'in ilanı sırasında yapıldığını ve bu nedenle yapılamayacağını ifade etmiştir.³³⁵

Kamil Paşa 31 Aralık 1908 tarihinde beyannamesini okumuştur.³³⁶ Kamil Paşa'nın bildirisi kabine düzeni şeklindedir bu nedenle daha önceden gerginlik yaşadıkları İttihat ve Terakki'nin olumsuz yorumlarına maruz kalmamıştır.³³⁷

5.3 II. Meşrutiyet Sonrası Genel Durum

Abdülhamit'in istibdat döneminin ardından ilan edilen II. Meşrutiyet sonrası halkın içinde bulunduğu durumun genel anlamda şaşkınlık olduğunu anlamamız pek zor olmayacaktır. İstanbul sansür nedeniyle Rumeli'de yaşanan gelişmelerden haberdar olamadı.³³⁸

Bunun üzerine halk yollara koyuldu ve Yıldız Sarayı'na doğru ilerlemeye başladılar. 27-28 Temmuzda Abdülhamit'in Meşrutiyetçiliğini ifade eden ve halkı eski düzene sokmayı hedefleyen ilanlar ortaya çıkmıştı.³³⁹ Padişah II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte istibdat dönemine son vererek uzlaşma politikası uygulamaya başlamıştır.³⁴⁰

Şeyhülislamlık görevinde olan Cemalettin Efendi Abdülhamit'in Kanun-i Esasi³⁴¹'yi tekrar yürürlüğe koyacağına dair yemin etmiş olduğunu bildirdi.³⁴²

22 Temmuz da Sait Paşa kabinesi kurulmuştu. Genel af bekleyen mahkumlar isyan ettiler ve meşrutiyet andı içerek serbest bırakıldılar.³⁴³ Rumi takvime göre

³³⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s.42.

³³⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s.43.

³³⁷ Tunaya, **a.g.e.**, s.44.

³³⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.140.

³³⁹ Akşin, **a.g.e.**, s.141.

³⁴⁰ Oya Dağlar, "II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908)", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 38, 2008, s.149.

³⁴¹Rumi takvime göre 22 Temmuz 1324 tarihli Tanin Gazetesi'nin başlıklarından biri "Birinci Fırkanın Tahlifi" şeklindedir. Buna göre Osmanlı sancağı altında meydanda bir araya geldiler. Birinci fırkaya mensup taburlar intizam askerleri altında toplandılar. Kanun-i Esasi'nin ahkamina harfiyen riayet edecekleri ve hürriyet devam ettiği sürece padişaha sadakat gösterecekleri üzerine yemin ettiler. "Yaşasın hürriyet! , Padişahım çok yaşa! , avazaları duyuldu. Bu yemin karakollardaki askerlere de yayılmıştır. Osmanlıca metin için Bkz. EK 21.

³⁴² Akşin, **a.g.e.**, s.141.

17 Temmuz 1324 Miladi takvime göre ise 30 Temmuz 1908 tarihinde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik şubesi'nin ihtilal uğruna ölen Bulgar ihtilalcilerin fotoğraflarını tedarik edip çeşitli yerlerde yayınlanmak için bir heykel diktirmek istedikleri ile ilgili yazışmalar mevcuttur.³⁴⁴

Konumuza dönecek olursak 22 Temmuz tarihinde kurulan Sait Paşa kabinesi 31 Temmuz'da istifa etti.³⁴⁵

Bu dönemde İttihat ve Terakkiciler endişe içindeydiler. Çünkü Meşrutiyet ilan edildi fakat toplum ile uyum sağlayıp sağlamayacağı ya da herhangi bir sorun çıkıp çıkmayacağı konularında soru işaretleri mevcuttu. Bunun yanında Cemiyet'in iktidara gelmesini zorlaştıracak bazı durumlar da mevcuttu. Bunlardan en önemlisi merkezi ve düzenli bir örgütlerinin mevcut olmamasıydı.³⁴⁶ Saray ise özgürlüğün fazla olduğunu ve bu durumun sorunlara yol açabileceğini düşünmekteydiler.³⁴⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra halkın tutumunda ise sevinç ve heyecan baş göstermiştir. Aynı zamanda birlik duygusu ön plana çıkmaktadır. Her meslekten ve dinden gerek Musevi gerek Müslüman gerek Hristiyan birlik içerisinde birbirlerini kutluyorlardı.³⁴⁸

Kanun-i Esasi³⁴⁹ tekrar ilan edildikten ve yürürlüğe konulduktan sonra İngiliz Elçilerinin baş tercümanı Sait Paşa'yı ziyaret etti ve bu dönemde hükümeti zor duruma sokacak faaliyetlerden uzak duracağını ifade ederken 27 Temmuz tarihinde tebrik içeren telgraflar yolladılar ve diğer Avrupa devletleri de genel anlamda meşrutiyete olumlu baktılar.³⁵⁰

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde af³⁵¹ çıkarılmıştır.³⁵² İlk etapta çıkarılan af Makedonya'daki İttihat ve Terakki cemiyetinin üyelerini kapsasa da daha sonra

³⁴³ Akşin, **a.g.e.**, s.141.

³⁴⁴ Metnin orijinali için Bkz. EK 22.

³⁴⁵ Akşin, **a.g.e.**, s.141.

³⁴⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s.44.

³⁴⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.141.

³⁴⁸ Zürcher, **a.g.e.**, s.119.

³⁴⁹ Kanun-i Esasi ile ilgili dönem yazısı için Bkz. Hüseyin Cahid, Kanun-i Esasi, Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1324. Bkz. EK 23.

³⁵⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.144. ayrıca Bkz. Akşin, **20.yüzyıl Kısa Tarihi**, s.49.

³⁵¹ Kanun-i Esasi'nin uygulamaya konulmasıyla Meclis-i Mebusan toplanmasına izin verilmesinden duyulan memnuniyetin bildirilerek siyasi suçluların affedilmesine Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce istirham edilmesi üzerine orijinal metin için Bkz. EK 24.

29-30 Temmuz da genel af haline gelmiştir.³⁵³ Af ile ilgili olarak The Times Gazetesi'nde 31 Temmuz 1908 yılına ait Suçluların Serbest Bırakılması adındaki haber şu şekildedir³⁵⁴;

“Dün gece suçları ne olursa olsun cezalarının üçte ikisini tamamlayan bütün mahkûmların serbest bırakılmasını emreden bir irade yayınlandı. Diğer mahkûmlar genel aftan yararlanamadıkları için büyük bir çabayla ve başarılı bir şekilde durumu protesto ettiler. Bunun üzerine kısa sürede bütün hapishaneler boşaldı. Bu sabah 2.000 kişiden oluşan bir temsilciler grubu bu tehlikeli hoşgörüyü protesto etmek için Bâb-ı Âli'ye gitti. Ancak sadrazam tarafından kendilerine “iradeye karşı hiçbir şey yapılamayacağı” yanıtı verildi. Mahkûmların bu zamansız tahliyesi eşraf çevrelerinde gerginlik yarattı.”³⁵⁵

Meşrutiyet ilan edildikten sonra getirdiği bağımsız hava ve fikir özgürlüğü grevlerde artışa yol açmıştır. İşçiler artışları önlemek adına ücretlerinin artmasını talep etmişler talepler karışlanmayınca da grev yapmışlardır.³⁵⁶

“1908 yılı sonuna kadar toplam 111 grev saptanmıştır. Grevlerin %29.7'i İstanbul'da, %22.46'sı Selanik'te, %9.42'si İzmir'de gerçekleşmiştir ve bu 111 grevden 30'una katılanların sayısı 42 bini aşmaktadır.”³⁵⁷

23 Temmuz 1908 de Meşrutiyet ilan edildiğinde 23 Temmuz tarihli İstanbul gazetelerinde Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili haber yoktu. Bunun nedeni Padişahın Kanun-i Esasi'nin ilanı ile ilgili iradeyi 22 Temmuz gecesi Manastır'a telgraf çekmesiydi.³⁵⁸ Bu nedenledir ki İstanbul basını Meşrutiyet'in ilanını geç haber almıştır. Hüseyin Cahit Yalçın basın haberleriyle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır;

“24 Temmuz 1908. Gazetenin başında ufak bir devlet bildirisi. Anayasanın (Kanun-i Esasi) yeniden uygulanması konusunda padişah buyruğu çıktığını bildiriyor. Gözlerime inanamıyorum. Meşrutiyet mi oldu? Millet Meclisi mi

³⁵² İlay İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, **OTAM**, sayı 17, 2005, s.6.

³⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, cilt 1, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964, s.68.

³⁵⁴ İleri, **a.g.m.**, s.6.

³⁵⁵ İleri, **a.g.m.**, s.6.

³⁵⁶ Zürcher, **a.g.e.**, s.120.

³⁵⁷ Kudret Emiroğlu, **Anadolu'da Devrim Günleri II. Meşrutiyet'in İlanı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.91.

³⁵⁸ Dağlar, **a.g.m.**, s.143.

açılacaktı? Abdülhamit yönetimi son mu buluyordu? Gazeteyi merakla, coşkuyla gözden geçirdim:hiçbir değişiklik yok. Bir gün önceki gazetelerin aynı, boş, kuru, sahte, cansız bir edebiyat.”³⁵⁹

İstibdad döneminde faaliyetlerini özgür olarak sürdüremeyen gazeteler istibdadın ortadan kalkması ile zamanla daha bağımsız hareket eder hale gelmişlerdir.³⁶⁰

Bu dönemde Balkan topraklarında da bazı değişim ve gelişimler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri 5 Ekim 1908’de Bulgaristan’ın bağımsızlığının ilan edilmesi idi.³⁶¹ Ardından 5 Ekim 1908 günü Avusturya-Macaristan’da Bosna- Hersek’i işgal ettiğini ilan etti.³⁶² Ve bu durumu Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletlere ve Osmanlı’ya bildirmiştir.³⁶³ Ardından Girit’te Yunanistan’a katıldığını açıklamıştır.³⁶⁴ Girit’ten gelen bu haber

³⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976, s.3.

³⁶⁰ Matbuatı Tehdit, Tanin Gazetesi, 22 Temmuz 1324. *Meclis-i Vükela kurulduktan sonra var olan gösterilerin son bulması ile ilgili yazı. Bunun yanında istibdad döneminden sonra var olan özgürlük ortamında gazetelerin bazılarının ölçülü bir dil kullanmasının yanında bazılarının halkı heyecanlandığı ve galeyana getirdiği bu duruma meclis-i Vükela’nın ne zaman son vereceği ile ilgili yazının orijinal hali için Bkz.EK 25.

³⁶¹ Zerrin Günel, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (XVIII.- XIX. Yüzyıl Islahat Hareketlerinden 1938’e)**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.155-156. ; Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, cilt 6, 1992, s.399.; Merve Çidem, “II. Meşrutiyet’in İlanı Sırasında Kaybedilen Balkan Toprakları ve Olayların Basına Yansıması”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**,cilt 3, 2018, s.80. Ayrıca Abdülmecid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri adlı eserindeki “Bulgaristan’ın İlân-ı İstiklâliyeti ve Bosna-Hersek’in Avusturya ve Macaristan’a İlhaki Münasebetiyle Manastır’da Efkâr-ı Umumiyye” yazısı Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ve bunun yanında Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan’a katılması sonrasında Manastır’da meydana gelen üzüntü üzerine Hürriyet Meydanı’nda büyük bir miting yapılması hakkında bilgiler içermektedir. Metnin orijinal hali için Bkz. EK 26.

³⁶² Günel, **a.g.e.**, s. 154.; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 1. Kitap**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991, s.27. ; Azmi Özcan, “Otuzbir Mart Vak’ası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, cilt 34, 2007, s.10.

³⁶³ Zafer Çakmak, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi**, cilt 2,sayı 1, 2003, s.19.

³⁶⁴ Günel, **a.g.e.**, ss.155-156. ; Özcan, **a.g.m.**, s.10.; Melek Öksüz, “Girit Meselesi’nin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, **Karadeniz Araştırmaları**, cilt 7, sayı 25, 2010, s.99. Ayrıca Girit için Bkz.Tukin, **a.g.m.**, s.85-93. Ayrıca Abdülmecid Fehmi’nin Manastır’ın Unutulmaz Günleri adlı eserindeki “Girit İçin Miting” yazısı Girit’in Yunanistan’a ilhakı üzerine Manastır’da Hürriyet Meydanı’nda bir miting gerçekleştiğini mitingde Belediye Reisi Baha Bey tarafından bir miting bayrağı çekmiş miting heyetinden Hasib Efendi Girit’in konumu ile ilgili nutuk ilan etmiş, Ticaret Mahkemesi Reisi Zeki Efendi de bir nutuk ilan etmişti. Bu mitingdeki amacın ise vatanperverlik olduğunu ifade etmeleri hakkında bilgiler içermektedir. Bunun yanında Girit’i “uzv-i mülâsik” olarak nitelendirmesi de dikkatlerden kaçmamalıdır. Metnin orijinal hali için Bkz. EK 27.

neticesinde Osmanlı Devleti'nde Girit için “*Ya Girit Ya Ölüm*” sloganları ortaya çıktı.³⁶⁵

Anlaşılabacağı üzere Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Bosna-Hersek'in Avusturya Macaristan'a ilhakı, Girit'in Yunanistan'a ilhakı Osmanlı Devleti'nde olumsuz karşılanmakla birlikte azınlık sorununun geldiği son nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan bu gelişmeler İttihat ve Terakkiye karşı olan muhalefet ortamını daha ciddi hale getirmiştir. Bunun yanında Meşrutiyet ortamının bir sonucu olarak gazeteler artmış ve muhalif kesim de gazeteler çıkararak fikirlerini yaymak istemiştir.³⁶⁶ İttihatçılar devlet görevinde bulunan alaylıların yerine eğitilmiş okulluların getirilmesi kararını almıştı.³⁶⁷ Bu değişim orduda özellikle kendini hissettirmiş ve zamanla alaylıların da İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif tarafa geçmesine neden olmuştur.

Özellikle Derviş Vahdeti yazarlığını ve kuruculuğunu yaptığı Volkan Gazetesi'nde muhalif söylemlerde bulunmuştur.³⁶⁸ Tüm bu olayların sonucunda Rumi takvime göre 31 Mart 1325³⁶⁹ tarihinde avcı taburu askerlerinin subayları esir etmesiyle 31 Mart olayı resmen başlamış oldu.³⁷⁰ Kısa zamanda olaylar büyüyerek hedef belirledikleri Mebusan Meclisi'ne baskın yaptılar.³⁷¹ Hükümetin istifasını istediler. Olayların giderek daha da büyümesi üzerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti istifa etti.

Tüm bunlar üzerine İttihat ve Terakkiciler İstanbul'dan uzaklaştılar Meşrutiyet'i korumak adına asker toplayarak Hareket Ordusu'nu oluşturdular ve 19 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'e ulaştılar.³⁷² 22 Nisan tarihinde Maclis-i Meb'ûsan toplantı yapmıştır.³⁷³ Ardından komutanlığını Mahmut Şevket Paşa'nın yaptığı

³⁶⁵ Öksüz, **a.g.m.**, s.98.

³⁶⁶ Ertan, **a.g.e.**, s.40.

³⁶⁷ Ertan, **a.g.e.**, s.41.

³⁶⁸ Günal, **a.g.e.**, s.156. ; Ertan, **a.g.e.**, s.41.

³⁶⁹ Tarih miladi takvime göre 13 Nisan 1909'dur. Bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> E. Tarihi: 12.02.2020.

³⁷⁰ Günal, **a.g.e.**, s.156. ; Ertan, **a.g.e.**, s.41.; Özcan, **a.g.m.**, s.10. Detaylı bilgi için Bkz. **5.4.** 31 Mart Olayı.

³⁷¹ Günal, **a.g.e.**, s.157. ; Ertan, **a.g.e.**, s.41.

³⁷² Özcan, **a.g.m.**, s.10.

³⁷³ Günal, **a.g.e.**, s.157. ; Özcan, **a.g.m.**, s.10.

Hareket Ordusu 24 Nisan 1909 tarihinde 31 Mart olarak adlandırılan bu ayaklanmayı bastırmıştır.³⁷⁴

27 Nisan 1909 tarihinde tekrar toplanan Meclis olayların sorumlusu olarak II. Abdülhamit'i görmüş ve onu tahttan indirmiştir.³⁷⁵ II. Abdülhamit'in tahttan indirilince yerine V. Mehmet Reşat geçirilmiştir.³⁷⁶ İlerleyen aylarda 19 Ağustos 1909 tarihine gelindiğinde bir kanun çıkarıldı ve bu kanun ile 1876 Anayasasının 21 maddesi değiştirildi ve bazı maddeler kaldırıldı, toplamda üç madde eklenerek padişahın yetkileri netleştirildi ve kısılandı bunun yanında yasama ve yürütmenin varolan yetkileri artırıldı ve genişletildi.³⁷⁷

5.4 31 Mart Olayı

II. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkan özgür ortam içerisinde yazarlar kendi görüşlerini ifade etme düşüncesinde yazılarını yazmışlardır. Genel itibariyle İttihat ve Terakki'ye ya da Meşrutiyet'e karşı olan düşüncedeki kimseler bağımsız ortamdan yararlanarak örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

Osmanlı'da Meşrutiyet ile birlikte meydana gelen özgürlük anlayışı meşrutiyet taraftarları ve meşrutiyete karşı kişiler arasında belirli dergi ve gazetelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Gazetecilik faaliyetleriyle fikirlerini yaymaya çalışan kişiler arasında en önemlisi Derviş Vahdeti'dir.³⁷⁸ Derviş Vahdeti Volkan Gazetesi'nin başında bulunmaktaydı. 31 Mart isyanının çıkmasında önemli bir etkisi bulunacaktır. Bu konuya ileride tekrar değineceğiz.

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde İttihat ve Terakkiciler Osmanlı'nın kötü gidişatına çözüm bulabileceklerini ve hatta çöküşe engel olabileceklerini düşünüyorlardı. Fakat süreç bu şekilde gelişmedi. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Bulgaristan bağımsızlığını³⁷⁹ ilan ederken, Avusturya Macaristan ise

³⁷⁴ Günal, **a.g.e.**, s.157. ; Ertan, **a.g.e.**, s.42.; Özcan, **a.g.m.**, s.10.

³⁷⁵ Günal, **a.g.e.**, s.157. ; Ertan, **a.g.e.**, s.42.; Özcan, **a.g.m.**, s.10.

³⁷⁶ Günal, **a.g.e.**, s.157.

³⁷⁷ Günal, **a.g.e.**, s.157.

³⁷⁸ Kamil Akyüz, "İstanbul Basımına Göre 31 Mart Vak'ası", Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), 2011, s.29.

³⁷⁹ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler**,Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.332. Ayrıca Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile ilgili farklı bir kaynak için Bkz. Günal, **a.g.e.**, s.155.

Bosna-Hersek'i topraklarına dahil ettiğini açıkladı³⁸⁰. Girit ise Osmanlı'dan ayrılarak Yunanistan'a bağlandı³⁸¹.

Osmanlı, dışarıda yaşanan bu gelişmeler üzerine içeride de bir takım sorunlar ile karşılaşmıştı. Meşrutiyet ilan edildiğinde bu durumu sevinçle karşılayan kişiler olduğu kadar meşrutiyete karşı ve meşruti yönetimi istemeyen taraflarda mevcuttu. Bu dönemde bu kişiler de kontrol edilmeli ve herhangi bir taşkınlığa yol açmaları engellenmeliydi. Devlet kadroları içerisinde yapılan değişiklik de Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki karşıtı kişilerin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. Alaylı kişiler görevden alınarak yerlerine okulluların alınması uygulamasına gidildi.³⁸² Bu durum sadece tasfiye edilen alaylıların değil zamanla subay ya da er veya erbaş olmayı bekleyen kişilerin de dikkatini çekmiş ve karşı tarafta yer almalarına neden olmuştur.³⁸³

Meşrutiyet'in ilanından sonra rejim değişikliğine karşı ilk faaliyet olarak nitelendirilen Kör Ali Olayı gerçekleşti. Bu olay genel manada 31 Mart olayının provası olarak görülmektedir. Kör Ali müezzinlik görevini sürdürmekteydi. Öncesinde farklı bir camide meşrutiyete karşı konuşmalar yaptığı için tutuklanma kararı verilmiştir.³⁸⁴ Sonrasında ise aklı dengesinin yerinde olmaması nedeniyle serbest bırakıldı fakat Kör Ali Meşrutiyet karşıtı görüşlerini yaymaya devam etti.³⁸⁵

7 Ekim 1908 tarihinde ise Kör Ali olaylara sebep olan vaazını verdi.³⁸⁶ "Ey ümmet-i Muhammet, din elden gidiyor! Sokaklarda alenen oruç yiyorlar, kadınlar yüzleri açık geziyorlar" şeklinde ifadelerde bulundu.³⁸⁷ Kör Ali karşısında bir araya gelen kişilere son derece motive bir halde ve hatta etrafa

³⁸⁰ Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **a.g.e.**, s.332. Ayrıca Bkz. Günal, **a.g.e.**, s.154-155.

³⁸¹ Günal, **a.g.e.**, s.156. ayrıca Bkz. Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **a.g.e.**, s.332

³⁸² Ertan, **a.g.e.**, s.41.

³⁸³ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınları, Ankara, 2006, s.49.

³⁸⁴ Doğan Duman, "31 Mart Vak'ası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, sayı 42, 2016, s.103.

³⁸⁵ Duman, **a.g.m.**, s.103.

³⁸⁶ Süleyman Kani İrtem, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu: Abdülhamid'in Selanik Sürgünü**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.37.

³⁸⁷ Necdet Aysal, Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara Yolu Dergisi**, sayı 37-38, Kasım 2006, s.19.

salyalar saçarak³⁸⁸ Kör Ali ve İsmail Hakkı Meşrutiyet karşıtı konuşmalar yaparak orada toplanan kişiler arasından taraftar toplamaya çalışmışlardır.

Mabeyn Başkatipliği görevindeki Ali Cevat Bey olaylara şahit olan kişi olarak düşüncelerini şu şekilde yorumlamıştır:

“Eylülün yirmi dördünde (Ekim 1908 Çarşamba) ve Ramazan-ı Şerifin on birine müsâdif olan Çarşamba günü saat on reddelerinde Efendimiz beni çağırarak ‘Birçok Fatih hocaları Saray-ı Humayun pişgâhına gelmişler. Mutlak beni görmek istiyorlarmış. Başmağbeynci Nuri Paşa geldi, söyledi, bir kere de sen gör’ buyurdular. Sarayın kapısı önüne çıktım; arakiyyenin üstüne bir sarık sarmış, göğsü bağı açık pejmürde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk elli kadar adam toplanmış, seyirci olarak bir çok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm. Bertakrib bunların yanlarına sokuldum. Yakından tetkik ettim. Hoca Ali Efendi namında bu adam, ‘Meyhaneler kapanmalı , resim çıkarmak men’olunmalı, İslam kadınları sokaklara çıkamamalı’ diyor idi. Ali Efendinin koltuğunda bulunan... genç bir adama hoca efendinin ne istediğini sordum. ‘Kanun-i Esasi-yi istemiyoruz’ dedi. Hemen avdet ederek. ‘Efendimiz... pek çok kalabalık varsa da bunlar ulemadan ve talebeden olmayıp... sokaklarda bulunan işsiz güçsüz bir takım adamlardır... Nuri Paşa da geldi. Efendimiz müşarünileyhe tekrar sual buyurdular. ‘Efendim bini mütecaviz sarıklı adamlar görüyorum. Ben başımdan korkarım’ demesi üzerine-zat-ı şahâneleri mabeyin dairesine teşrif buyurdular. Pencereyi açtım. Ali Efendi pencerenin önüne gelerek savt-ı bülend ile (yüksek sesle) Padişahım çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. İslam kadınları açık, saçık sokaklarda gezmemeli Resim çıkartılmamalı. Tiyatrolar kapanmalı. Korkma, tecelliyat var. Evliya perde altında tecelli ediyor.’ Dedi. Bunun üzerine zat-ı şahaneleri de İcâp eden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra

³⁸⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya’dan Ortaasya’ya Enver Paşa (1908-1914)**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s.114.

olunur. Müsterih olun hoca efendi' buyurdular ve daire-i humayunlarına avdet eylediler.”³⁸⁹

Kör Ali isyanı zor bir şekilde bastırılmış, Kör Ali ve İsmail Hakkı tutuklanmışlardır.³⁹⁰

31 Mart Olayından önce meydana gelen gelişmelerden bir diğeri ise Taşkışla Olayı idi. Askerlik süreleri tamamlanarak terhis olmayı bekleyen 87 askerlerin³⁹¹ Cidde'ye sevk edilmek istenmeleri üzerine askerler bu duruma karşı çıkmış ve direnmişlerdir. Yaşanan çatışmada kayıp verilmiş sonunda Selanik'ten gelen avcı taburları ile bastırılmıştır.³⁹²

Bu dönemde yaşanan bir diğeri olay ise Yıldız Olayı idi. Padişah II. Abdülhamit Arnavut ve Arap askerlerinin bir kısmını kendisini korumakla görevlendirmiştir. Bunun nedeni ise İstanbul'un düşünce yapısından ve fikirlerinden ayrı kalan ve sadece padişahı korumakla görevli askerler oluşturmaktı. Buradan şu yorumu yapabiliriz ki daha önce karşılaştığımız bazı isyanlar askeri kanattan başlamış ve büyümüştü. II. Abdülhamit'in bu kararı vermesinde fikirden ve ideolojiden yoksun salt kendini koruyan askerler oluşturmak ve olası çıkabilecek isyanlara karşı önlem almak fikri yatıyor olabilirdi.

Yıldız Sarayını korumakla görevlendirilen Arnavut ve Arap askerlerinden bazılarının terhis edilmesi ve yerlerine Türk askerlerinin yerleştirmesi üzerine bu yeniliğe uyum sağlayamayan Arap ve Arnavut askerleri Türk askerleri kışladan dışarı atmışlardır.³⁹³

Sadrızamlık görevini yürüten Hüseyin Hilmi Paşa ve Harbiye Nazırlığı görevini üstlenen Ali Rıza Paşaların olaya el atmasıyla daha fazla büyümeden olay sonlanmışır.³⁹⁴

³⁸⁹ Faik Reşit Unat, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.15-16.

³⁹⁰ Duman, **a.g.m.**, s.105.

³⁹¹ Aysal, **a.g.m.**, s.20. Ayrıca Bkz. Soner Tursun, “II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.27.

³⁹² Aysal, **a.g.m.**, s.21. Ayrıca Bkz. Akyüz, **a.g.m.**, s.20.

³⁹³ Tursun, **a.g.m.**, s.28. Ayrıca Bkz. Akyüz, **a.g.m.**, s.21.

³⁹⁴ Tursun, **a.g.m.**, s.28. Ayrıca Bkz. Akyüz, **a.g.m.**, s.21.

31 Mart öncesi yaşanan gelişmelerden bir diğeri ise Hasan Fehmi Olayı idi. Hasan Fehmi Serbesti Gazetesin başyazarlığını yapmaktaydı. Mevlânzade Rıfat Bey gazeteyi yönetmektedir ve İttihat ve Terakki'ye karşıt görüşte olan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nin kurucularındandır.³⁹⁵

İttihat ve Terakki Mevlânzade Rıfat ve Hasan Fehmi'yi ortadan kaldırma planları yapmaktaydılar. Bu uğurda 6 Nisan 1909 günü Hasan Fehmi ve Mülkiye Kaymakamı Şâkir Bey ile Galata Köprüsü'nde yürüyüşe çıkmışlardır. Hasan Fehmi o sırada şakağından vurularak yere düşer Şâkir Bey ise yaralanarak yere serilir.³⁹⁶

İttihat ve Terakki'ye muhalif kesimden İkdâm Gazetesi Başyazarı Ali Kemal Bey Mekteb-i Mülkiye'de ders veriyordu. Hasan Fehmi'nin öldürüldüğü o gün Ali Kemal verdiği derse gecikmiştir. Ardından Ali Kemal, derse gelerek öğrencilerine şu konuşmayı yapmıştır;

“Maalesef, evet maalesef bugün ders veremeyeceğim. Çok müteessir ve çok muzdaribim. Serbestî Gazetesi başyazarı arkadaşım Hasan Fehmi'nin şehid olmasının bende yarattığı üzüntü görev yapma imkânı bırakmadı. O atılan kurşun söz hürriyetine, fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine atılmış bir kurşundur.”³⁹⁷

Bu konuşmanın ardından öğrenciler arasında da hareketlenme meydana geldi ve toplanarak Bâbîâli'ye yürüdüler. Sadrazamlık görevini icra eden Hüseyin Hilmi Paşa dışarı çıkmış ve katillerin bir an önce bulunacağını ifade etmiştir.³⁹⁸

Fakat bu kalabalık daha sonra Meclis-i mebusana giderek Ahmet Rıza'ya da katillerin bulunmasını istediklerini bildirdiler. Daha sonra dağıldılar.³⁹⁹

Tüm bunların yanında Derviş Vahdeti'nin faaliyetleri de yoğunlaşmaya başlamıştır. Derviş Vahdeti daha önce belirttiğimiz üzere Volkan gazetesinde geniş çapta bir muhalefet yürütmektedir. Aynı zamanda kurduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti de muhalefete önemli katkı sağlamaktadır. Derviş

³⁹⁵ Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler III. İttihat ve Terakki**, s.416.

³⁹⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s.416.

³⁹⁷ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyânlar ve Darbeler**, s.333-334.

³⁹⁸ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **a.g.e.**, s.334.

³⁹⁹ Tunaya, **a.g.e.**, s.416. Ayrıca Bkz. Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, **a.g.e.**, s.334.

Vahdeti ile ilgili detaylı bilgilere II.Abdülhamit'e yazdığı bu mektuptan ulaşmaktayız;

“Padişahım biliyor musun, ben nasıl doğdum, büyüdüm. Pederim pabuççu esnafından Kıbrıslı Mahmut Ağa’ydı. Validem, bir fakire kadın. Babam, bütün gün çalışır, bir lokma ekmek parası kazanır. Ufak bir evcikte hepimiz bir yorgan altında kışın soğuktan tir tir titrerdik. Bir sıcak çorba bile bulup içemezdik. Gördün mü hayat nedir? Dört yaşında mektebe girdim. Beş yaşında hatmettim. Ondört yaşındayken hafız-ı Kur-an oldum. Bir miktar, Arapça olarak sarf ve nahiv biraz da fıkıh gördüm. Tarikat-ı nakşibendiyeye süluk ettim. Yaşım yirmiye buldu. Ama dört sene evvel validem kuyuya atlamak suretiyle müntehiren, bir sene sonra da babam ecel-i mev’udu ile lakin şehiden vefat etti. Ben çalıştım biraz daha okudum. Kız kardeşlerimin biri yirmi, biri yirmi beş yaşında mütevverimen öldüler. Biraz ecnebi lisanı öğrenmek lazım geldiğini hissettim. Ancak menteşebbehe kavmen fehuve minbu(kişi kendisini bir kavme benzetirse o kavimden olur) Hadis-i Şerifi o vakitlerde dimağımda öyle bir kuvvet bulmuştu ki, başımda sarıkle her gün Kur’an-ı Kerim tilavetiyle meşgul iken düşman-ı din olan bir kavmin lisanını nasıl öğrenebilirdim? O sıralarda İstanbul’a geldim. İki ay sonra avdet ettim. Ettim, ama gözüm açıldı. Ötekinden berikinden biraz İngilizce öğrendim. Tebdil-i came ettim. Hükümet memuru oldum. Kraliçe namına verilen balolarda Redingotlu, eldivenli bir adam olarak göründüm. Yirmibeş sene hoca mesleğinde, hoca itikadında, hoca kıyafetinde medrese köşesinde bir Müslüman, şimdi medeni. Her âli gördüğüm dereceye kadem bastıkça nazarım, daha ilerilere matuf bulunuyordu. Ancak bunlar meşru bir sa’y neticesiydi. Zira İngilizler adama hiç bedava lokma mı verirler?”⁴⁰⁰

Derviş Vahdeti’nin padişaha yazdığı bu mektupta kendisini biraz olsun tanımaktayız. Kışkırtmalar ve baskılar 31 Mart olayını hızlandırmıştır.

31 Mart 1325 tarihinde (13 Nisan 1909) tarihinde toplanan askerler “Şeriat İsteriz” diyerek ayaklanmışlardır.⁴⁰¹ Ayaklanma İttihat ve Terakki muhalifleri ve eski rejim taraftarlarının da katılımıyla giderek büyümüştür.⁴⁰² “Şeriat

⁴⁰⁰ Akyüz, **a.g.m.**, s.29.

⁴⁰¹ Tunaya, **a.g.e.**, s.406.

⁴⁰² Ertan, **a.g.e.**, s.41.

isteriz” nidaları ile Mebusan Meclisi’ni kontrol altına almışlardır. Devam eden süreçte asker sözcüleri altı talepte bulundular bunlar;

- “Sadrazamın, Harbiye ve Bahriye nazırlarının azledilmesi
- Bazı İttihatçı subayların başka yerler gönderilmesi
- Meclis-i mebusan’ın İttihatçı başkanının (Ahmet Rıza) değiştirilmesi
- Bazı İttihatçı milletvekillerinin İstanbul’dan uzaklaştırılması
- Şeriatın geri getirilmesi
- İsyancı askerler için genel af⁴⁰³

İsyan hızla büyümüş bunun üzerine Hükümet istifa etmiş ve İttihatçılar da Rumeli’ye sığınmışlardır. Yaşanan olaylar üzerine İttihat ve Terakki üyeleri Saraya telgraflar çekmişlerdir. Selanik’te mitingler düzenlenmiştir.⁴⁰⁴ Yaşanan olayları durdurmak adına Hareket Ordusu harekete geçmiş ordunun komutanlığını ise Mahmut Şevket Paşa üstlenmiştir. İsyan kısa süre sonra bastırılmıştır.⁴⁰⁵

31 Mart Olayı’nın ardından sorumlu olduğu düşüncesi ile II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine Beşinci Mehmet Reşat geçmiştir.⁴⁰⁶

Böylece bir Osmanlı padişahı ilk kez salt anlamda Şeyhülislam’ın fetvasıyla değil, halk temsilcilerinin yetkilerine bağlı olarak tahttan indirilmiş oldu.⁴⁰⁷

31 Mart Olayı ortaya çıkmadan önce Hasan Fehmi’nin ortadan kaldırılması cemiyetin o süreç içerisinde farklı görüşlere anlayışla yaklaşmadığının göstergesidir. Bu durum belki de İttihat ve Terakki’nin uzun süreli bir stratejisinin olmadığını bir kez daha gözler önüne sererken farklı görüşle karşılaşıldığında bu kadar tepki vermesine de neden olmuştur diyebiliriz.

⁴⁰³ Zürcher, **a.g.e.**, s.122-123.

⁴⁰⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s.407.

⁴⁰⁵ Ertan, **a.g.e.**, s.42.

⁴⁰⁶ Günel, **a.g.e.**, s.157.

⁴⁰⁷ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.190.

5.5 Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden İttihad-ı Anâsıra Dair Miting

Abdülmecid Fehmi'nin eserinde 17 Haziran 1325 tarihli yazısında;

Manastır'daki anâsır-ı muhtelif beyinde vücûdu elzem, İttihad ve muhâdenet-i Osmaniyenin temin-i tevsik ve takviyesi için Perşembe günü saat yedi redlerinde Hürriyet Meydanı'nda umumî bir miting akd olundu. İşbu miting, esasları: daha evvelce her kulüpten intihab olunan âzâ arasında İttihad Kulübünde vukû bulan müteaddid ictimâlar neticesinde kararlaştırılmış idi.

Vakt-ı mezkûrda, umum esnaf dükkânlarını kapayarak Hürriyet Meydanı'na doğru dökülmeye başlamış... Havanın biraz yağmurlu olmasına rağmen meydanda ictimâ eden halkmübalâğasızca on bin reddlerinde bulunmuş idi.

İttihadın, her zamanda..ve bilhassa şu sıralarda küzum-ı takviyesi ve mukaddes vatanımızın temin-i terakki ve teâlisi esbâbının istikmâli için umum anâsır-ı Osmaniyenin el ele vererek müttehiden çalışılması hakkında kulüpler nâmına kıraât olunan gayet müessir ve âteşin nutuklar, şiddetle alkışlanmış... ve umum halk, hulûs-ı kalb ile tecdid-i ahd-ı misâk ve te'yid-i İttihad ve vifâk zemininde sözler söyleyerek, birbirleriyle müsâfaha eyleyerek saat dokuzda mitinge hitam vermişlerdir.

Ba'dehu miting hey'eti, mukarrerât-ı mütehideyi hâvi beyannâmeyi hükümete takdim eyledi.⁴⁰⁸

Yukarıdaki yazıda İttihad unsurlarına dair Hürriyet Meydanı'nda miting yapıldığını anlamaktayız. Hava yağmurlu ve uygun olmamasına rağmen katılan kişilerin sayısının fazlalığı da dikkatlerden kaçmamalıdır. Tabii unutulmamalıdır ki birinci elden kaynak olduğu için taraflı bir yorum da olabilir.

⁴⁰⁸ Fehmi, a.g.e., s.42.

5.6. Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri adlı eserinden İstibdad Sındığı

Abdülmecid Fehmi'nin eserinde İstibdad Sındığı olarak adlandırdığı yazısı 24 Haziran 1325 tarihine aittir. Yazıda;

Bugün tarih-i inkılâb-ı Osmaniye şeref veren bir vak'ayı, bir vak'a-i kahramanâneyi hâvi olan bir güne müsâdif olmasından şâyân-ı tebcil ve tahattur eyyâm-ı müftehire-i millîyedendir.

Bugün, “324” senesi haziranının yirmidördüncü Çarşamba gününde Manastır Telgrafhânesi önünde istibdâda vurulan ilk darbenin sene-i devriyesine müsâdif olması hasebiyle hamiyetmendândan mürekkebe teşekkül eden hey'et-i hususiye tarafından bir ictimâ' akdiyle merasim-i lâzime icra edilmiş ve bu günün (İstibdad Sındığı) ve postahâne hizasındaki Drahor caddesinin (Atıf Bey Caddesi) namlarıyla yad olunmaları karargir olmuştur.

O gece de, telgrafhane ittisalindeki Ziraat Kulübünde ahali-i hürriyetperveran eğlenceler tertibiyle icrâ-yı âheng ve şâdmânî eylediler.⁴⁰⁹

Bu yazıda İstibdadın yıkılmasının “istibdad sındığı” ifadesiyle aktarılması dikkat çeker.

⁴⁰⁹ Fehmi, a.g.e., s.43.

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti Yükselme Dönemi'nde içinde bulunduğu siyasal, ekonomik, sosyal şartlar neticesinde gitgide büyümüş ve güçlü bir konuma gelmişti. Fakat zamanla yaşanan gelişmeler neticesinde bu statü korunamamış ve yavaş yavaş her alanda olumsuzluklar baş göstermişti. Duraklama, Gerileme ve Dağılma dönemleri sonucunda Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı belirli çözümlerle giderilmeye çalışılmış fakat bunlar da uzun vadede işe yaramamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'de bu dönemlerde Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatına dur demek ve gelişmesinin yolunu açmak amacıyla tıbbiyeliler arasında kurulmuştu.

Uzun yıllar belirli faaliyetler sürdüren cemiyet II. Meşrutiyeti ilan edene kadar çalışmalarını sürdürmüş ve 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesini sağlamıştır. Meşrutiyet'in ilanı karşısında II. Abdülhamit istibdad dönemine son vermiş ve uzlaşmacı bir politika izlemiştir.

II. Meşrutiyet ile istibdad döneminin sona ermesiyle birlikte basın faaliyetleri daha serbest hareket etmiştir. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki Cemiyetini ve pek tabii Meşrutiyet'i destekleyen kişiler ya da tam tersi Cemiyete muhalif olan kişiler de gazetecilik faaliyetleriyle kendi fikirlerini dile getirebilmişlerdir.

II.Meşrutiyet'in ilanını halk birlik içinde sevinçle karşılamıştı. Bu durum Meşrutiyet'in olumlu etkilerinden biriydi.

Sonuç itibariyle ele alacak olursak ilk kurduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatına son vermek için belirli çözüm yolları üretmek amacını taşıyan cemiyette zamanla farklı amaçlar da belirlemiştir. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat ve Terakki biraz çekimserdi çünkü halkın, padişahın ne tepki vereceğini tam kestiremiyorlardı. Fakat düşüncelerinde Padişahı tamamen ortadan kaldırmak ve yerine geçmek gibi bir amaçları olmadığını Enver Paşa'nın anılarından anlıyoruz. Enver Paşa bu durumla ilgili şunları ifade etmektedir;

“İstanbul’da bir an evvel hükümete iktidar vermek ve sultanın şahsına bir kastımız olmadığını temin etmek(güvencesini vermek) üzere, kendi arzusuna tebaiyetle bir heyet göndertmeye karar verildi.”⁴¹⁰

Ve yine hatıralarında şu cümlelere rastlamaktayız;

“Mamañih, cemiyetin yegane çalıştığı şey, hükümete bir an evvel iktidar-ı lazımı vererek (gerekten iktidarı göstererek) asayiş(sizlik) ve intizamsızlığa nihayet vermektir.”⁴¹¹

Bu cümlelerden de anlayacağımız üzere Meşrutiyetin ilan edilmesindeki temel amaç; padişahı yerinden etmek değil asayişsizliğe son vermek, belirli bir sistem getirmek, istibdad dönemine son vererek basın özgürlüğü sağlamak bunun yanında pek tabii meşrutî sisteme geçmek idi. Meşrutiyet’in ilanı ile bunu gerçekleştirmek amacıyla atılan adımlar neticesinde muhalefet tarafından 31 Mart olayı yaşanmış bu olay da çok geçmeden Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır.

Genel anlamda özetleyecek olursak Cemiyet uzun yıllar belirli çalışmalar sonucunda gerçekleştirdiği Meşrutiyet’in tekrar ilanı ile yeni bir sisteme geçmiş, İttihat ve Terakki’ye ve Meşrutiyet’e karşı muhalif kesim tarafından yaşanan 31 Mart isyanı ile halkın tamamının sisteme alışamadığı ve bunun yanında Meşrutiyet’in ilanından önce belki halk nezdinde farklı hazırlıklar yapılarak toplumu alıştırmamanın daha sağlam sonuçlar meydana getirebileceği anlaşılmış bunun yanında muhalif kesimin isyan çıkarması ile de yine ilanın halkın belirli kesiminde tam içselleştirilmediğini ve bu sebeple aniden karşıt görüş oluşturmalarından kaynaklanarak kendi görüşlerini ifade yolu aradıkları sonucuna ulaşmaktayız.

⁴¹⁰Cengiz, a.g.e., s.96.

⁴¹¹ Cengiz, a.g.e., s.96.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: A.}MTZ.(04)- 169-57.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..EE..-71-51.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..EE..-71-52.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..EE..-71-57.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..EE..-71-58.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..PRK.ASK.-258-79.
Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: Y..PRK.AZJ.-54-36.

Kitaplar

- AFYONCU Erhan, ÖNAL Ahmet, DEMİR Uğur, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
AFYONCU Erhan, **Sorularla Osmanlı Tarihi**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul,2016.
AHMAD Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Öz karacan Matbaacılık, İstanbul, 2017.
AKÇARA Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.
AKINCI Turan, **Selanik**, Belge Yayıncılık, İstanbul, 2017.
AKŞİN Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayınları, Ankara, 2006.
AKŞİN Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.
AKŞİN Sina, **Kısa 20.Yüzyıl Tarihi**, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2017.
AKŞİN Sina, **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.
AKŞİN Sina, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2013.
AKYILDIZ Ali, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul,2006.
ATEŞ Sabri, **Tunalı Hilmi Bey - Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.
AYDEMİR Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa (1908-1914)**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.
BABACAN Hasan, **Mehmet Talat Paşa 1876-1921 Siyasi Hayatı ve İcraatı**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 2014.
BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, cilt 1, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964.
BİLGİ Nejdət, **Dr. Mehmet Reşit Şahingiray Hayatı ve Hatıraları**, Akademi Yayınevi, İzmir,1997.
CEBESOY Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım ATATÜRK**, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018.
CENGİZ Halil Erdoğan (hızr.), **Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul,2019.

- CEVAT Ali, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- CİN Halil, AKYILMAZ S. Gül, **Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.
- ÇADIRCI Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c.IV**, 2.basım, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961.
- EFENDİ Ali, (Haz. Oktay Bozan), **1877-1878 Osmanlı- Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018.
- EMİROĞLU Kudret, **Anadolu'da Devrim Günleri II. Meşrutiyet'in İlanı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- ERTAN Temuçin Faik, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017.
- EYİCİL Ahmet, **Dr. Nazım Bey/İttihat ve Terakki Liderlerinden(1872-1926)**, Gün Yayıncılık, Ankara, 2004.
- FEHMİ Abdülmecid, **Manastır'ın Unutulmaz Günleri**, Manastır, Beynelmillel Ticaret Matbaası, 1327.
- GÜNAL Zerrin, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (XVIII.- XIX. Yüzyıl İslahat Hareketlerinden 1938'e)**, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- HAMMER Joseph V., **Büyük Osmanlı Tarihi 4-5-6-8-9 Cilt**, MMP Baskı Tesisleri, İstanbul, 2010.
- İBAR Gazenfer, **Meşrutiyet'i Çok Sevmiştik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- İNALCIK Halil ve, SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- İNALCIK Halil, **Devlet-i Aliyye Cilt 1**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- İNAN Yusuf Ziya, **Jöntürk'lerden İttihat ve Terakki Cemiyetine**, Bayramaşık Yayınevi, İstanbul, 1978.
- İRTEM Süleyman Kani, **31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu: Abdülhamid'in Selanik Sürgünü**, (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- KANSU Aykut, **1908 Devrimi**, (Çev. Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- KARABEKİR Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2019.
- KARAL Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi, C.V**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- KARPAT Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KAYDER Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KAZICI Ziya, **İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1985.
- KURAN Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959.
- LAMARTİNE ALPHONSE DE, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Serhat Bayram, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

- MARDİN Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- NİYAZİ Resneli, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Panama Yayıncılık, Ankara, 2017.
- ONAR Sıddık Sami, **İdare Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1945.
- ORTAYLI İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZYÜKSEL Murat, **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖZYÜKSEL Murat, **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.
- RAMSAUR JR. Ernest E., **The Young Turks**, Princeton U.P., 1957.
- RIZA Ahmet ve TEMO İbrahim, **Biz İttihatçılar**, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009.
- ŞAKİR Ziya, **İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu?**, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2018.
- TANÖR Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TANSU Samih Nafiz, **İttihat ve Terakki**, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.
- TEMO İbrahim, **İttihât ve Terakki Anılarım**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler C.III**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler; II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918 C.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
- TURAN Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 1. Kitap**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
- UCA Alaattin, **İttihad ve Terakki Liderlerinden Bahaeddin Şakir Bey 1.cilt**, Kömen Yayınları, Konya, 2015.
- UNAT, Faik Reşit **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi Cilt V**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1941.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, **Siyasi Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.
- ZÜRCHER Erik Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- ZÜRCHER Erik Jan, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Makaleler

- AKDAĞ Mustafa, “Genel Çizgileriye XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 4, sayı 6, 1966, ss.201-247.
- AKTEPE M. Münir, “Çeşme Vak’ası”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, ss.288-289.

- AKÜN Ömer Faruk, “Nâmık Kemal”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, ss. 361-378.
- AKYILDIZ Ali, “Meclis-i Meşveret”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 28, 2003, s.248-249.
- AKYILDIZ Ali, “Sened-i İttifak”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 36, 2009, ss.512-514.
- AKYILDIZ Ali, “Tanzimat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 40, 2011, ss.1-10.
- AYDIN Mahir, “Doksanüç Harbi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 9,1994, s. 498-499.
- AYDIN Mehmet Akif, “Kânûn-i Esâsî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 24, 2001, ss.328-330.
- AYSAL Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı 37-38, 2006,s.15-53.
- BALLIKAYA Cihan, “POZİTİVİZM Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 33, 2015, ss.87-106.
- BAYARTAN Mehmet, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, cilt 10, sayı 1, 2008, s.157-175.
- BEYDİLLİ Kemal, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 26, 2002, ss.524-527.
- BEYDİLLİ Kemal, “Prut Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, ss.359-362.
- BEYDİLLİ Kemal, “Yaş Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 43, 2013, ss.343-347.
- BEYDİLLİ Kemal, “Ziştovi Antlaşması”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44, 2013, s. 467-472.
- BİRECİKLİ İhsan Burak, “Batı’nın Yükselişi”, **History Studies International Journal Of History**, cilt 3, sayı 2, 2011, ss.1-25.
- BOZAN Mahmut, “Üniter Yapıda Merkezîyet ve Adem-i Merkezîyetin Uyumu”, **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 8, sayı 16, 2017, s.21-40.
- BURGAÇ Murat, “Osmanlı Devleti’nde Adem-i Merkezîyetçilik Tartışması (1876-1913)”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, cilt 51, sayı 2, 2018, s.145-176.
- CENGİZ Hasan Ali, “Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 9, sayı 17, 2019, ss.105-133.
- ÇAKMAK Zafer, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi**, cilt 2,sayı 1, 2003, ss.16-20.
- ÇELEBİ Evliya, (Yay. Hzl. Seyit Ali Karaman- Yücel Dağlı) **Seyahatnâme**, cilt VIII.,Yapı Kredi Yayınları,İstanbul, 2003.
- ÇELİK Bilgin, “Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim(Ethem) Temo (1865-1945)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 12, sayı 1, 2010, s.77-98.

- ÇELİK Hasan Bozkurt, “Üç Jön Türk: Ahmet Rıza, Mizancı Murat ve Prens Sabahattin”, **The Journal of International Scientific Researches**, cilt 3, sayı 3, 2018, s.214-225.
- ÇİDEM Merve, “II. Meşrutiyet’in İlanı Sırasında Kaybedilen Balkan Toprakları ve Olayların Basına Yansıması”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 3, 2018, ss.77-97.
- DAĞLAR Oya, “II. Meşrutiyet’in İlanının İstanbul Basını’ndaki Yansımaları (1908)”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 38, 2008, ss.141-159.
- DEMİRTAŞ Barış, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketleri”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 8, sayı 13, 2007, ss.389-408.
- DİKMEN Nedim, “Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, cilt 19, sayı 2, 2005, s.137-159
- DUMAN Doğan, “31 Mart Vak’ası’nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, sayı 42, 2016, s. 95-112.
- EBÜZZİYA Ziyad, “Ahmet Rıza”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 2, 1989, ss.124-127.
- EMECEN Ferudun, “Haçova Meydan Savaşı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, ss.546-547.
- EMECEN Ferudun, “Osman II”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 33,2007, ss.453-456.
- EMECEN Şahin, “Şâhin Giray”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 38, 2010, ss.275-277.
- ERDEM Ekrem, “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 0, sayı 48, 2016, s.17-44.
- ERGENEKAN Melis, “Ahmet Rıza ve Meşveret Gazetesi”, **Global Media Journal Turkish Edition**, cilt 1, sayı 2, 2011, s.103-117.
- EYİCE Semavi, “Aynalıkavak Sarayı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 4, 1991, ss.264-266.
- EYİCİL Ahmet, “Nâzım Bey”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, s.446-447.
- FİŞEK Kurthan, “Osmanlı Dış Borçları Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, cilt 22, sayı 3, 1967, s.157-167.
- GÜLSOY Ufuk, “İslahat Fermanı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 19, 1999, ss.185-190.
- GÜMÜŞ T. Tolga, “Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 29, sayı 47, 2010, s.39-64.
- HACISALİHOĞLU Mehmet, “Yunanistan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 43, 2013, ss.586-595.
- HALAÇOĞLU Yusuf, “Bağdat”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 4, 1991, ss.433-437.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “Enver Paşa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 11, 1995, ss.261-264.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “Jön Türkler”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 23, 2001, s.586-587.

- HANİOĞLU M. Şükrü, “İbrâhim Temo”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 21, 2000, s.354-355.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “Abdullah Cevdet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 1, 1988, ss.90-93.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “Meşrutiyet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004, ss.388-393.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “Talat Paşa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 39, 2010, s. 502-503.
- İLERİ İlay, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, **OTAM**, cilt 17, sayı 17, 2005, ss.1-10.
- İLGAZİ Abdullah, “Mizancı Murad ve Jön Türkler”, **History Studies**, cilt 1, sayı 1, 2009, SS.109-133.
- İNBAŞI Mehmet, “Dördüncü Murad’ın Bağdat Seferi Masraf Defteri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, cilt 0, sayı 12, 1999,ss.277-287.
- KALELİOĞLU Oğuz, “Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 11, sayı 41, 2008, ss.105-123.
- KANLIDERE Ahmet, “İshak Sükûti”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt Ek 1, 2016, s. 649-650.
- KARABULUT Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl 1, sayı 2, 2016, ss.49-65.
- KARATAŞ Mehmet, “18-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsâdere Uygulamaları”,**OTAM**, cilt 0, sayı 19, 2006, ss.219-237.
- KARTA Nurullah, “17. Ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Avrupa ile İktisadi İlişkileri”, **Turkish Studies**, cilt 8, sayı 11, 2013, ss.163-173.
- KAVAS Ahmet, “Sömürgecilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 37, 2009, ss.394-397.
- KELEŞ Erdoğan, “Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Politikası(Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel’e Göre İstanbul’a En Kısa Yol), **Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 28, sayı 46, 2009, s.89-142.
- KENANOĞLU M. Macit, “Mîrî Arazi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 30, 2005, s.157-160.
- KIRLIDÖKME, Utku (Outkou Kırılı Ntokme), “Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği : Büyük Ülkü-Megali İdea”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 12, sayı 46, 2010, ss. 401-424.
- KISA Ahmet, “Jön Türk Neşriyatında Öncü Bir Gazete; İstikbal ve Ali Şefkati Bey”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 12, Sayı 23, 2016, s. 3-24.
- KODAMAN Bayram, “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 2007, sayı 16, Aralık 2007, ss.1-24.
- KOLÇAK Özgür, “Vasvar Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 42, 2012, ss.560-562.
- KOŁODZIEJCZYK Dariusz, “Hotin”,**TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 18, 1998, ss. 253-254.

- KÖSE Osman, “Rusya’nın Karadeniz’le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, **Balıkesir Üniversitesi The Journal of Social Sciences Institute**, cilt 15, sayı 28, 2012, ss.212-220.
- KUTLUER İlhan, “Pozitivizm”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, ss.335-339.
- KUYUCUKLU Nazif, “Bulgaristan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 6, 1992, ss.403-408.
- KÜÇÜK Cevdet - ERTÜZÜN Tefvik, “Düÿûn-ı Umûmiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 10, 1994, s.58-62.
- KÜÇÜK Cevdet, “Çırağan Vak’ası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, s.306-309.
- MALKOÇ Eminalp, “Doğu- Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, cilt 0, sayı 11, 2007, s. 93-162.
- MARDİN Şerif, “Adem-i Merkeziyet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 1, 1988, ss.364-367.
- MURPHEY Rhoads, “Kasrışîrin Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 24,2001, ss.575.
- ÖKSÜZ Melek, “Girit Meselesi’nin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, **Karadeniz Araştırmaları**, cilt 7, sayı 25, 2010, ss.93-114.
- ÖRS Orhan, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, cilt 13, sayı 51, Bahar 2013, ss.679-716.
- ÖZ Mehmet, “Reâyâ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, ss.490-493.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Devşirme”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 9, 1994, ss.254-257.
- ÖZCAN Abdülkadir, “ Lâle Devri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 27, 2003, ss.81-84.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Karlofça”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 24, 2001, ss.504-507.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 26, 2002, ss.260-263.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Kul”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 26, 2002, ss.348-350.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004, ss.246-249.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Pasarofça Antlaşması”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, ss.177-181.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Patrona İsyanı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 34, 2007, ss.189-192.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Çehrin Seferi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 8, 1993, ss.249-251.
- ÖZCAN Azmi, “Meşveret”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 29, 2004,s.396-398.
- ÖZCAN Azmi, “Osmanlıcılık”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 33, 2007, ss.485-487.
- ÖZCAN Azmi, “Otuzbir Mart Vak’ası”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, cilt 34, 2007, ss.9-11.
- PAPP Sandor, “Zitvatorok Antlaşması”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44,2013, ss.472-474.

- ROSTOW W.W., “Sanayi Devrimi Nasıl Başladı”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, cilt 30, sayı 1-4, 1970, ss.255-278.
- SOYSAL Murat, “ II. Meşrutiyet’te Rol Oynamış İki Ohrili: İbrahim Temo ve Eyüp Sabri”, **Journal of History School (JOHS)**, yıl 11, sayı 37, 2018, s. 520-548.
- TERZİ Mustafa Zeki, “ Gulâm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, ss.178-180.
- TOMAR Cengiz, “Müsâdere”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 32, 2006, ss.65-67.
- TUKİN Cemal, “Girit”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, cilt 14, 1996, ss.85-93.
- TURAN Mustafa, “ II. Viyana Muhâsarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözülme”, **OTAM**, sayı 9, 1998, ss. 389-429.
- UÇMAN Abdullah, “Ali Suâvi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 2, 1989, ss. 445-448.
- UÇMAN Abdullah, “Mizancı Murad”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 30, 2005, ss. 214-216.
- UÇMAN Abdullah, “ Ziyâ Paşa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 44, 2013, ss.475-479.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “1908 Yılında İkinci Meşrutiyet’in Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar”, **Bellekten**, cilt 20, sayı 77,1956.
- ÜLGEN Pınar, “ Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, **Mukaddime**, cilt 1, sayı 1, 2010, ss.1-18.
- YALÇIN Emruhan, “Yunanların Bitmeyen İdeali “Megali İdea””, **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 4, sayı 7, 2017, ss.33-48.
- YILMAZER Ziya, “Murad IV”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, cilt 31,2006, ss.177-183.

Tezler

- AKYÜZ Kâmil, “ İstanbul Basınına Göre 31 Mart Vak’ası”, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış lisans tezi), 2011.
- DUMAN Ömer, “II. Meşrutiyet’e Tepkiler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış lisans tezi), 2008.
- TURSUN Soner, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve 31 Mart Olayı”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmamış lisans tezi), 2013.

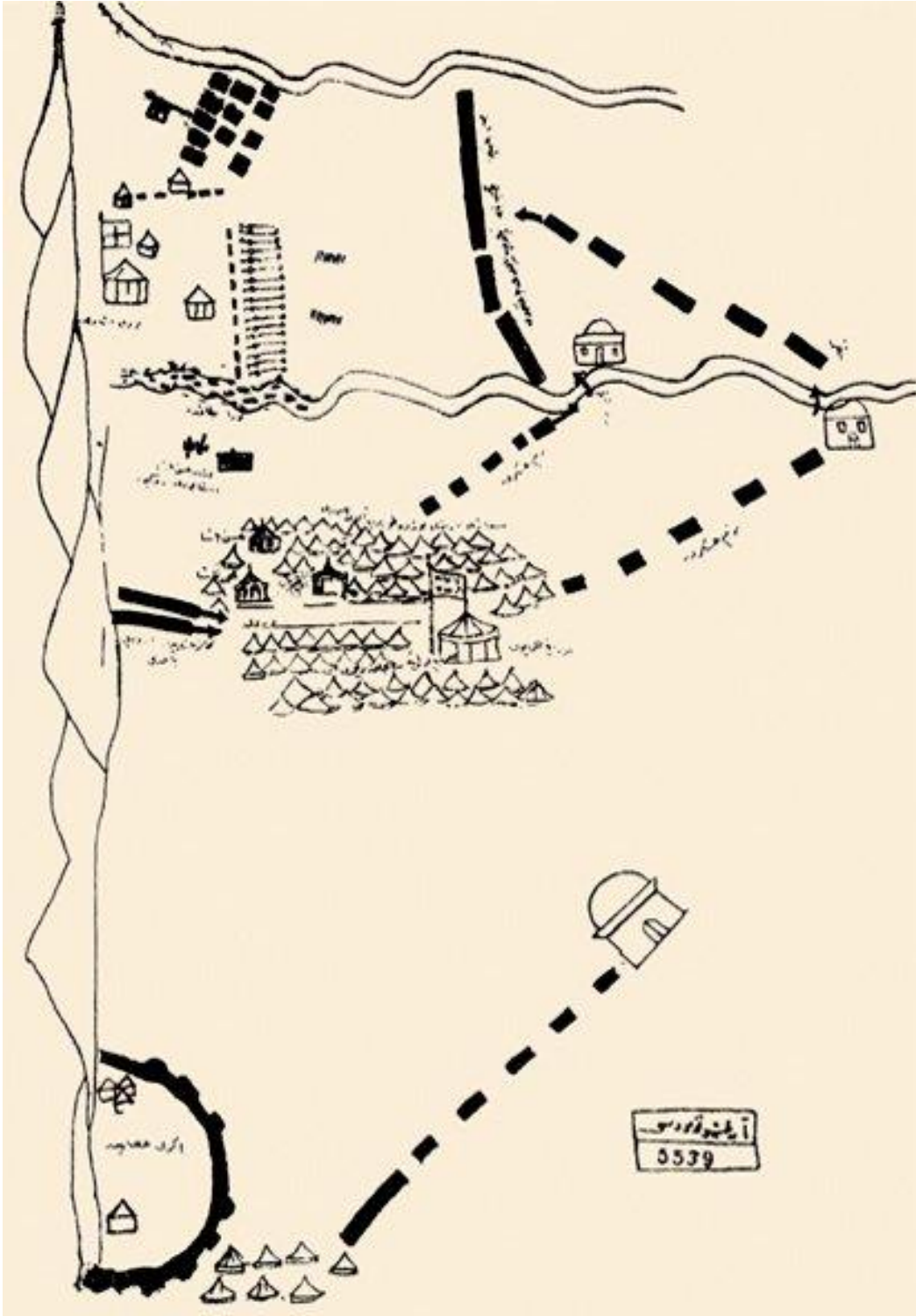
İnternet Kaynakları

- <http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/60/1441/18940.pdf> E. Tarihi:05.03.2020.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacova-meydan-savasi> E. Tarihi : 14.01.2020.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesveret--gazete> E. Tarihi : 14.01.2020.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Annales_de_G%C3%A9ographie E. Tarihi:04.02.2020.
- <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/girit> E. Tarihi : 14.01.2020.
- <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> E. Tarihi : 20.02.2020.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Carbonari> E. Tarihi: 08.03.2020.
- <https://sozluk.gov.tr/> E. Tarihi : 10.03.2020.

EKLER

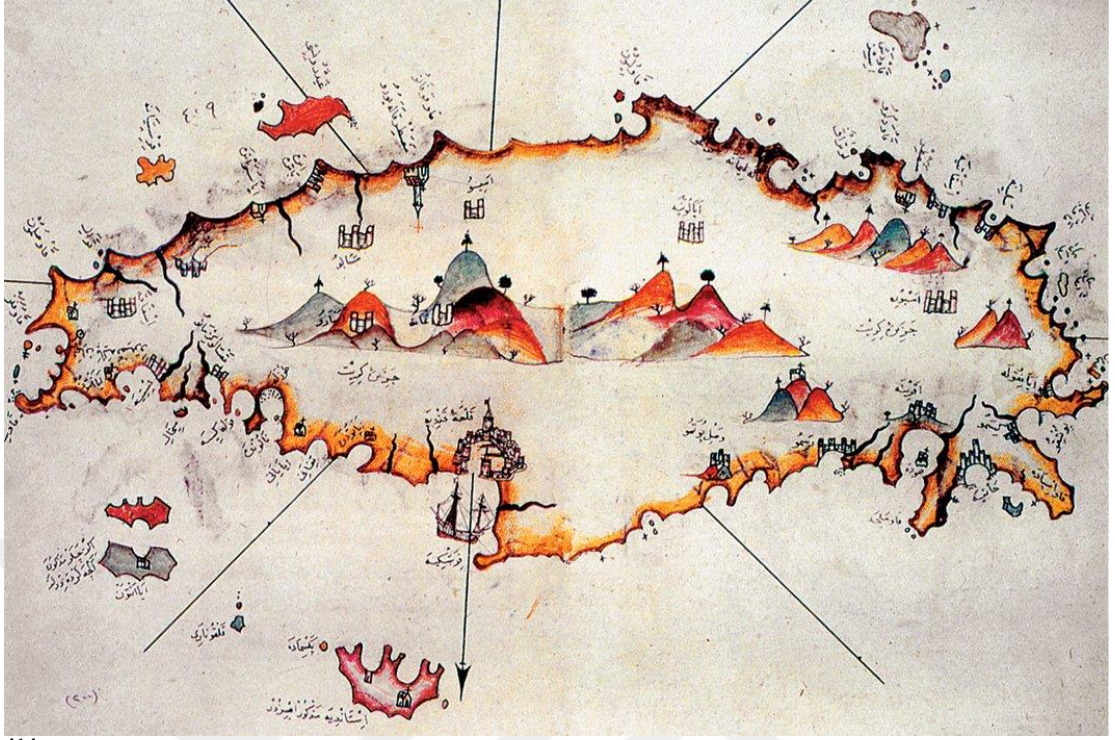
- Ek 1 :** Haçova Meydan Savaşı'nın Krokisi
Ek 2 : Girit'i Gösteren Harita
Ek 3 : İstanbul Antlaşması Transkriptli Metin
Ek 4: Sened-İ İttifak.
Ek 5: Tanzimat Fermanı
Ek 6: Islahat Fermanı
Ek 7: 1876 Kanunu Esasisi Bölümleri
Ek 8: Resneli Niyazi'nin Hürriyetin İlanı İle İlgili Beyannameleri
Ek 9: Yprk.Ask. 258-79.
Ek 10: Yıldız Esas Evrakı. Y.Ee.71-52.
Ek 11: Yıldız Esas Evrakı. Y.Ee.71-58
Ek 12: Abdülmecid Fenmi Osmanlıların En Büyük Bayramı Tam Metin.
Ek 13: Terane-İ İttihat
Ek 14 : Osmanlıların En Büyük Gecesi
Ek 15 : Meşveret Gazetesinin 1 Ağustos 1897 Fransızca Ekinin İlk Sayfası
Ek 16 : Manastır Mıntıkası Kumandanı Vekilinin Arzettiği İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet'in İlan Edilmesini İsteyen Arızası.
Ek 17: Yıldız Esas Evrakı, Y.Ee: 71-51. İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin Kanun-İ Esasi'yi İlan Etmesi İçin Iı. Abdülhamit'e Gönderdiği Arızanın Selanik'teki Müşir İbrahim Paşa'ya Gönderilen Sureti
Ek 18: Karaköy'de Meşrutiyet Kutlamaları
Ek 19: Abdülmecid Fehmi'nin Eserinden Kanuni Esasi
Ek 20: 1909Kanunu Esaside Yapılan Değişiklikler
Ek 21: 22 Temmuz 1324 Tarihli Tanin Gazetesi Birinci Fırkanın Tahlifi
Ek 22: A. Mtz.(04), 169-57. / Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti Selanik Şubesinin İhtilal Uğruna Ölen Bulgar İhtilalcilerin Fotoğrafını Tedarik Edip Çeşitli Yerlerde Yayınlamak İçin Bir Heykel Diktirmek İstediklerine Dair Evrak.
EK 23: 22 Temmuz 1324 Tarihli Tanin Gazetesi Kanun-İ Esasi
Ek 24: Kanun-İ Esasi'nin Uygulamaya Konulmasıyla Meclis-İ Mebusan Toplanmasına İzin Verilmesinden Duyulan Memnuniyetin Bildirilerek Siyasi Suçluların Affedilmesine Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'ne İstirham Edilmesi Hususundaki Evrak.
Ek 25: 22 Temmuz 1324 Tarihli Tanin Gazetesi "Matbuatı Tehdit".
Ek 26: Abdülmeci Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri Adlı Eserinde "Bulgaristan'ın İlân-I İstiklâliyeti Ve Bosna Hersek'in Avusturya Ve Macaristan'a İlhakı Münasebetiyle Manastır'da Efkâr-I Umumiyye" Konulu Yazısı.
Ek 27: Abdülmecid Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri Adlı Eserinde "Girit Çin Miting" Konulu Yazısı.

Ek 1 : Haçova Meydan Savaşı'nın Krokisi⁴¹²

⁴¹² Emecen, "Haçova Meydan Savaşı", s.546.

Ek 2 :Girit'i Gösteren Harita⁴¹³

414

Ek 3 :İstanbul Antlaşması Transkriptli Metin⁴¹⁵

“Hazret-i mâlikü'l-mülkü lâyezâl ve cenâb-ı vâhibü'l-'atâyâ ve'n-nevâl teferrudet zâte 'ani's-şeybe ve'l-mîsâl ve tenezzehet sıfâte 'an ve sametü'l-irtihâl ve'l-intikâlin kemâl-i kudret-i ezeliyye ve vüfûr-ı muhibbe-i lem-yezeliyyesi ve müh- sipihr-i nübüvvet ve ahter-i burc-ı fütüvvet pişvâ-yı zümre-i enbiyâ ve muktedâ-yı firka-i asfiyâ iki cihan fahri Muhammedü'l-Mustafa sallallâhü ta'âlâ 'aleyhi ve selemin mu'cizâtü kesîratü'l-berakâtı ve ashâb-ı güzîn ve hulefâ-i râşidîn rıdvânullâhi ta'âlâ 'aleyhim ecma'în ve cümle evliyâ-i hidâyet karînin ervâh-ı mukaddeseleri murâfakatıyla Mahall-i tevkî' Benki eşref-i büldân ve'l-emâkîn ve überriküü'l-medâyin ve'l-mesâkin kible-i cümle-i 'âlem ve mihrâb-ı teveccüh-i 'âmme-i ümemm olan Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere ve Kudüs-i şerîfin hâdim ve hâkimi ve hasretü'l-mülûk olan bilâd-ı selâse-i mu'azzama ki İstanbul ve Edirne ve Berusa'dır ve Şam-ı cennet

⁴¹³Tukin, a.g.m., s.86.

⁴¹⁴ Tukin, a.g.m., s.86.

⁴¹⁵ Osman Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk Buluşması: İstanbul Antlaşması (13 Temmuz 1700)”, **Bahkesir Üniversitesi The Journal of Social Sciences Institute**, cilt 15, sayı 28, 2012, ss.212-220.

müşâm ve Bağdad-ı dârü's-selâm ve Mısır-ı nâdiretü'l-'asr bihimmetâ ve külliyyen Arabistan ve Halebü'sş-şehba ve Irak-ı 'arab ve 'acem ve Basra ve Ahsa ve Deylem ve Rakka ve Musul ve Şehr-i Zor ve Van ve Diyarbekir ve Zü'l-kadriye ve Kürdistan ve Gürcistan ve Vilâyet-i Erzurum ve Sivas ve Adana ve Karaman ve Mağrib ve Habeş ve Tunus ve Cezâyir ve Trablus ve cezâire-i Kıbrıs ve Rodos ve Girid ve Akdeniz ve Karadeniz ve Cezâyir ve sevâhili ve diyâr-ı Anadolu ve memâlik-i Rumili ve husûsan memâlik-i Tatar ve Deşt-i Kıpçak ve vilâyet-i Kefe ve ol-havâlide olan cümle oymak ve diyâr-ı Bosna ve Tamaşvar ve Belgrad ve ana tâbi' kılâ' ve hısûn ve memâlik-i Eflak ve Buğdan ve ta'rif ve tavsifden müstağnî nice bükâ' ve büldânın pâdişah-ı mu'addelet-penâhı ve şehinşah-ı merhamet destgâhı essultan ibnü's-sultan ve'l-hâkan ibnü'l-hâkan es-sultânü'l-gâzî Mustafa han ibnü's-sultan Mehmed han ibnü's-sultan İbrahim hanım ki Hall ve 'akd-i umûr-ı emn ve emân ve fitk ve rıfk-ı mesâlih-i cihanyân bitevfıkı'l-lâhi'l-melikü'l-müste'ân kabza-i tasarruffuma musahhar ve mufavvazdır Felâ cürmü şükran 'alâ tilke'n-ne'am ta'zîmi li*emrillâhi ve şefkati 'al'a halkıllah zât-ı kirâm-ı sıfatıma lâzime-i zimmet oldmuştur binâberin himmet ve ilâ töhmet-i mülûkâneme ahrâ ve ehemm olmuştur ki izhâr-ı meveddet ve hulûsiyyet edenlere 'avâtıf-ı 'aliyye-i pâdişâhânemiz bî-dirîğ ola binâen 'alâ zâlik iftihârü'l-ümerâi'l-'ızâmü'l-'ıseviyye muhtâr-ı küberâü'l-fihâmü'lmesihyye muslihu mesâlihu cemâhîrû't-tâifetü'n-nasrâniyye sâhib-i ezyâlü'lhaşmetü ve'l-vakâr sâhib-i delâilü'l-mecd ve'l-i'tibâr Moskov vilâyetlerinin çarı ve cümle Rusun ve ana tâbi' nice yerlerin ferman fermâ ve hükümdarı Petros Aleksiyoooviços hatema'l-lâhü 'avâkıbehû bi'l-hayr ve'r-reşâd ve ahsen ü ileyhi sebîlü's-savâb ve's-sedâd ile bi-irâdeti'l-lâhi ta'âlâ birkaç senden beru mâbeynde zuhûr eden şikâk bâ'is-i ızdırab-ı ra'âyâ ve berâyâ-yı tarafeyn olmağla yine tanzîm-i ümûr-ı bilâd ve terfiye-i ahvâl-i 'ibâd için mehabet ve meveddedete tebdiline tarafeynden meyl ve rağbet olunub bundan akdem Karlofça nâm mahalde tarafeynden verilen temessükler muktezâsınca çâr-ı müşârü'n-ileyh tarafından murahhas elçilik hıdmetiyle ta'yin ve irsâl olunan kıdveti 'izemâü'l-milleti'l-mesihyye mahrem ve müşâverecisi ve Kargapolda vekili Amelyanoş İğnateviç Ukrainşkov ve Deyakus Yuvan Çerediv 'asitâne-i sa'âdet-i âşyâneme geldiklerinde 'akd-i maslahat için yedlerinde olan ruhsatnâmeleri tercüme ve bu hayırlı işe muvâfık olan olan mazmûnunu düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-'âlem nâzım-ı menâzîmü'l-

ümem müdebbir-i ümûru'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmü'l-enâm bi'r-re'yi'ssâib mümehhid-i bünyânü'd-devletü ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânü's-sa'âdetü ve'l-iclâl mükemmel-i nâmus saltanatü'l-'uzmâ mürettib-i merâtib-i hılâfetü'lkübrâ el-mahfûf-ı bi-sınûf-ı 'avâtıfû'l-melikü'l-a'lâ vezîr-i a'zam-ı âsef-i şîm ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat 'ılm serdâr-ı ekremin Hüseyin Paşa edama'llâhü ta'âlâ iclâlehü vazâif-i iktidâra 'izz-i huzûr-ı fâizü'n-nûr-ı husrevâneme 'arz ve telhis edüb sâdır olan izn-i hümâyûnum mücibince tarafeynin murahasaları birkaç def'a 'akd-i meclis eylediklerinde bi-tevfiki'l-lâhi ta'âlâ 'âlâ- tarîku'lmuvâdda'a temessük târihinden mütevâliyen otuz sene müddet ile 'akd-i musâleha olunub sene-i isnâ ve 'aşer ve miete ve elf muharreminin yirmialtıncı erba'a gününden ma'mûlün-bih olmak üzere cânibeynden temessükler verilmekle ba'de mu'tâd-ı kadîm üzere verilen temessük mazmûnunu müeyyed ve müekked der-devletmedârıma büyük elçilik hıdmetiyle ta'yin olunan çâr-ı müşârü'n-ileyhin mahrem adamı Vasimov Linçkovde vekili olan kıdvet-i ümerâi'l-milleti'l-mesihyye Duka Dimitriyos Mihaloviç Goliçin ile gönderilen nâme ve te'kidnâmesi dahi tercüme ve müşârü'n-ileyh vezîr-i a'zamım vesâtataıyla pâye-i serîr-i a'lâmıza telhis olunub umûr-ı sulh ve salâh her ne ise bi'l-cümle 'ılm-i 'âlem-şumûl-ı husrevânem muhît ve şâmil oldukda musâ'ade-i 'aliyye-i husrevânem erzânî kılınub hatt-ı hümâyûn-ı şevketmakrûnumuzla fermân-ı 'âlişânımız sâdır olmağın iş bu tuğrâ-yı garrâ-yı cihanârâmızla müşerref 'ahidnâme-i hümâyûn-ı şevketmakrûnumuz şerefyafte-i sudûr ve madde bema'de ve lafz be-lafz makbûl-i hümâyûnum olub yerlüyerinde ri'âyet ve sıyânet olunmak için iş bu on dört maddedir ki zikr olunur. Evvelki madde Bi-emri'llâhi ta'âlâ mâbeynde vâkı' olan cenk ve cidâl ve harb ve kıtâl ve gayr-ı tarîk ile zuhûr eden husûmet ve müsâvet bi'l-cümle mündefi' ve mürtefi' olub fîmâ-ba'd 'akd olunan sulh ve sâlâhın bereketiyle ta'yin olunan müddet içinde bi'l-külliyeye ferâmûş olunub ve bir dürlü ahz-ı intikâma tasaddî olunmayub tarafeynden levâzım-ı ârâmuş ve istirahat ve merâsim-i emniyet ve refâhiyyet ve şerâyit-i 'ahd ü peymân ve revâbit-ı mühr ü vifâk ve muhabbet ve meveddet kemâyenbagî ve bilâ tebdîl ve tagyîr-i murâ'ât oluna ve kezâlik memleketlerimiz ra'âya ve berâyâlarımız aralarında dahi dostluk gözedilüb ve birbirlerine her vechle hayır sanalar ve iyiliklerin isteyeler ve hulûs üzere mu'âmele edeler ve bu zikr olunan müddetin tamâmında belki nısfında mevâdde'anın medd olunması tarafeynden murâd olunursa tekrar ittifak

ve hüsn-i irâdet ile söyleşile ve bu vech üzere tarafeynin hüsn-i rızâsı ve ittifâkıyla karardâde olan mevâdd müddet-i mezbûrede kendü zamanlarımızda ve vârislerimiz ve haleflerimiz beyninde dahi cümle şurût ve kuyûduyla mukarrer kılınub mu'teber ve mükemmel ve bilâ-tağyirr murâ'ât oluna ve kezâlik ra'âyalarımız beyninde dahi gözedile. İkinci madde Özi suyunda vâkı' Doğan ve Gazi Kerman ve Şahin Kerman ve Nusret Kerman kastelleri hedm oluna ve fîmâ-ba'd ol-yerlerde kastel ve mesken yapılmamak üzere arâzi-i merkûme topraklarıyla bu cenkten evvel oldukları gibi müşârü'n-ileyh Moskov ve Rus çarı tarafından yine devlet-i 'aliyyemin zabt ve tasarrufuna redd olunub ke'l-evvel devlet-i 'aliyyemin zabt ve tasarrufunda ola ve bu zikr olunan kastellerin hedmi dahi büyük elçi ile gelecek te'kidnâmenin'akabinde otuz gün içinde bilâ-te'hir icrâ ve tekmîl oluna ve müşârü'n-ileyh Moskov çarının ol kastellerin içinde olan zâbitı ve 'askeri cümle top ve cebehâne ve mühimmât ve zahîreleriyle emniyet ve selâmet ile çıkub kendü vilâyetlerine gideler ve çıkdıklarında ve 'avdetlerinde tatar tâifesi ve devlet-i 'aliyyeme tâbi' 'asker ve ra'âyâ ve gayr-ı her kim olursa kendülere bir dürlü ta'âddî ve rencide ve remîde ve zarar ve ziyân etmeye amma Moskov ve Kazak 'askeri dahi bu aralıkda gerek zikr olunan kastellerde iken ve gerek çıkub 'avdet ederken muhkem zabt olunub bir vechle el uzatmayalar ve bir nesne talebinde olmayalar. Üçüncü madde Ebnâ-i sebîl ve tüccarın memur ve ma'beri olub ve geçürücü gemilerin dahi iskeleleri olmak üzere Özi suyunun her kangı tarafında olursa bir cânibinde Doğan kal'ası yurduyla Özi suyunun mâbeyninde devlet-i 'aliyyemden varoş vaz' olunub varoşa münâsib hendek ve sedd ile tahsin oluna lâkin istihkâm verilüb kal'a ve kastel sûretine konulmaya ve top ve cebehâne ve cebehâneye müte'allık mühimmât ve 'asker vaz' olunmaya ve deryâda olan cenk ve çekdirme sefineleri ol-varoşa çıkub yanaşmayalar. Dördüncü madde Azak kal'ası ve hâlâ ana tâbi' cümle 'atık ve cedîd kasteller ve bu kastellerin arasında olan gerek arâzi ve gerek su hâliyâ müşârü'n-ileyh Moskov çarının zabtında olmağla yine ol-vech üzere cümlesi âsûde-i hâl ile çâr-ı müşârü'n-ileyhin zabt ve tasarrufunda kala.

Beşinci madde Tarafeynin ra'âyası bu metin ve müstahkem sulh ve salâh ile emin ve müsterih olub fîmâ-ba'd tarafeynden müteharrik ve bed-havâh olanların sebebiyle mâbeynde nizâ' ve ihtilâf zuhûr eyleyüb cümle tecâvüzlerin men' ve

kat' olunması tarafeynin maksûdu olamağla ittifak ile karardâde olmuşdur ki Or kal'asından başlanub oniki sa'at mesâfe olan Or boğazının toprağı intihâsından Azak kal'asının beru tarafından Muiş (Mius) suyunda vâkı' cedîd kastele varınca mâbeynde olan topraklar ıssız ve hâlî ve cümle sevâkinden tehî kala ve nehr-i Özi cânibinde Moskov mülkü hudûdu dâhilinde vâkı' Potkal şehri olan sahadan Özi kal'asına değin Özi suyunun iki tarafında olan topraklar dahi varoş- i cedidden gayrı 'umran ve sevâkinden hâlî kala lâkin varoşlar kurbunda bağ ve bağçe için müstevfî yer alıkonula ve hedm olunan kasteller tekrar yapılmayub tehî kala ve ittifak ile hâlî kalması münâsib görülen yerlerde dahi bu misüllü kastel var ise tarafeynden hedm oluna ve bunun gibi yerler yapılmayub ve müstahkem kılınmayub hâlî üzere tehî kala.

Altıncı madde Özi nehrinde ve nehr-i merkûma cereyan eden küçük nehirlerde ve Muiş kasteli ile Or boğazı toprağı ta'bir olunan mahallerin arasında ittifak ile hâlî kalacak yerlerde ve sularda ve Karadenize karîb mahallerde âsûde-i hâl ile yat ve yeraksız gelinüb giidmek şartıyla hüsn-i civâra ve hüsn-i mu'âmeleye lâyük olduğu üzere ta'ayyüşe lâzım olan odun kesmek ve kovan tutmak ve otluk almak ve tuz getürmek ve balık avlamak ve ormanlarda şikâr eylemek câyiz ola ve bu makûle intifâ' için gelüb gidenlere kimesne mâni' olmaya ve bâc ve gümrük ve bu misüllü nesne talebiyle cebr olunmaya ve Kırım cezîrsinde ve zikr olunan Or boğazında tıraşlık olmağla hayvânât ve davarları kadîmden Or boğazından taşra çıkub yayılma yapılagelmekle bu makûle yayılma yayılanlara bir dürlü zarar ve ziyan erişdirmeyüb yayılmaları mu'tad-ı kadim üzere emniyet v esitirâhat ile ola. Yedinci madde Azak kal'asına öbür cânibinden dahi vech-i münâsib üzere toprak tasarrufu lâzım olmağla râkiben beyne'n-nâs müsta'mel ve müte'ârif olan mesâha vechiyle Azakdan Kuban cânibine doğru on sa'at arâzi mesâha olunub ta'yin oluna şöyleki tarafeynden ta'yin olunacak vekiller nizâ' etmeyüb bu maddenin mazmûnu üzere cânibeynin arâzisini gereği gibi tefrik ve vaz'-ı 'alâyim-i mu'ayyene ile temyiz ve ta'yin eyleyüb zikr olunan on sa'atlik arâzisinin dâhilinde olana müta'allık bir dürlü ihtilâfa yer alıkoymayalar ve tarafeynden 'adedi berâber adamlar ile 'âkil ve hayr-ı havâh vekiller ta'yin olunub mâbeynlerinde karardâde olan vakıtta bu işi kemâl-i sür'at ile görüb tekâmîl edeler mâ'adâ arâzi bu âna değin devlet-i 'aliyyemin zabtında oldukları gibi yine ol-minvâl üzere zabt ve tasarrufunda kalalar ve Nogay ve Çerkes ve

gayr-ı devleti ‘aliyyeme tâbi’ olanlar ve davarları ol-yerlerde gezüb Moskov ve Kazak ve gayrı Moskov çarına tâbi’ olanlardan kendülerden zarar ve ziyan etdirilmeye ve kezâlik Azağa ta’yin olunan arâzide gezen Çar-ı müşârü’n-ileyhin ra’âyasına ve davarlarına tatar ve Nogaylı ve Çerkes ve Kırımlı ve gayrılar bir dürlü zarar ve ziyan erişdirmeyüb koğşuluğa ri’âyet edeler ve hılâfına cesâret edenlerin muhkem haklarından geline ve ol-câniblerde dahi kal’a ve kastel ve varoş sûretinde tarafeynden müceddeden nesne yapılmaya hâliyâ oldukları hâl üzere kalub tarafeynden sulha mugâyir vaz’ ve hâlet zuhûr eylemeye.

Sekizinci madde Müşârü’n-ileyh Moskov çârına tâbi’ gerek Moskov ve gerek Kazak ve gayrileri Taman ve Kırım ve sâir serhadd-i islamiye ra’âyasına bir dürlü tecâvüz ve ta’addî etmeyüb ve Kazak eşkıyası şayka ve kayıklar ile Karadenize çıkmayub bir ferde zarar ve gezend erişdirmeyüb şekâvet ve tecâvüzden muhkem men’ olunub sulh ve salâhın şerâyitine mugâyir ve merâsim-i hüzn-i civara muhâlif evzâ’ ve etvarları zâhir oldukda âşkâre muhkem haklarından geline devlet-i ‘aliyyem tarafından dahi serhadlerde olan hukkâm ve Kırım hanlarına ve kalgay ve nureddinlerine ve gayr-ı sultan ve ‘umûmen tavâif-i tatar ve ordularına fermân-ı ekîd ile tenbih oluna ki devlet-i ‘aliyyeme olan itâ’at ve inkıyadları hasebiyle kemâl-i ri’âyet ile ve bilâ-tebdil ve tağyîr bu şerâyit-i sulh ve salâha muvâfakat ve mutâba’at eyleyüb fimâ-ba’d Moskov cânibine ve çarının zabtında olan şehir ve varoşlara ve büyük Rus ve küçük Rus memleketlerinin ra’âya ve berâyâlarına ve varoşlarına ve Özi ve Ten ve gayr-ı nehirlerde vâkı’ Kazak şehirlerine ve varoşlarına ve Azak semtinde olan varoşları ve kastelleri ve r’âyaları ve çar-ı müşârü’n-ileyhin cümle sınırları üzerine az çok ‘asker ile varmayub ve ta’addî ve tecâvüz eylemeyüb ve esir almayub ve davarların sürmeyüb ve gizlü ve âşkâre zarar ve ziyan erişdirmeyüb ve anları bir dürlü rencide ve remîde eylemeyüb kemâl-i istikrâr ve ihtimâm ile hüsn-i civârî ve cânibeynin muvâfakatını mer’î tutalar ve bir dürlü zarar ve ziyan isâbeti ve hayf ve gadr ile çar-ı müşârü’n-ileyhin ra’âyasını ta’ciz ve ta’addî edecek olur ise bu makûle sulh ve salâha mugâyir işde bulunanlar haberi alındıkda himâye olunmayub cürmlerine göre muktezâ-yı ‘adl ve şer’ üzere bilâ-eman haklarından geline ve tarafeynden gasb olunan her ne ise buldurulub sâhiblerine redd oluna ve bu makûle teftiş ve tafahhuslarda müsâmaha edüb

itâ'at etmeyenlerin dahi iktizâsına göre cezâları tertib oluna ve iş bu 'akd olunan mevâdd şerâyet-i sulh ve salâha mugâyir ve sâdır olan fermâna muhâlif vaz' ve hâlet ile sâ'î bi'l-fesad olanaların sâire mûcib 'ibret için muhkem cezâları verile ve mutlaka müddet-i müvâdda'ada harb ve kîtâl ve ta'addiyât men' ve def' olunub sulh ve salâha muhâlif her ne ise ihl'as-ı tâm ve tenbih-i ekîd ile men' oluna ve 'akd olunan bu mübârek sulh ve salâh sınırlarda mu'tad-ı kadîm üzere tarafeynden müsâra'at ile işâ'at ve müvâdda'anın tamâmına değin hıfz ve ri'âyeti fermanlar ile tenbih oluna ve fîmâ-ba'd hakkından muhkem gelinmek üzere bir ferd bir dürlü ta'addîye cesâret eylemeye ve Moskov çarlığı müstakil devlet olmağla bu âna değin Kırım hanı ve Kırımluya beher sene verdüğü vergüyü vermek gerek güzeşte ve gerek hâlâ ve gerek ba'de'l-yevm çâr-ı müşârü'n-ileyh ve haleflerinin der 'uhdeleri olmaya amma Kırım hanı ve Kırımlu ve gayr-ı tatar tâifesi bundan sonra vergü mütâlebesi ve gayr-ı dürlü 'illet ve bahâne ile sulh ve salâha mugâyir işde olmayub sulhu mer'î tutalar.

Dokuzuncu madde Bu sulh ve salâh 'akdinden evvel tarafeynden ahz olunub zindanlarda kalan esirler bu mübârek sulh ve salâh bahânesiyle mübâdele-i müstahsene ile tedricle itlâk olunub ve bir tarafda ziyâde ve dahi mu'teber esir bulursa sonra onların dahi itlak için iltimâsa cevaz ola ve tarafeynin şanına v ebu sulh ve salâha lâyıkı üzere ri'âyet oluna mâ'adasının dahi ki sâir kimesnelerin zabtında ve tatarların yanında olurlar münâsib eve mümkün mertebe mu'tedil ve ma'jûl bahâ ile tedricle itlâklarına sa'y olunmak câiz ola lâkin mâbeynde tevfiqa imkân olmaz ise ya isbat veya yemin ile sâbit olan baha verile ve cenk esnâsında olanlar mukâbili veya bedeli ile bilâ-cebr söyleşmek câiz ola ve hâkimler bi'l-cümle rızâlaşdırmalarına sa'y edüb bu makûle itlâklarda vâkı' ihtilâfı lâyıkı üzere görüb tarafeynin rızasıyla mâbeynlerin fasl edeler ve sulh ve salâhdan sonra bu müvâdda'a müddetinde Moskov çarının memleketinden esir ahz olunub götürüldükde Kırırmda ve Bucakda ve Kuban cânibinde ve gayr-ı memâlik-i mahrûsemde osmanlu ve Tatar ve Çerkes içinde bulduruldukda bilâ-baha itlâk ve redd olunalar ve Moskov esirlerini istihlâs için gelüb gidüb zikr olunan memâlikde yol kâğıdlarıyla gezen çâr-ı müşârü'n-ileyhin adamları mâdemki kendü hallerinde olub esirlerin tahlîsine sa'y edeler rencide olunmaya hılâf-ı şer'-i şerif rencide ediüb zarar ve gezend erişdirenlerin

cezâları verile amma islama gelen esirlerin itlâkı muhâl olmağla ol-makûleler ayarılmaktan be-gâyet ihtirâz oluna.

Onuncu madde Ticâret ahvâli semere-i sulhden olub memleketlerin refah hâline sebep olur lâkin çâr-ı müşârü'n-ileyh tarafından iş bu mu'ayyen orta elçileri bu husûa külliyyet ile me'zun ve murahhas olmamağla ticâret ahvâlinin söyleşilmesi ve bir sûrete ifrâğ olunması te'kîd ve teşyîd-i sulh ve salâh için mu'tad-ı kadîm üzere müşârü'n-ileyh Moskov çarı tarafından der-devletmedârıma ta'yin ve irsâl olunacak büyük elçisine alıkonula.

Onbirinci madde Bu sulh ve salâh ve müvâdda'anın müddetinde Kırımlı ve Kazak arasında ve 'umûmen tarafeynde bir gâile zuhûr edüb nizâ' vâkı' olursa sınır hukkâmı ve paşa ve han ve sultan ve gayr-ı zâbıtların aralarında suhûlet ile görüle amma dahi müşkül işler zuhûr eyledikte Devlet-i 'aliyyem cânibi ile haberleşüb dostluk ve sulh ve salâha münâsib vechle tevfiğ oluna ve bu makûle serhad nizâ'ı sebebiyle cenk ve cidâle mübâşeret olunmayub gereği gibi ihtirâz ve ihtiyât olunmağla sulh ve salâh tarafeynden isitkrâr ile mer'î tutula. Onikinci madde Moskov tâifesinin 'avâmı ve râhibleri Kudüs-i şerife varub ziyâretgâhlarını ziyâret etmeğe izin ve ruhsat ola ve bu makûle ziyârete gidenlerden Kudüs-i şerifde ve gayr-ı yerlerde gümrük ve harac ve pişkeş taleb olunmaya lâzım olan yol kâğıdlarıçün akçe alınmaya ve memâlik-i mahrûsemde olan Rus ve Moskov ruhbanlarına hılâf-ı şer'-i şerif dahl ve rencide olunmaya. Onüçüncü madde İktizâ eden ümûru görmek için çâr-ı müşârü'n-ileyhin kapıkethüdâsı derdevletmedârımda meks etmek iktizâ etdikde kendüsü ve tercümanları sâir devlet-i 'aliyyem dostlarının kapukethüdâları ri'âyet olundukları in'âmât ve mu'âfiyet ile ri'âyet olunub esnâ-i sulhda kâğıdlar ile gelüb giden adamlarına yol emirleri verilüb vech-i ahsen üzere dahi mu'âvenet oluna. Ondördüncü madde Mevâdd-ı sulh ve salâh ve şerâyit-i 'ahd ve peymânî müş'ir ma'mûlün-bih temessük tesliminden sonra takviyyet-i sulh ve salâh ve tekmîl-i merâsim-i musâfât ve tetmîm-i levâzım-ı muvâlât ve tanzîm-i ümûr-ı sâire için de'b-ı kadîme-i müstahsene üzere mûmâ ileyhümâ Moskov elçileri âsitâne-i sa'âdetimizi çıkdıklarından sonra altı ay içinde Moskov çarının büyük elçisi dahi müşârü'n-ileyhin nâme ve te'kidnâmesiyle der-devlet-i 'aliyyeme dâhil olmak üzere hudûd-ı islâmiyyeye geldikte mu'tad üzere ri'âyet ve refâhiyyet ile karadan îsâl olunub te'kîd-i mevâdd-ı sulh için dahi yedine

‘ahidnâme-i hümâyûnum teslimi ile vech-i lâyıķı üzere geru ‘avdet etdirile ve tarafeynin şanına münâsib olan vechle nâmelerde ve cümle kâğıdlarda mu’tâd olan elkâb tahrîrinde dahi kusur olunmaya.

İmdi Fîmâ ba’d mevâdd-ı merkûme üzere tecdîd ve temhîd olunan iş bu musâleha ve muvâdda’a mukarrer ve mu’teber tutulub yerleri ve gökleri yokdan var eden hazret-i Allah celle şânühûnun ism-i şerîfini yâd ve peygamberimiz hatemü’n-nebiyyîn ve fahru’l-mürselîn Muhammedü’l-Mustafa sallallâhü ta’alâ ‘aleyh-i ve sellem hazretlerinin mu’cizât-ı kesîratü’l-berekâtlarını îrâd edüb şîme-i kerîme-i husrevân-ı sadâkat mu’tâd ve kâ’ide-i merziyye-i tâcdârân-ı vefâ i’tiyâd üzere ‘ahd ve mîsâk ederiz ki zikr olunan mevâddın şurût ve kuyûduna ve sulh ve salâhın mevâsîk ve ‘uhûduna kemâ-yenbagî ri’âyet olunub mâdemki ol-cânibden hılâfına vaz’ ve hareket sudûr etmeye taraf-ı hümâyûn-ı padişahanemizden ve ahlâf ve a’kâb ve vükelâ-yı ‘âl-i makam ve sâir mîr-i mîrân sâhibü’l-ihtîşâm ve ümerâ-i zü’l-ihtirâm ve ‘umûmen ‘asâkir-i nusret encâmımızdan ve cümle ‘ubûdiyemiz ile şerefyâb olan tavâif-i huddâmdan bir ferd hılâfına müte’allık vaz’ ve hareket eylemeye tahrîren fî gurre-i şehri rebî’u’l-evvel sene selâse ‘aşer ve miete ve elf. Be-makâm-ı el-mahrûse”

Handwritten notes at the top right of the page, likely providing commentary or additional context for the main text.

Main body of handwritten text on the left side of the page, containing the primary content of the document.

Main body of handwritten text on the right side of the page, continuing the primary content.

Table with multiple columns and rows, containing names and titles, likely a list of signatories or witnesses.

Additional handwritten text located below the table, possibly a signature or a concluding statement.

Handwritten text at the bottom left, below the table, possibly a date or a reference.

416İnalçık- Seyitdaniloğlu, a.g.e., Ek.

Ek 6: Islahat Fermanı⁴¹⁸

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely the body of the 'Islahat Fermanı' (Reform Decree).

Islahat Fermanı

⁴¹⁸ İnalçık- Seyitdanhoğlu, a.g.e.,Ek.

Ek 7: 1876 Kanunu Esasisi Bölümleri⁴¹⁹

Memaliki Devleti Osmaniye (Madde 1-7)

Tebaa Devleti Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi (Madde 8-26)

Vükelâyı Devlet (Madde 27-38)

Memurin (Madde 39-41)

Meclisi Umumi (Madde 42-59)

Heyeti Ayan (Madde 60-64)

Heyeti Mebusan (Madde 65-80)

Mehakim (Madde 81-91)

Divanı Âli (Madde 92-95)

Umuru Maliye (Madde 96-107)

Vilâyat (Madde 108-112)

Mevaddı Şetta (Madde 113-119)

KANUNU ESASİ MADDELERİ

Kabul Tarihi: 7 Zilhicce 1293 (23 Aralık 1876)

Düstur, Birinci Tertip, Cilt 4, s.1-40.

Memaliki Devleti Osmaniye

MADDE 1.- Devleti Osmaniye memalik ve kıtaatı hazırayı ve eyalâtı mümtüze'yi muhtevi ve yekvü'ud olmakla hiç bir zamanda hiç bir sebeple tefrik kabul etmez.

MADDE 2.- Devleti Osmaniye'nin payıtahtı İstanbul şehridir ve şehri mezkurun sair Osmaniye'den ayrı olarak bir gûne imtiyaz ve muafiyeti yoktur.

⁴¹⁹<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, (Kemal Gözler, *Türk Anayasaları*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s.30-63'ten alınmadır.) E. Tarihi. 01.02.2020.

MADDE 3.- Saltanatı Seniyei Osmaniye hilâfeti kübrayı İslâmiyeyi haiz olarak sülalei âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir.

MADDE 4.- Zatı Hazreti Padişahi hasbel hilâfe dini İslâmın hâmisî ve bilcümle tebeai Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır.

MADDE 5.- Zatı Hazreti Padişahının nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.

MADDE 6.- Sülalei âli Osmanın hukuku hürriye ve emval ve emlâki zatiye ve madâmelhayat tahsisatı maliyeleri tekâfülü umumi tahdındadır.

MADDE 7.- Vükelânın azil ve nasbı ve rütme menasıp tevcihi ve nişan itası ve eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyazlerine tevfikân icrayı tevcihatı ve meskûkat darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düveli ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvvei berriye ve bahriyenin kumandası ve harekâtı askeriye ve ahkâmı şeriye ve kanuniyenin icrası ve devairi idarenin muamelâtına müteallik nizamnamelerin tanzimi ve mücazaatı kanuniyenin tahfifi ve affı ve Meclisi Umuminin akt ve tatili ve ledeliktiza Heyeti Mebusanın azası yeniden intihap olunmak şartile feshi hukuku mukaddesei Padişahi cümlesindedir.

Tebai Devleti Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi

MADDE 8.- Devleti Osmaniye tabîyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir.

MADDE 9.- Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir.

MADDE 10.- Hürriyeti şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz.

MADDE 11.- Devleti Osmaniye'nin dini islâmdır. Bu esası vikaye ile beraber asayişî halkı ve adabı umumiye'yi ihlâl etmemek şartile memaliki Osmaniye'de maruf olan bilcümle edyanın serbestii icrası ve cemaatı muhtelifiye verilmiş olan imtiyazatı mezhebiyenin kemakân cereyanı Devlet'in tahdi himayetindedir.

MADDE 12.- Matbuat kanun dairesinde serbesttir.

MADDE 13.- Tebaai Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahet için her nevi şirketler teşkiline mezundur.

MADDE 14.- Tebaai Osmaniyeden bir veya bir kaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteallik olan kavanin ve nizamata muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin merciine arzuhal verdikleri gibi Meclisi Umumiye dahi müddei sıfatile imzalı arzuhal vermeğe ve memurinin efalinden iştikâye selâhiyetleri vardır.

MADDE 15.- Emri tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tadrise mezundur.

MADDE 16.- Bileümle mektepler Devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai Osmaniyeinin terbiyesi bir siyakı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifenin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulü talimiyeye halel getirilmeyecektir.

MADDE 17.- Osmanlıların kâffesi huzuru kanunda ve ahvali diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezâifinde mütesavidir.

MADDE 18.- Tebaai Osmaniyeinin hidematı Devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.

MADDE 19.- Devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar.

MADDE 20.- Tekâlifî mukarrere nizamatı mahsusasına tevfikân kâffei tebaa beyinde herkesin kudreti nisbetinde tarh ve tevzi olunur.

MADDE 21.- Herkes usulen mutasarrıf olduğu mal ve mülkten emindir. Menafii umumiye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanunu mucibince değeri bahası peşin verilmedikçe kimsenin tasarrufunda olan mülk alınamaz.

MADDE 22.- Memaliki Osmaniyede herkesin mesken ve menzili taarruzdan masundur. Kanunun tâyin eylediği ahvalden maada bir sebeble hükümet tarafından cebren hiç kimsenin mesken ve menziline girilemez.

MADDE 23.- Yapılacak usulü muhakeme hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz.

MADDE 24.- Müsadere ve angarya ve cerime memnudur. Fakat muharebe esnasında usulen tâyin olunacak tekâlif ve ahval bundan müstesnadır.

MADDE 25.- Bir kanuna müstenit olmadıkça vergi ve rüsumat nâmı aherle hiç kimseden bir akçe alınamaz.

MADDE 26.- İşkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliye memnudur.

Vükelâyı Devlet

MADDE 27.- Mesnedi sadaret ve meşihatı islâmiye tarafı Padişahiden enmiyet buyurulan zatlara ihale buyurulduğu misullû sair vükelânın memuriyetleri dahi ba iradei şahâne icra olunur.

MADDE 28.- Meclisi Vükela sadrıazamın risayeti tahtında olarak aktolunup dahili ve harici umuru mühimmenin merciidir. Müzekeratından mühtacı istizan olanların kararları iradei seniye ile icra olunur.

MADDE 29.- Vükelâden herbiri dairesine ait olan umurdan icrası mezuniyeti tahtında bulunanları usulüne tevfiyat icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmıyanları sadrıazama arzeder. Sadrıazam dahi o makule mevaddan müzekereye mühtaç olmıyanların muktezasını icra veyahut tarafı Hazreti Padişahiden istizan ederek ve muhtacı müzakere bulunanları Meclisi Vükelânın müzakeresine arzeliyerek müteallik buyurulacak iradei seniye mucibince iktizasını ifa eyler. Bu mesalihin envağ ve derecatı nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 30.- Vükelâyı Devlet memuriyetine müteallik ahval ve icraattan mesuldür.

MADDE 31.- Mebusan âzasından biri veyahut birkaçı Heyeti Mebusanın dahil dairesi vazifesi olan ahvaldan dolayı Vükelâyı Devletten bir zat hakkında mes'uliyeti mucip şikâyet beyan ettiği halde evvelâ Heyeti Mebusanın nizamı dahilisi mucibince ve misillu mevaddın Heyete havalesi lazım gelip gelmiyeceğini müzakereye memur olan şubede tetkik olunmak üzere şikâyeti müşâir Heyeti Mebusan Reisine verilecek takrîr Reis tarafından nihayet üç gün zarfında o şubeye gönderilir ve bu şube tarafından tahkikatı lâzime icra ve iştikâ olunan zat tarafından izahatı kâfiye istihsal olunduktan sonra şikâyetin şayanı müzakere olduğuna dair ekseriyetle terkip olunacak kararname Heyeti

Mebusanda kıraat olunarak ve ledeliktiza şikâyet olunan zat davetle bizzat veya bilvasıta vereceği izahat istima kılınarak âzayı mevcudenin sülûsen ekseriyeti mutlakasile kabul olunur ise muhakeme talibini müş'ir mazbatası Makamı Sadarete takdim ile ledelarz müteallik olacak iradei seniye üzerine keyfiyet Divanı Âliye havale olunur.

MADDE 32.- Vükelâden itham olunanların usulü muhakemeleri kanunu mahsus ile tâyin edilecektir.

MADDE 33.- Memuriyetlerinden hariç ve sırf zatlarına ait hernevi deavide vükelânın sair efradı Osmaniyeden aslâ farkı yoktur. Bu misillu hususatın muhakemesi ait olduğu mehakimi umumiyede icra olunur.

MADDE 34.- Divanı Âlinin dairei ithamı tarafından müttehem olduğuna karar verilen Vükelâ tebriyei zimmet edinceye kadar vekâletten sakıt olur.

MADDE 35.- Vikelâ ile Heyeti Mebusan arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde Vükelâ tarafından ısrar olunup da mebusan canibinden ekseriyeti arâ ile ve tafsilen esbabı mucibe meyanile katiyyen ve mükerreren reddedildiği halde Vükelânın tebdili veyahut müddeti kanununiyesinde intihap olunmak üzere Heyeti Mebusanın feshi münhasırran yedi iktidarı Hazreti Padişahidedir.

MADDE 36.- Meclisi Umumi mün'akit olmadığı zamanlarda Devlet bir muhataradan veya emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zaruret mübreme zuhur ettiği ve bu bapta vaz'ına lüzûm görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celp ve cem'ine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyeti Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusanın içtimaile verilecek karara kadar ba iradei seniye, muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir.

MADDE 37.- Vükelâdan her biri her ne zaman muradeder ise Heyetlerin ikisinde dahi bulunmak veyahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini tarafından vekâleten bulundurmak ve iradı nutukta âzaya takaddüm etmek hakkını haizdir.

MADDE 38.- İstizahı madde için Vükelâdan birinin huzuruna Meclisi mebusanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta ya bizzat bulunarak veyahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini göndederek irad olunacak

suallere cevap verecek veyahut lüzum görür ise mes'uliyetini üzerine alarak cevabını tehir etmek selâhiyetini haiz olacaktır.

Memurin

MADDE 39.- Bilcümle memurin nizamem tâyin olunacak şerait üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihap olunacaktır ve bu veçhile intihap olunan memurlar kanunen mucibi azil hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa eylemedikçe veyahut Devletçe bir sebebi zaruriye mebni infisal edenler nizamı mahsusunda tâyin olunacağı veçhile terekkiyata ve takaüt ve mazuliyet maaşlarına nail olacaklardır.

MADDE 40.- Her memuriyetin vezayifi nizamı mahsus ile tâyin olunacağından her memur kendi vazifesi dairesinde mes'uldur.

MADDE 41.- Memurun âmirine hürmet ve riayeti lâzımeden ise de itaati kanunun tâyin ettiği daireye mahsustur. Hilâfı kanun olan umurda amire itaat mes'uliyetten kurtulmağa mecbur olamaz.

Meclisi Umumi

MADDE 42.- Meclisi Umumî Heyeti Âyan ve Heyeti Mebusan nâmlarile başka başka iki heyeti muhtevidir.

MADDE 43.- Meclisi Umuminin iki heyeti beher sene teşrisani iptidasında tecemmu eder ve ba iradei seniye açılır ve mart iptidasında yine ba iradei seniye ve bu heyetlerden biri diğerrinin müctemi bulunmadığı zamanda mün'akid olamaz.

MADDE 44.- Zatı Hazreti Padişahi, Devletçe görünecek lüzum üzerine Meclisi Umumi'yi vaktinde dahi açar ve müddeti muayyenei içtimamı da tenkis veya temdit eder.

MADDE 45.- Meclisi Umuminin yevmi küşadında Zatı Hazreti Padişahi veyahut taraflarından bilvekâle Sadriazam hazır olduğu ve Vükelâyı Devletle iki heyetin âzayı mevcudesi birlikte buldukları halde resmi küşat icra olup senei cariyeye zarfında Devletin ahvali dahiliye ve münasebatı hariciyesine ve senei atiyede ittihazına lüzum görülecek tedabir ve teşebbüsata dair bir nutku hümayun kıraat olunur.

MADDE 46.- Meclisi Umumi âzalığına intihap veya nasbolunan zevat Meclisin yevmi küşadında Sadrıazam huzurunda ve o gün hazır bulunmıyan olur ise mensup olduğu heyet müçtemi olduğu halde reisleri huzurunda Zatı Hazreti Padişahiye ve vatanına sadakat ve Kanunu Esasi ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riayetle hilâfından mücanebet eyliyeceğine tahlif edilür.

MADDE 47.- Meclisi Umumi âzası rey ve mütalea beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirini bir gûna vaad ve vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalealardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamnamei Dahilisi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamnamei mezkûr hükmünce muamele görür.

MADDE 48.- Meclisi Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanunu Esasiyi nakız ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu Heyet azayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakasile karar verilür veyahut kanunen hapis ve nefsi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise azalık sıfatı zail olur ve bu afalın muhakemesile mücazatı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur.

MADDE 49.- Meclisi Umumi âzasından herbiri reyini bizzat ita eder ve herbirinin müzakerede bulunan bir maddenin red ve kabulüne dair rey vermekten içtinabe hakkı vardır.

MADDE 50.- Meclisi Umumi Heyetlerinden ikisinde dahi mürettep olan azanın nısfından bir ziyade hazır bulunmadıkça müzakereye mubaderet olunamaz ve kâffe müzakerat sülûsanı ekseriyetile meşrut olmayan hususatta hazır olunan azanın ekseriyeti mutlakası ile karargir olur ve tesavii âra vukuunda reisin reyini iki addedilür.

MADDE 52.- Bir kimse şahsına müteallik dâvasından dolayı Meclisi Umuminin iki Heyetinden birine arzuhal verdiği halde eğer evvela ait olduğu memurini Devlete veyahut o memurların tabi buldukları mecrie müracaat etmediği tebeyyün ederse arzuhali reddolunur.

MADDE 53.- Müceddeden kanun tanzimi veya kavanini mevcudeden birinin tadili teklifi Vükelâyaya ait olduğu gibi Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusanın dahi kendü vazifei muayyeneleri dairesinde bulunan mevad için kanun tanzimini

veyahut kavanini mevcudedden birinin tadilini istidaya salâhiyetleri olmakla evvelce Makamı Sadaret vasıtası ile tarafı Şahaneden istizan olunarak iradei seniye müteallik buyrulur ise ait olduğu dairelerden verilecek izahat ve tafsilat üzerine layihalarının tanzimi Şûrayı Devlete havale olunur.

MADDE 54.- Şûrayı Devlette bilmüzakere tanzim olunacak kavanin layihası Heyeti Mebusanda badehu Heyeti Ayanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrayı ahkâmına iradei seniye Hazreti Padişahi müteallik buyrulur ise düsturül amel olur ve işbu heyetlerin birinde katiyen reddolunan kanun layihası o senenin müddeti içtimaiyesinde tekrar müzakereye konulamaz.

MADDE 55.- Bir kanun lâyhası evvelâ Heyeti Mebusanda badehu Heyeti Ayanda bend bend okunup ve her bendine rey verilüp ekseriyeti ara ile karar verilmedikçe ve bedel karar heyeti mecmuası için dahi betekrar ekseriyetle karar hasıl olmadıkça kabul olunmuş olmaz.

MADDE 56.- Bu Heyetler Vükelâdan veya onların göndereceği vekillerden veya kendi azalarından olmayan veyahut resmen davet olunmuş memurinden bulunmayan hiç kimseyi gerek asaleten ve gerek bir cemaat tarafından vekâleten bir madde ifadesi için gelmiş olduğu halde asla kabul edemez ve ifadelerini istima eyliyemez.

MADDE 57.- Heyetlerin müzakeratı lisanı Türki üzere cereyan eder ve müzakere olunacak layihaların suretleri tab ile yövmü müzakereden evvel azaya tevzi olunur.

MADDE 58.- Heyetlerde verilecek reyler ya tâyini esamî veyahut işaret mahsusa veyahut reyi hafi ile olur. Reyi hafi usulünün icrası âzayı mevcudenin ekseriyeti arası ile karar verilmeğe mütevakkıftır.

MADDE 59.- Her Heyetin inzibatı dahilisini münhasıran kendi reisi icra eder.

Heyeti Âyan

MADDE 60.- Heyeti Âyanın reisi ve âzası nihayet miktarı Heyeti Mebusan âzasının sülüsü miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya tarafı Hazreti Padişahiden nasbolunur.

MADDE 61.- Heyeti Âyana âza tâyin olunabilmek için asar ve efali umumun vüsuk ve itimadına şayan ve umuru Devlette hidematı memduhesi mesbuk ve mütearif olmak ve kırk yaşından aşağı bulunmamak lâzımdır.

MADDE 62.- Heyeti Âyan âzalığı kaydı hayat iledir. bu memuriyetlere vükelâlık ve valilik ve ordu müşirliğı ve kazaskerlik ve elçilik ve patriklik ve hahambaşılık memuriyetinde bulunmuş olan mazulinden ve berri ve bahri ferikândan ve sıfatı lâzimeyi cami sair zevattan münasipleri tâyin olunanlar azalık memuriyetinden sakıt olur.

MADDE 63.- Heyeti Âyanın azalık maaşı şehriye onbin kuruştur. Başka bir nam ile Hazineden muvazzaf olan azanın maaş ve tâyini eğer onbin kuruştan dún ise ol miktara iblâğ olunur ve eğer onbin kuruş veya ziyade ise ibka olunur.

MADDE 64.- Heyeti Âyan Heyeti Mebusandan verilen kavanin ve muvazene lâyihalarını tetkik ile eğer bunlardan esasen umuru diniyeye ve Zatı Padişahinin hukuuk seniyesine ve hürriyete ve Kanunu Esasi ahkâmına ve Devletin tamamiyeti mülkiyesine ve memleketin emniyeti dahiliyesine ve vatanın esbabı müdafaa ve muhafazasına ve adabı umumiyeye halebir bir şey görür ise mütalâasını ilâvesile ya kat'iyen red veyahut tâdil ve tashih olunmak üzere Heyeti Mebusana iade eder ve kabul ettiğı lâyihaları tasdik ile Makamı Sadarete arzeyler ve Heyete takdim olunan arzuhalları bittetkik lüzum görür ise ilâvei mütalâa ile beraber Makamı Sadarete takdim eder.

Heyeti Mebusan

MADDE 65.- Heyeti Mebusan miktarı âzası tebaai Osmaniyeden her ellibin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur.

MADDE 66.- Emri intihap reyi hafi kaidesi üzerine müessestir. Sureti icrası kanunu mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 67.- Heyeti Mebusan âzalığı ile Hükûmet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat Vükelâdan intihap olunanların âzalığı mücazdır. Vesair memurinden biri mebusluga intihap olunur ise kabul edip etmemek yedi ihtiyarındadır. Fakat kabul ettiğı halde memuriyetinden infisal eder.

MADDE 68.- Heyeti Mebusan için azalığa intihabı caiz olmıyanlar şunlardır: Evvelâ tebai Devleti Aliyeden olmıyan saniyen nizamı mahsusu mucibince muvakkaten hizmeti ecnebiye imtiyazını haiz olan salisen Türkçe bilmiyen rabian otuz yaşını ikmal etmiyen hamisen hini intihabta bir kimsenin hizmetkârlığında bulunan sadisen iflâs ile mahkûm olup ta iadei itibar etmemiş olan sabian sui ahval ile müştehir olan saminen mahcuriyetine hüküm lâhik olup ta fekki hacir edilmeyen tâsian hukuku medeniyeden sakıt olmuş olan aşiren tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunan kimselerdir. Bunlar mebus olamaz. Dört seneden sonra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır.

MADDE 69.- Mebusan intihabı umumisi dört senede bir kerre icra olunur ve her mebusun müddeti memuriyeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir.

MADDE 70.- Mebusların intihabı umumisine Heyetin mebdei içtimaı olan teşrini saniden lâakal dört mah mukaddem başlanılır.

MADDE 71.- Heyeti Mebusan âzasının herbiri kendini intihap eden dairenin ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili hükmündedir.

MADDE 72.- Müntehipler intihap edecekleri mebusları mensup oldukları dairei vilâyet ahalisinden intihap etmeğe mecburdur.

MADDE 73.- Ba iradei seniye Heyeti Mebusan feshile dağıtıldığı halde nihayet altı ayda müçtemi olmak üzere umum mebusanın müceddeden intihabına başlanılacaktır.

MADDE 74.- Heyeti Mebusan âzasından biri vefat eder veya esbabı hacriyei meşruadan birine duçar olur veya bir uzun müddette meclise devam etmez veyahut istifa eder veya mahkûmiyet veya kabulü memuriyet cihetile âzalıktan sakıt olursa yerine nihayet gelecek içtimaa yetişmek üzere usulü veçhile diğeri tâyin olunur.

MADDE 75.- Münhal olan mebusluk makamlarına intihap olunacak âzanın memuriyeti gelecek intihabı umumî zamanına kadardır.

MADDE 76.- Mebuslardan herbirine beher sene içtimaı için Hazineden yirmibin kuruş verilecek ve şehriye beşbin kuruş maaş itibarile memurini mülkiye nizamına tevfikân azimet ve avdet harcırahı ita kılınacaktır.

MADDE 77.- Heyeti Mebusan Riyasetine Heyet tarafından ekseriyetle üç ve ikinci ve üçüncü riyasetlere üçer nefer ki cem'an dokuz zat intihap olunarak huzuru şahaneye arzile bunlardan birisi riyasete ve ikisi reis vekâletlerine ba iradei seniye tercih ve memuriyetleri icra kılınır.

MADDE 78.- Heyeti Mebusanın müzakeratı alenidir. Fakat bir madde mühimmeden dolayı müzakeratı hafi tutulmak Vükelâ canibinden veyahut Heyeti Mebusanın âzasından onbeş zat tarafından teklif olundukta Heyetin içtima ettiği mahal âzanın maadasından tahliye edilerek teklifin red veya kabulü için ekseriyeti arâya müracaat edilir.

MADDE 79.- Heyetin Mebusanın müddeti içtimaiyesinden âzadan hiç biri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz.

MADDE 80.- Heyeti Mebusan kendüye havale olunacak kavanin lâyhalarını müzakere ile bunlardan umuru maliyeye ve Kanunu Esasiye taalûk eder maddeleri red veya kabul veyahut tâdil eder ve mesarifi umumiye muvazene kanununda gösterildiği veçhile Heyeti Mebusanda tafsilâtile tetkik olunduktan sonra miktarına Vükelâ ile birlikte karar verilür ve buna karşılık olacak varidatın keyfiyeti ve kemmiyeti ve sureti tevzi ve tedariki kezalik Vükelâ ile birlikte tâyin edilür.

Mehakim

MADDE 81.- Kanunu mahsusuna tevfikân tarafı Devletten nasbolunan ve yedlerine beratı şerif verilen hakimler lâyenazildir. Fakat istifaları kabul olunur. Hakimerin terekkiyatı ve meslekleri ve tebdili memuriyetleri ve tekaüdleri ve bir cürüm ile mahkûmiyet üzerine azil olunmaları dahi kanunu mahsusu hükmüne tabidir ve hakimlerin ve mehakim memurlarının matlup olan evsafını işbu kanun irae eder.

MADDE 82.- Mahkemelerde hernevi muhakeme alenen cereyan eder ve ilâmatın neşrine mezuniyet vardır. Ancak kanunda müsarrah esbaba mebni mahkeme muhakemeyi hafi tutabilir.

MADDE 83.- Herkes huzuru mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vesaiti meşruayı istimal edebilir.

MADDE 84.- Bir mahkeme vazifesi dahilinde olan dâvanın her ne vesile ile olursa olsun rüiyetinden imtina edemez ve bir kerre rüiyetine veyahut rüiyeti için iktiza eden tahkikatı evveliyeye başlandıktan sonra tatil veya tâviki dahi caiz olamaz; meğer ki müddei dâvadan keffiyed etmiş ola. Şu kadar ki cezaya müteallik deavide Hükûmete ait olan, hukuk nizamı vechile yine icra olunur.

MADDE 85.- Her dâva ait olduğu mahkemede rüyet olunur. Eşhas ile hükümet beynindeki dâvalar dahi mehakimi umumiye aittir.

MADDE 86.- Mahkemeler her türlü müdahelâttan azâdedir.

MADDE 87.- Deavii şer'iyeye mehakimi şer'iyede ve deavii nizamiye mehakimi nizamiyede rüyet olunur.

MADDE 88.- Mahkemelerin sunuf ve vezaif ve selâhiyetinin derecat ve taksimatı ve hükkâmın tavzifi kavanine müstenittir.

MADDE 89.- Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek selâhiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu vechile tâyini mevla ve tahkim caizdir.

MADDE 90.- Hiçbir hakim hakimlik sıfatiyle Devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez.

MADDE 91.- Umuru cezaiyede hukuku âmmeyi vikayeye memur müddei umumiler bulunacak ve bunların vezaif ve derecatı kanun ile tâyin kılınacaktır.

Divanı Âli

MADDE 92.- Heyeti Âyan otuz âzadan mürekkeptir. Bunların onu Heyeti Âyan ve Şûrayı Devlet ve onu Mahkemeyi Temyiz ve İstinaf rüesa ve âzasından kurâa ile tefrik ve tâyin olunarak Heyeti Âyan dairesinde lüzum görüldükçe ba iradei seniye akdolunur. Vazifesi Vükelâ ile Mahkemei Temyiz rüesa ve âzasının ve

zat ve hukuku şahane aleyhinde harekete ve Devleti bir hali muhataraya ilkaya tasaddi eyliyenlerin muhakemesidir.

MADDE 93.- Divanı Âli ikiye münkasem olup biri Dairei İthamiye ve biri Divanı Hükümdür. Daireyi İthamiye dokuz âzadan ibaret olup bunun üçü Heyeti Âyan ve üçü Divanı Temyiz ve İstinaf ve üçü Şûrayı Devlet âzasından Divanı Âliye alınacak aza içinden kur'a ile intihap olunur.

MADDE 94.- Bu dairei şikâyet olunan zevatın müttehem olup olmadığına sülûsanı ekseriyetile karar verir ve Dairei İthamiyede bulunanlar Divanı Hükümde bulunamaz.

MADDE 95.- Divanı Hüküm, yedisi Heyeti Âyan ve yedisi Divanı Temyiz ve İstinaf ve yedisi Şûrayı Devlet rüesa ve âzasından olmak üzere Divanı Ali âzasının yirmibir neferinden mürekkep olarak Dairei İthamiye tarafından muhakemesi lâzım olduğuna karar verilmiş davalar hakkında âzayı murettebenin sülûsanı ekseriyetile kat'iyen ve kavanini mevzuasına tatbikan hükmeder ve hükümleri kabili istinaf ve temyiz değildir.

Umuru Maliye

MADDE 96.- Tekâlifi Devletin hiçbir bir kanun ile tâyin olunmadıkça vaz ve tevzi ve istihsal olunamaz.

MADDE 97.- Devletin bütçesi varidat ve mesarifatı takribiyesini mübeyyin kanundur. Tekâlifi Devletin vaz ve tevzi ve tahsil emrinde müstenit olacağı kanun budur.

MADDE 98.- Bütçe yani Muvazenei Umumiyeye Kanunu Meclisi Umumide madde be madde tetkik ve kabul olunur. Varidat ve mesarifatı muhammenin müfredatını cami olmak üzere ana merbut olan cedveller nızamen tâyin olunan numunesine tevfikana aksam ve fusul ve mevaddı müteaddideye münkasem olarak bunların müzakeresi dahi fasıl fasıl icra edilir.

MADDE 99.- Muvazenei Umumiye Kanunu müteallik olduğu senenin dühulünde mevkiî icraya konulabilmek için lâyihası Heyeti Mebusana Meclisi Umuminin küşadı akabinde ita olunur.

MADDE 100.- Bir kanunu mahsus ile muayyen olmadıkça emvâli Devletten muvazene haricinde sarfiyat caiz olamaz.

MADDE 101.- Meclisi Umuminin münakit bulunmadığı esnada esbabı mücbireyi fevkalâdeden dolayı muvazene haricinde masraf ihtiyarına lüzumu kavi tahakkuk eder ise mesuliyeti Heyeti Vükelâya ait olmak ve Meclisi Umuminin küşadı akabinde ana dair kanun lâyihası Meclisi Umumiye verilmek üzere o masrafın tesviyesi için iktiza eden mebalîğin tarafı Hazireti Padişahiye arz ve istizan ile sadır olacak iradei seniye üzerine tedarik ve sarfı caiz olur.

MADDE 102.- Muvazene Kanununun hükmü bir seneye mahsustur. O senenin haricinde hükmü cari olamaz ancak bazı ahvali fevkalâdeden dolayı Meclisi Mebusan muvazeneyi kararlaştırmaksızın fesih olunduğu halde hükmü bir seneyi tecavüz etmemek üzere bir kararname ile Vükelâyı Devlet ba iradei seniye seneyi sabıka muvazenesinin cereyanı ahkâmını Meclisi Mebusanın gelecek içtimâna kadar temdit ederler.

MADDE 103.- Muhasebei Kat'iyeye Kanunu müteallik olduğu senenin varidatından istihsal olunan mebalîğ ile yine o senenin mesarifatına vukubulunan sarfiyatın miktarı hakikisini mübeyyin olarak bunun şekil ve taksimatı dahi Muvazenei Umumiye Kanununa tamamilen mutabık olacaktır.

MADDE 104.- Muhasebei Kat'iyeye Kanununun lâyihası müteallik olduğu senenin hitabından itibaren nihayet dört sene sonra Meclisi Umumiye ita olunur.

MADDE 105.- Emvali Devletin kabız ve sarfına memur olanların muhasebelerini rüiyet ve devairden tanzim olunan sâl muhasebelerini tetkik ederek hulâsai tetkikat ve neticei mütalâatını her sene bir tahriri mahsus ile Heyeti Mebusana arzylelemek üzere bir Divanı Muhasebat teşkil olunacaktır. Bu divan her üç ayda bir kere ahvali maliyeyi Riyaseti Vükelâ vasıtasıyla ba tahrir tarafı Hazreti Padişahiye dahi arzeder.

MADDE 106.- Divanı Muhasebatın âzası oniki kişiden mürettep olacak ve herbiri Heyeti Mebusandan ekseriyetle azlinin lüzumu tastik olunmadıkça memuriyetinde kaydı hayat ile kalmak üzere ba iradei seneyi nasbolunacaktır.

MADDE 107.- Divanı Muhasebat âzasının evsaf ve vezayifinin tafsilatı ve sureti istifade ve tepdil ve terakki ve tekaüdü ve ahkâmının keyfiyeti teşkili bir nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

Vilâyat

MADDE 108.- Vilâyatın usulü idaresi, tevsii mezuniyet ve tefriki vezayif kaidesi üzerine müesses olup derecatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.

MADDE 109.- Vilâyet ve liva ve kaza merkezlerinde olan idare meclisleriyle senede bir defa merkezi vilâyette içtima eden Meclisi Umumu âzasının sureti intihabı bir kanunu mahsus ile tevsi olunacaktır.

MADDE 110.- Vilâyet Mecalisi Umumiyesinin vezayifi yapılacak kanunu mahsusunda beyan olunacağı veçhile turuku meabir tanzimi ve itibar sandıklarının teşkili ve sanayi ve ticaret ve felâhatın teshili gibi umuru nafiaya müteallik mevad hakkında ve umuma ait maarif ve terbiyenin intişarı yolunda müzakerata şâmil olmakla beraber, tekâlif ve mürettebatı miriyenin sureti tevzi ve istihsalinde ve muamelâtı sairede kavanin ve nizamâtı mevzua ahkâmına muhalif gördükeri ahvalin müteallik olduğu makam ve mevkilere tebliği ile tashih ve ıslahı zımında arzı iştikâ etmek selâhiyetini dahi muhtevi olacaktır.

MADDE 111.- Müsakkafat ve müstagillât ve müstagillât ve nukudu mevkufe hasılatının şurutu vakfiyesi ve teamülü kadimi veçhile meşrutun lehine ve hayrat ve müberrata sarfolunmak üzere vasiyet edilen emvalin vasiyetnamelerinde muharrer olduğu üzere musalehine sarfına ve emvali eytamın nizamnamei mahsusı veçhile sureti idaresine nezaret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizamâtı mahususası veçhile her milletin müntehap efradından mürekkep olacaktır. Ve mecalisi mezkûre mahalleri hükûmetlerini ve Vilâyet Mecalisi Umumiyesini kendülerine merci bilecektir.

MADDE 112.- Umuru belediye Dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak Devairi Belediye Meclisleriyle idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkili ve vezaifi ve âzasının sureti intihabı kanunu mahsus ile tâyin kılınacaktır.

Mevaddı Şetta

MADDE 113.- Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyid asar ve emarat görüldüğü halde Hükûmeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei örfiye) kavanin ve nizamâtı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (idarei örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır. Hükûmetin

emniyetini ihlâl ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memâliki mahrusai şaheneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zatı Hazireti Padişahinin yedi iktidarındadır.

MADDE 114.- Osmanlı efradının kâffesince tahsili maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferrüatı nizamı mahsus ile tâyin kılınacaktır.

MADDE 115.- Kanunu Esasinin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil veya icradın iskat edilemez.

Madda 116 - Kanuna Esasinin mevaddı mündericesinden bazılarının icabı hale ve vakte göre tagyir ve tadiline lüzumu sahih ve kat'i görüldüğü halde zikri ati şerait ile tadili caiz olabilir. Şöyle ki Heyeti Vükelâ veya Heyeti Âyan veya Heyeti Mebusan tarafından işbu tadile dair bir teklif vukubulduğu halde evvelâ Meclisi Mebusanda azayı mürettebenin sülûsan ekseriyetile kabul olunur ve kabul Meclisi Âyanın kezalik sülûsan ekseriyetile tasdik edildikten sonra iradei seniye dahi o merkezde sudur eder ise tadilâtı meşruha düsturülamel olur ve Kanunu Esasinin dali iteklif olunan bir maddesi berveçhi meşruh müzakeratı lâzimesinin icrasile iradei seniyesinin suduruna kadar hüküm ve kuvvetini kaip etmeksizin meriyülicra tutulur.

MADDE 117.- Bir maddei kanuniyenin tefsiri lâzım geldikte umuru adliyye müteallik ise tâyini manâsı Mahkemei Temyize ve idarei mülkiyye dair ise Şurayı Devlete ve işbu Kanunu Esasiden ise Heyeti Âyana aittir.

MADDE 118.- Elyevm düsturülamel bulunan nizamât ve teamül ve âdat ilerüde vazolunacak kavanin ve nizamât ile tadil veya ilga olunmadıkça meriyülicra olacaktır.

MADDE 119.- Meclisi Umumiye dair olan fi 1 Şevval sene 93 tarihli Talimatı Muvakkatenin cereyanı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclisi Umuminin müddeti inikadiyesi hitamına kadar olup andan sonra hükmü carî değildir.

Ek 8: Resneli Niyazi'nin Hürriyetin İlanı İle İlgili Beyannameleri

“Yıldız Sarayı Başkâtipliğine Rumeli Umumi Müfettişliğine, Manastır Valiliğine,

3 Temmuz 198 Cuma

“Bütün milletin arzusu Kanun-i Esasinin meriyete konmasıdır. Erzurum’da yapılan zulüm, milleti korkutmamıştır. Aksine daha da bu istikamette mukavemet etmeye amil olmuştur. Padişahına karşı millet, şimdiye kadar yapılanlardan herhangi bir hesap sormamaktadır. Gayemiz bundan sonra medeni milletlere benzeyecek idarenin tesisidir. Kanımız pahasına müdafaa ettiğimiz vatanın otuz seneden beri maruz kaldığı taksimattan kurtarmak için vatan sathına yayılmış olan dünün nifaklarını kaldırmak ve bugün karanlık olan geleceğimizi aydınlığa kavuşturmak ve sağlam bir temele oturtmak kararındayız. Bu uğurda hesaplı ve düşünceli çalışıldığı bir sırada, Selanik’e bir sürü hafiyeler dolarak istikrarı bozucu teşebbüslere başlamışlardır. Bu mel’un insanların hareketlerine göz yummak, dahili ve harici düşmanlara karşı vaziyetin daha kötüye gitmesi demek olduğundan milletçe lüzumlu teşebbüslere geçilmiştir. İlk hareket olarak silâhlarıyla iki yüz vatan çocuğu bugün Resne’de vazifeye başlamıştır. Şimdilik üç zabıt kumandasında Rumeli’deki halklardan müteşekkil müfrezeler harekete geçmiştir. Gayemiz ordu ve münevver vatan çocuklarını lekelemeye çalışan bu hafiyelerin cezasını vermektir. Selanik’e gelen dört-beş jurnalci paşayla, hususi defterle temin edilen adamları, üç gün kadar Selanik’ten trenle çıkıp gitmezlerse, mıntıkadaki bütün münevverler bize iltihak edeceklerdir. Biz Kanun-i Esasinin hemen bugün meriyete konulmasını istiyoruz. Eğer hükümet bunu sağlamazsa millet zorla alacaktır. Teşkilatımız bu milli arzuya tahakkuk ettirmek, hürriyetimizi ele geçirmek kuvvetini temin etmek gayesindedir. Bunu en kısa zamanda yapacağız. Bugün için vatani kötü bir vaziyete düşürecek hareketlerde bulunmak, millet ve memleket menfaatine değilse de yukarıda anlattığımız insanların uzaklaştırılması padişah ve sarayın şerefının muhafazası için elzemdir. Vatan çapında kuvvetli bir teşkilat olan

İttihat ve Terakki, Millet Meclisinin hemen içtima etmesini arzu eder. Bu yapılmadığı halde mesuliyet hükümetin olacaktır.”⁴²⁰

Yukarıda Niyazi Bey’in Yıldız Yıldız Sarayı Başkâtipliğine Rumeli Umumi Müfettişliğine ve Manastır Valiliğine gönderdiği beyannameden anlaşılacağı üzere Niyazi, hafiyelerin kendilerini vatan haini veya suçlu olarak nitelendirmesine karşı çıkmıştır. Bunun yanında amaçlarının Kanuni Esasi’yi ilan ettirmek olduğu da oldukça açıktır. Ayrıca geleceği daha sağlam inşa ederek idare şeklinin daha medeni bir hal alması da diğer amaçları arasındaydı.

Niyazi’nin Manastır Jandarma Alay Kumandanlığına yolladığı beyanname ise aşağıdaki gibidir;

“Manastır Jandarma Alay Kumandanlığına

“Ey vatan haini!

Senden evvelki Kumandan Kâmil Bey’in cahil ve mel’un bir insan olması dolayısıyla bütün vicdan sahibi münevver insanlar ve vatanperverler, kendisinden nefret etmekteydi. Hükümetin istibdat idaresi bile bu adamın kötülüklerini müdafaa edemedi, vazifeden aldı. Vaziyetin kritikliği dolayısıyla büyük mesuliyet taşıyan o yeri, sizin gibi zeki ve malûmatlı bir insanın alması hepimizi sevinçlere sürüklemişti. Ne yazık ki siz de menfaatinizi temine kalkarak yukarıya yaranmaya çalışıp ordunun namusunu berbat ettiniz ve bize Kâmil Bey’i arattınız. Bir askeri üniforma taşıyan o casusun yaptıklarına karşı, ordunun namusunu müdafaa etmek istikametinden söz bulunabilirdi. Çünkü o, sivillikten yetişme, askeri terbiyesi, adabı ve fikri olmayan cahilin biriydi. Ya sizin, sizin için ne söylenebilir? Siz cemiyet içinde en yüksek sınıftasınız. Asaletiniz, temizliğiniz var. Her şeyden çok boynunuzda yakalıklar var. Üzerinizde ordunun en büyük zabiti olduğunuzu gösterecek millet damgası var. Allah belânızı versin. Allah’ın sana verdiği o büyük zekâyı, halktan aldığı o asil terbiyeyi ve vicdanı neden böyle lekeledin? O yüksek alnını neden eğiyorsun? Dalkavukluk, alçaklık gibi bayağılıkları hoş görünmekten başka bir gayeyle yapmadığın ortadadır. Sende his yok mu? Vatani bir yaralı aslan gibi çırpınıp duruyor. Senin gibi sütüyle, kanıyla beslediği, yetiştirdiği gençlerin,

⁴²⁰Niyazi, a.g.e., s.111-112.

ben iyi bir zabitim diye iftihar ettiği erkânı harbiye zabitlerinin vazifesi, böyle cansız bir kadavra gibi, ruhsuz, hissiz durması doğru mudur? Sen vatanına karşı nankörlük ederek dünyada en adi bir cinayeti yaptığını düşünmüyor musun? Dalkavukluk ile iftihar ettiğın Valine, Umumi Müfettişine neden isyan ettiğimi anlattım. Devlete, kuvvetlerine, alçaklara garp açtım. Ben değil, millet harp açtı. Sen hâlâ İttihat ve Terakki'nin teşekkülünden bile habersizsin. Zevk ve rahat içinde yaşayışın sarhoşluğu ile gözünü açamıyorsun ki hakikati göresin. Ecnebi zabitlere dalkavukluktan, zalim hükümetine âlet olmaktan vazgeç! Sana layık bir harekete geç tavrını değiştir! Yoksa pişman olursun. Seni büyüten vatanın hakkını unutma. Saçı bitmemiş yetimlerin zorla alının parasıyla yetiştirilip geliştirilen zekânı, millet yoluna kullan! Ölümden kurtulamazsın bari şerefine öl. Bu kadar. Allah'ın dediğı olur.”⁴²¹

Niyazi Bey'in yukarıdaki beyannamesinden anlıyoruz ki Kâmil Bey'in görevden alınması kendisi ve arkadaşlarını heyecanlandırmış lakin yerine gelen kişinin de İttihat ve Terakki faaliyetlerine kayıtsız kalması Niyazi'yi sınırlendirmiş olacak ki övgüsünü de yergisini de sakınmadan ifade etmiştir. Bu beyannamenin ardından Resne'de 88. Alayın Üçüncü Tabur Kumandanı Binbaşı Refik Bey'e yazdığı beyanname ise şu şekildedir;

“Resne'de 88. Alayın Üçüncü Taburu Kumandanı

Binbaşı Refik Bey'e

“Yaptığım hareketten dolayı belki beni kötü sanır ve bütün tabur zabitleri bana lanet okursunuz. Eğer haksızsam Allah çabuk belâmı versin. Fakat aldığım bu para, yine vatan yetimlerininindir. Bizim de gayemiz vatana hizmettir. Bu parada şahsi bir menfaat düşülmemiştir. Lüzumu hâlinde, bir kuruşuna kadar hesap verilecektir. Hükümetin istibdat idaresi ise öbür dünyada yahut da Allah'ın izniyle yakında ümit ettiğimiz adalet karşısında hesap verecektir. Aldığım paralar, milleti selâmete götürmek gayesinde olan, bu uğurda ölümü göze almış olanların mecburi masraflarını karşılamak içindir. Mesuliyete gelince; ne size ve ne de diğer tabur zabitlerine kimse bir şey diyemez. Çünkü hepinizi kandırarak hazırladığım plâna kim olsa aldanacaktı. Hem Avcı Taburunu ve hem de sizleri yüz kişilik bir Bulgar çetesi görüldü diye kandıran benim.

⁴²¹Niyazi, a.g.e., s.112-113.

Silahları da bu çeteyle müsademeye gidilecek diye aldatarak aldım. Birliğimin erlerinin tüfekleri noksan olduğundan, kışla mıntıkasında rastladığım iki erin tüfek ve cephanelerini de ben aldım, onların bir kabahati yoktur. Kendilerinin kumandanı olduğumdan ve neden gittiğimi de bilmediklerinden emrime tabi olmak mecburiyetinde kaldılar. Eğer hareketimden malûmat sahibi olsaydılar, belki de kolay kolay vermezlerdi. Bir haksızlık etmemiş olmalıyım, mesuliyet benimdir. Taburun emanet sandığından aldığım para, elli dört bin dört yüz atmış dört kuruştur (544 lira 64 kuruş). Sandığın hesabı budur, bunda sizin kabahatiniz yok. Çünkü ben plâni iyi tesbit etmişim. Sizi mesuliyetten azade kılmak için ilerde tüfeklerin adetini de yazacağım, şimdi telaşlıyım sayamam. Birliğin gayesi adaleti temin etmektir. Prespe'ye gelince, orada da Resne'de olduğu gibi bir vaziyet temin edilmiştir. Oradaki hareketi de ben tertip ettim, mesulü benim. Mülazım Sadık'a gelince, işi etraflıca anlamadığından Resne Ovası'na kadar geldiye de mukaddes istikameti öğrenince bana uyamayacağını arz ederek geri dönmüştü. Yaptığım işlerde bizden başka tabur zabitlerinin malûmatı ve alâkası yoktu. Hepinizden memnunum, kararım ya ölüm ya vatanın kurtuluşudur. Hakkım helâl olsun, siz nasıl isterseniz öyle düşünebilirsiniz. Avcı Taburu zabitleriyle erlerinin de af edilmelerini arzu ederim. Çünkü onları da boş yere yordum. İçlerinde vatan sevgisi varsa helâl ederler.”

3 Temmuz 1908 imza

Resne Milli Tabur Kumandanı Kolağası Ahmet Niyazi⁴²²

Niyazi Bey'in yukarıdaki beyannameinde ise aldığı parayı hangi amaçla ve nasıl aldığını ve yaptığı planı detaylarıyla kendi üslubuyla anlatmıştır. Bu açıdan satırlar oldukça önemlidir. Çünkü birinci elden kaynak niteliğinde olan hatıratından alınan bu kesit bize planın detayları ve işleyişi ile ilgili bilgiler sunar. Fakat pek tabii unutulmamalıdır ki hatırat taraflı olabilir. Bu hususa dikkat edilmesi elzemdir.

“Resne Nahiye Müdürüne

⁴²²Niyazi, a.g.e., s.114-115.

Yıldız Sarayına, Umumi Müfettişe, Vilâyete, Jandarma Alay ve Takım Kumandanlıklarına yazıp gönderdiğim beyannamelerin gayesi silahlı olarak dağa çıkışımızın ne kadar mukaddes bir istikameti olduğunu ve münevver insanların bu istikamette yürüdüğünü bilmek olduğundan, gönderdikleri çalışmaların yapılmasını ve neşri istikametinden lüzumlu çalışmaların yapılmasını vatanseverliğinizden beklerim. Beyannamelerin tehiri ve ulaştırılmamasından doğacak cezanın ölüm olduğunu da hatırlatırım.”

Resne Milli Taburu Kumandanı

Kolağası Ahmet Niyazi⁴²³

Kolağası Ahmet Niyazi'nin gönderdiği beyannameleri kendi üslubuyla ve birinci elden inceleme imkanımız olmuştur. Beyannamelerin temelinde Niyazi'nin hafiyeler tarafından hain, hırsız olarak adlandırıldığını ve bu durumdan hemen hemen her beyanname de şikayet ettiğini görüyoruz. Yorumlarında oldukça açık olduğunu ve kendisine yönlendiren hakaretleri kabul etmediğini ve hatta tam tersi karşısındaki kişileri bu kelimeler ile tanımladığını görüyoruz. Özellikle Binbaşı Refik Bey'e (Resne 88. Alayın Üçüncü Tabur Kumandanı) gönderdiği beyannamede aldığı paranın miktarını ve amacını ifade etmesi ve plan yaparak tabur zabitlerini kandırdığını ifade etmesi de açık bir şekilde yaptıklarını aktardığı şeklinde yorumlanabilir. Fakat unutulmamalıdır ki bu hatıralar tarihi incelemeler için önemli bir kaynak olmanın yanında hareketin öncüsü Niyazi tarafından ele alınan hatıratında cemiyetin oynadığı rol bir nebze de olsa abartılmaktadır.

1908 yılında düzenlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresinde Merkez Komitesi Niyazi'nin hatıralarını yayımlama kararı alırken diğer üyelerin hatıralarının ise yayımlanmasını yasaklamıştır.⁴²⁴ Bu nedendir ki olayları diğer ittihatçıların gözünden görerek bilgilerimizi yorumlayıp bir sonuca ulaşamıyoruz.

Tekrar Niyazi Bey'in tarihsel Cuma olarak nitelendirdiği güne dönecek olursak isyan edilerek dağa çıkıldığının haberini alan Manastır mıntıkası kumandanı olan Osman Hidayet Paşa durumu Selanik üçüncü ordu müşiri İbrahim Paşa'ya

⁴²³Niyazi, **a.g.e.**, s.116.

⁴²⁴Tunaya, **a.g.e.**, s.207.

bildirdi.⁴²⁵“Niyazi Bey’le beraber isyan bayrağını açıp dağa çıkanlar arasında Resne Belediye reisi Hoca Cemal, vergi kâtibi Tahsin, polis komiseri Tahsin, mülazım Yusuf Efendiler ile birlikte Resne’deki Sırp mektebinin muallimi vardı.”⁴²⁶

⁴²⁵Uzunçarşılı, **a.g.m.**, s.107.

⁴²⁶Uzunçarşılı,**a.g.m.**, s.154.

مناسبتى تهرى اوستىدىكى خالىلوكى نامسىز فرەنزىزادە آن مكرىن
بىلىك ايدىلر .

آنلىقچىن مەكس . مەجھەرە ، بىئوش و خىندان . . . مەقابە
مەركىزى ، فرىخ و شادان اولارق اورايە كىدىيور . . . اوپكىت ، اوپا اور
و طىناتلارە ، اوسوكى فرودەشلەرە قارشو باكال حورمت و صمىت
ايفاي رىسم خوش آمدى بە مسارعتلەر تەرىكات خصوصەسى تەقدىم .
ھالەنسىم روجو ئازك تاثيرلەرە — ساپە دار آقاچلر آره سىندە قوجاي
مەھابەت ، شەمشەمە دىر باسپالە — اوكتەھ مەظمە خىبەت اور تەسەندە —
ايجلاساز بىيون مەفخىز اولان لوراي حوربت . . . نىچە وھاللا خراسى
اوستىندە (قانون اساسى) ، اطرافقە : (حوربت ، عدالت ،
مساوات) كالت مېجەسپالە سزىن ، رايىت مەظھىرەت آلتىدە بولانان
اوپت سەبىرى بېكك ، او نىچىزم و جودك ايدى حىساتلارنى تەلپىم
اېلىيورردى . [۳]

او ئاشادە ، اوھىككە مەسمەت افوزادە : ھىب ، انوار باشلىق
و خىتەپلەر لايان يوزلر ، مەسرت باشلارنى دوكن كوزلر ، مودىق . .
حرارەتنى مەصافىھلەر ، جەدى . . . صمىبى درازغوشلر ، اوساسخە
و قىتەر دوتلەھى ابلە غەسككە سىلك خىلقى تراك ايدىدە تراك مەركىزى مەخلىنى
كى برۇ بايقە مەھەبى درەھەمە ايلتورد .

[۳] اوگىزىن ، رەھىر مەركىزى سوزى اوزو زاپىلر تىن دىرەملى دولەتون
اندىنى قارداشلىك دلالتلەرە اوپت بېكك ايدى مەركىزى تىقە . . . خەلمات
رەكزىدە سى تىقە موقى اولەم .

[اوگىزىن ، ساجلىن : اوردن سوزقانە جىقان ، (اتحاد و
ترقى) جىمىت نىجىزە سىلك ، باھقەنە الكرىم ، حقوق مشروعة ملنى
سىناپە قانون اساسىلك موقى اجرا بە وضعى ايجىن بر قاج — ساعت
سوزكە ئىزلاق بر صورىدە اعلان اتحاد ايدىلەجكى تىشەر . . . بى
حاورى عالانتامەسى كورەرك سوزىجىدىن شاشالاوپت قالىور ،
فقط قارشى سىندە آقېن آقېن خىلقك ، يوقارو بە دوغرى قوشىد قىلنى
باقدىچە اودە و سوزو بە قارشى سوز كىدىيور . . . فقط ، نرە بە ، نە ايجىن
كىتىلگى — علاوبى كوردىكى حالە — سىلە پور . . . زوالى ،
اوتە كېتە ، رېكەتە سوزىيور ، سوزىيور دەپنە كىدىلنى طو الاپىيورردى .
اوسىچ ، — دەھ كىچەلېن — كىن وظىفە جىتى اىما ابلە [۱]
عودت اياپىن رەبە قەھىر مائىرەبە رفاقت ابلان اوخىرى ملنى طابورى
دللاور اىناپە قورماندىن نىجىزە ملنى قول آقاسى اوپت سەبىرى بىك . [۲]

(۲۶۱ نومۇر)
« عىبا »
[ولايت خەلپى نىجىزە سىلك كالى السانق و آقېن شىخىناپە كوربىشەمەك
شىرئىيە جەزىرە سىت قىلم استىمان ايدىدە تراك كەرىمىبى غەيرە لاقىن نىجىزە
اولدىنكى كوشىزىر برىر زودە منتظماً دوام نىر و تىنىپىك لاقىم كىلەرە اسم
وارادە بىيورسى مسترح مەخلەرە دە . . . ۱۱ ، نومۇر : ۳۲۴
اعمالقى ترقق و ساجخە جىجىج
مەسلىر مەركىزى

[۱] اولوقىفە مەقسەتەك سورت ايفاسى ، قەھرىان حوربت نىيازى بېكك
شاملق قىلم ائىز كوربىشە مەجرەھلەر . . .
[۲] شىزارالەبە سەسورت دانەدە جىمىتە جىجىتە خەلمت ايتلك امل

فتاویٰ ریشکافنده تنظیماً طوابع، ترتیب واحضار ایالتی ..
 "حریت مبدائی" عنوان مبعولی احراز آیدن اوساحه فسیحه ،
 منتظرین جمعیت ، مستأقین حریت ایله بالامال اولاش ایدی .
 والی و لایب ، حقطی وقوماندان پتسالرله بیرون ارکان
 و نامورین ملکیه ، امرا و ضابط عسکریه ، علما و مشایخ ایله
 رؤسای روجانیه ، اشرف و وجوه کاکت ، دول متجاهه قونسولر ایله
 معتبران اجانب اوجو زاده کی مکتب حریبه حقیقه دلاراستده بر
 مدت آرام ایده ریک شربت و سیاه زهرله احراز واکرام ایله یاز .
 ساعت بش راده زنده بر طرفدن : منتظماً کاکت پتسالران
 آلا یازدن ، انوار ، اهالی اسلامیه ، اوکمه علماء ، مشایخ و درویشان
 تهلپلیخون اولوقدی .. متناقاً روم ، بلغار ، اولاخ ، مورسوی
 جماعتی ده ایالت حریت و ساراتک زبر طلالا تها چند بولنده اولدی .
 دیگر طرفدن : آقین آقین کن اهالی و اصناف ایله عساکر بسالت
 یا ترملیه کاک آرجی ، اشانچی ، پیاده طوبچی طابورلرین مقرز
 طاقلر و امید استقبال وطن اولان مکتب حریبه ایله مکاتب سازه
 شاکر دانی ، آبدین و لایبند کن وطنیوز ردیف طابورلری
 تقیب آیدن سوسو آدی طابوری اولدی لایبده راتال مخصوصه
 حریت موجه انداز سادات اولدی حلاله طالع اورا یه کاه ریک
 عمومی ، بروضع مخصوص احزام آلدیلر .
 ساعات بش بجه قدر ، بو صورته دوام آیدن اجتناعات
 نتیجه سنده قرق الی بیکدن زیاده طلبدایه طوابع اولان او میدان

لطیفه تنوعی حقیقه ان عظمی ، انک و حنوز شمشیر لایب ایله دار
 ایله یور .. بیکدیگری تهریک آیدیلر ، آفتش اولانلر آرسنده بعض
 لاطفه بردان حجت ، قهریر و تقدیس شان حریت زیننده یک
 آتشین ، یک مؤثر انقار ، خطیب ابراد ایدیور .. هر طرفه :
 [پشون ملت ، پشون حریت ، مساوت ..] آواز لری طنین
 انداز آفاق اولیوردی .
 اوت ، اوکون ، بالکر انسالر ده وکی ، بیرون موجود تده
 بیله بر اسافت ، بر ایسام ، بر وجد نام ، بر حسن شادی ، بر نشاط
 و جمالی پیدا .. اوکون ، انفلاق سحرله برابر بدایع طبعیده ده
 غیر قابل تصویر ، بزروح حیات ، بر رنگ رو تقدار فخر و مسامات
 هویدا .. اوکون ، سهر نینر بیله انتمه زرتار بیله سطح زمین اوز تده
 تصویر ایله یکی مناظر دل آشوب ، حفاکه ، شایان قانا ایدی .
 مرصع اهاک ، اظهار مسرت ، اعلان مغر تده بیکدیگریته
 مسافه ایدر چه سنه مسارعت ایدیوردی .
 ساعت اوجه قدر بو صورته خانلر اوکنده اجتماع ایله رفیع
 اسوات شکار نکار انیه ، شایش و طغیر و روانه به دوام ایله کدن صورته
 اوجات محرمه انجاده بی ، اوغمنیر ان حریتی هم استقبال ، هم ده
 باکال احتفال ، شاه بر میدانه ایصال ایات اوزره کان مغر و قصه
 اورا ده کی جم فقیر ایله برابر اوکده سنه جاقون ، بار افر تو جمالی مهبات ،
 سوز بقار تره ساز مسرت اولدی بی حلاله جاده لری بیکلر له خفاک
 سوز لکی آفتش لری آرسندن میدان مزبور ده گنیدیلر .

بو صروده، ملك مختلفه رؤسای روحانیه سی دخی حریت و مساواتك فواید و محسنانیدن باحث مقالات مناسبه ایراد و قرائت ایلمش و حتی بو مس'سی عاشایه شتاب ایتمش اولان قولسلور سنده ملت عثمانیه نك تومو فقیهت خارق الماده سی تسمیه یولونده طایفه قاری ذواته غیبه کارانه بر صورتده بیان مخالفت و تقدیر برانده یولونلر در .

8

حریت ، مساوات ، عدالت ، اخوت الساسله ای اوزرینه مؤسس ، بر نعمت کران قیمته نائلت ایچین وقوع بولان بویه بر مجاهده ملیه نتیجه سننده کیسه نك بورنق قانیقترین اییشه پیرای ظهور اولان او شاهد ذیبا ی مو فقیهت ، او انقلاب کیمه شی سمدادت ، بتون جهان انسانی . . عموم طرفداران حق و حقیقه تی ، انکلیت بر دهان حریت بر افشدر .

الهی ! . او نه حال حیرت ترا ایدی . ۴

8

اییشه : او رسم بهین ، شو صورتله حسن ختامه قرین اولدیی کچی بتون کون ، اوت ، اوروز بهجت اوروز مسمدت ، اقتضایه قدر نك شکار تی ، نك شمشهلی قابیلرله ، ششکلرله کجدی .

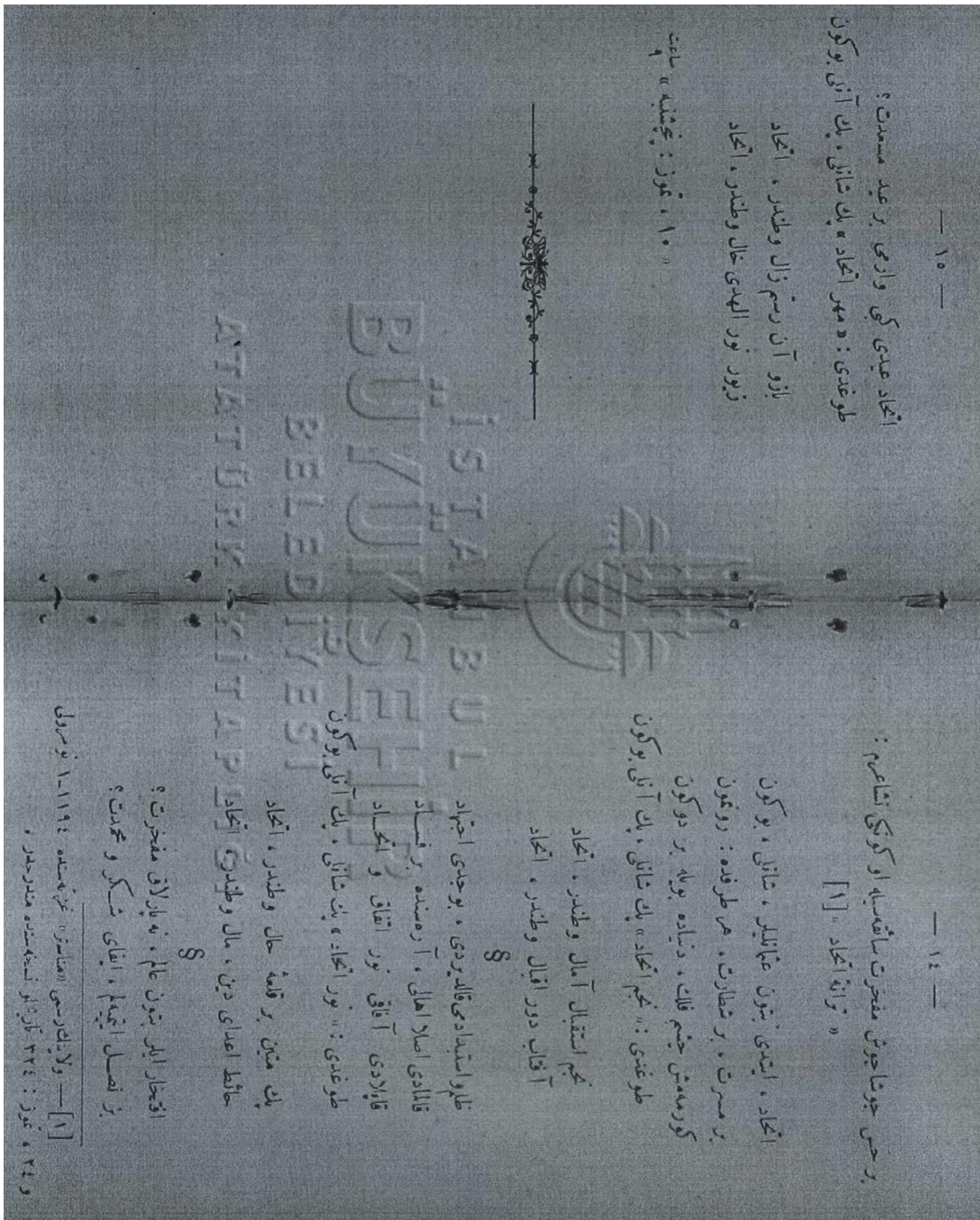
بوندن بیوتک بابرام اولور می ۴

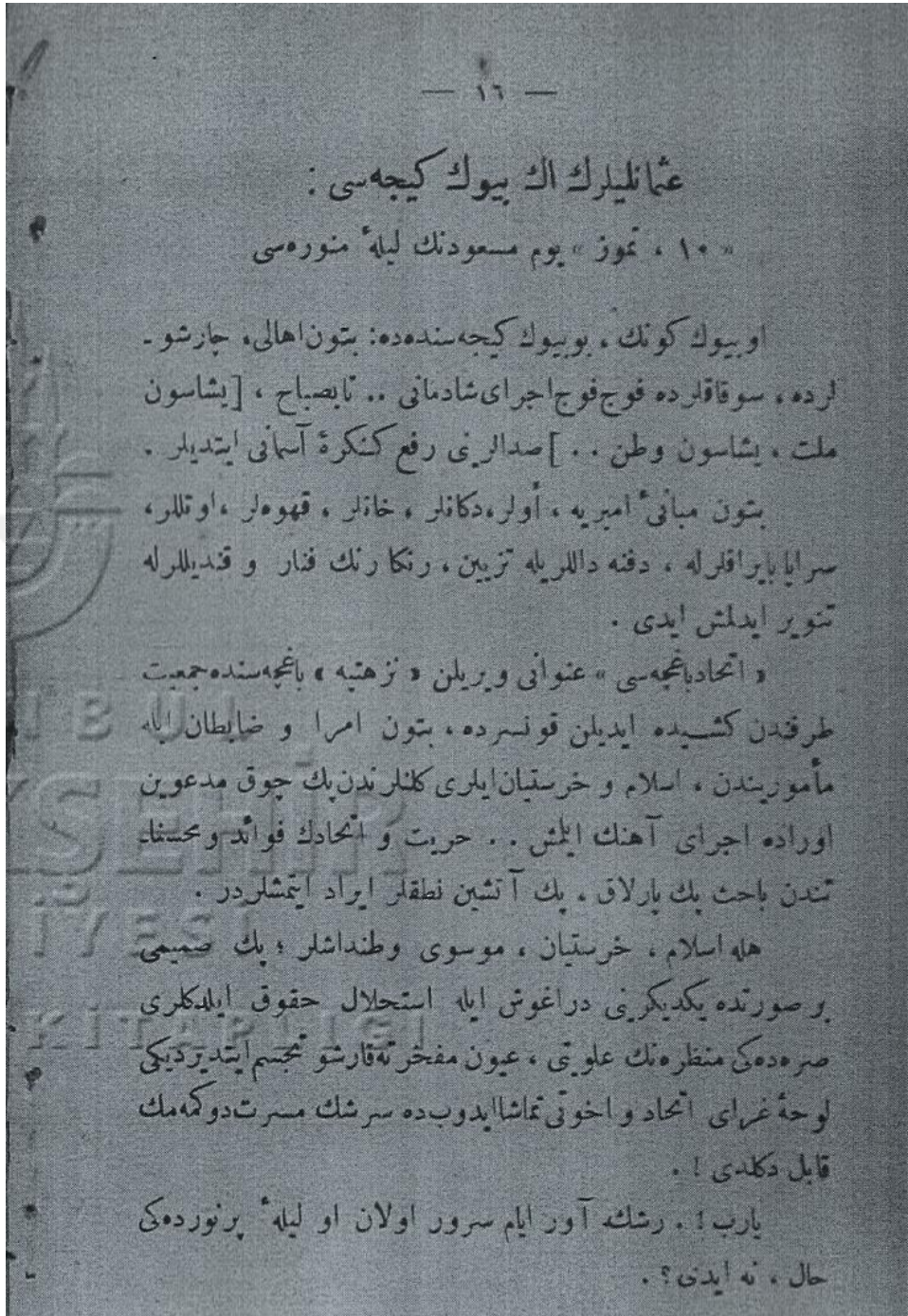

وسیع دهتر سنا نك تنکیل ایتدیکی منظره علویه نك عظمتی ، مهابتی جدا خارج از دائرة تصور . . بکران اوله رنق [باشون حریت . باشون مساوات ، باشون عتایلر . .] دیه عبوقه چیقان صدالردن تحصیل ایدن غنا غله ساهویه ، غیر قابل توصیف و تحریف بر حاله ایدی .

هله او غنا غویه ، یدی سکر بانلو مسکری موزیفه سنا نك ترغسان اولد قیزی اهو یه لطیفه مختلفه نك انعامت سرور . . بیکارجه الیرک ، اوساحه پناهده عکس ایتدیردیکی تقرات حور و شایانك امککسات نشه قواسی انضمام ایتدیجه حال و موقومک شمشه علویت و احتشای آرتیق تصور اولورسون . ۱ .

اییشه ، او منظره مجاز غای حقیقت ، مشوقه و جهان ملت اولان جهرة دلربای حریته ، البقی بر سر نیه علویت و عظمته ایرش ایدی که ، وانی مشارالیه ایله ذوات محترمه سآزده بر خشوع نام احتزامکارانه . بر وجد علوی حیثیت و روانه آتاری کوی ستر مگمه ایکن طوب اوسقنه چیقان مکتب حریته مدبر غوری ارکان حرب بیکیاتیسی وهیب نك افندی بر صورت بلند مهیب ایله ایراد ایلدییکی بلق بلیقنده و بجه الکریم قانون منیف الساسی احکام نك موقع ایچرا یه همان وضی اسبانك استحصانک کال جنبشاه توسل اولدییقی اعلان و تیشیر مدبر سیندن درزعلی الحاج محبی افندی دهه - مقامه مناسب بردغای بلوغ مخصوص قرائت ایلمشی شما قوب ، بکرمی بر باره طوب انداختیاه سر اسم مخصوصه اعلا نیه و احتزامیه ایفا ایدلدی .

⁴³⁵ Fehmi, a.g.e., s.16.

Deuxième année. — N° 40.

SUPPLEMENT FRANÇAIS

1er Août 1897.

REDACTION
48. Rue Monge, 48
PARIS

MECHVERET

Organe de la Jeune Turquie
Publié sous la Direction de Ahmed RIZA

PARAISANT 2 FOIS PAR MOIS
Prix du Numéro
10 CENTIMES

Le *Times* et le *Temps* ont rapporté dans un de leurs derniers numéros, et leur affirmation n'a provoqué aucune contradiction jusqu'ici, que Mourad Bey aurait pris l'engagement, au nom du parti de la Jeune Turquie, d'accepter la trêve offerte par le Sultan et de rentrer à Constantinople, confiant dans la parole donnée par Abdul Hamid de réaliser des réformes tangibles et sérieuses.

Mourad-Bey est certainement un homme distingué et loyal ; mais il ne représente, après tout, que lui seul ou ceux qui lui auraient accordé une délégation par pouvoirs réguliers — ce que nous ignorons. Nous ne croyons pas, en tous cas, qu'il puisse parler au nom du parti de la Jeune Turquie dont les nombreux éléments sont épars à l'étranger, aussi bien que dans l'intérieur de l'Empire ottoman.

Mourad Bey est libre de croire aujourd'hui à la parole de celui sur le compte duquel il nourrissait tout récemment encore une méfiance qui paraissait invincible ; mais encore une fois, nous sommes forcés de déclarer que le parti de la Jeune Turquie ne saurait être engagé tout entier par une seule individualité pas plus par Mourad Bey que par n'importe lequel d'entre nous.

De concert avec plusieurs de nos compatriotes appartenant à diverses confessions nous avons élaboré et publié un programme auquel nous entendons, en ce qui nous concerne, demeurer inébranlablement fidèles. Le but à poursuivre est élevé : il s'agit du bonheur, de la prospérité et de l'avenir de notre commune patrie.

Nous souhaitons que ceux, bien rares d'ailleurs, qui pour des motifs restés jusqu'ici inexplicables semblent renoncer à la lutte n'aient pas à s'en repentir.

Le procès intenté au *Mechveret* devait être jugé le 21 juillet. Mr Labori, un de nos défenseurs s'était mis tout de suite à la disposition du tribunal ; mais M. Millerand, député, autre défenseur du *Mechveret*, ayant à plaider ce jour-là à la Cour d'Assises, demanda un ajournement aux 23, 24 ou 28 juillet. C'est alors qu'intervint l'Ambassade ottomane demandant, au nom du Sultan, la remise *sine die* du procès. Cependant, le Tribunal a cru devoir fixer une date, et l'affaire sera appelée le 4 août.

CHOSSES DE TURQUIE

En parlant de la nomination de M. Zinovieff à Constantinople, le *Times* ajoute ironiquement que le nouvel ambassadeur de Russie se montrera aussi empressé à soutenir une politique de réformes que son prédécesseur. Or, M. Nélidoff a constamment entravé toutes réformes sérieuses. M. Zinovieff n'aura dès lors aucune difficulté à marcher sur ses traces.

Du reste, M. Zinovieff connaît trop bien les traditions de son pays, pour les avoir longtemps pratiquées au département asiatique. Pan slaviste de la veille, il cherchera à aggraver la situation de la Turquie en y favorisant la prépondérance du Palais. Mais les plans les mieux combinés, les desseins les plus ténébreux sont parfois déjoués par les événements, produits eux-mêmes par un ensemble de facteurs : les intérêts et les sentiments contraires, le patriotisme et l'imprévu, qui dans la politique, comme à la guerre, jouent un grand rôle.

M. Zinovieff était au plus mal avec M. Giers, qui l'avait éloigné en le nommant à Stockholm. Caractère entier et envahissant, il ne pouvait pas convenir à M. Giers, dont la politique terre à terre ne s'accommodait point des vivacités de son subordonné et qui ne visait qu'à la conservation de son portefeuille et à l'avancement de ses fils.

Nous accueillons, en tout cas, l'arrivée du nouveau représentant du Tzar, à Constantinople, sans aucune illusion, mais aussi sans appréhension exagérée. Malgré quelques variantes de pure apparence, la politique de la Russie, quel qu'en soit le personnel diplomatique, a été, est et sera la même. Il appartiendra donc aux ottomans et à celles des puissances, s'il y en a, qui tiennent à la régénération de la Turquie, d'en neutraliser les effets.

L'illustre général Brialmont dit dans son récent et remarquable ouvrage sur l'Empire ottoman : « C'est l'intérêt général qui exige qu'aucune grande puissance ne possède les Dardanelles et Constantinople... La grande puissance qui étendrait sa domination sur la Turquie acquerrait une influence politique et commerciale énormes. Cette influence serait particulièrement redoutable pour les pays voisins, si elle était exercée par la Russie, car la population des Etats balkaniques et d'une partie de l'Autriche est slave et orthodoxe. C'est ce qui fit dire à M. Thiers avec quelque exagération cependant : Quand la Russie aura mis un pied sur les Dardanelles et l'autre sur le Sund, le vieux monde tombera dans l'esclavagisme et la liberté émigrera en Amérique ».

D'après un télégramme reproduit par le *Temps*, M. Cambon, après deux ajournements, a enfin été reçu par le Sultan, en audience de congé.

De son côté, le *Times* recevait le télégramme suivant : « A l'audience obtenue par M. Cambon, le « chez le Sultan, toute allusion à la situation politique présente a été évitée, par déférence au vœu exprimé d'avance par S. M., à cet effet ».

Le *Tagblatt* de Berlin rapporte en outre qu'à la réception offerte par M. Cambon la veille de son départ, à la colonie, « la santé du Sultan fut proposée d'une façon tiède, mais l'ambassadeur ne porta même pas son verre à ses lèvres ».

Depuis longtemps déjà, le corps diplomatique à Constantinople se plaint des ajournements auxquels les audiences sont sujettes. Les chefs de missions ont le devoir de solliciter des audiences et le souverain a le droit d'en fixer la date ; mais, une fois que cette date est fixée et à moins d'un cas de force majeure, il est correct et digne de s'y tenir, car « l'exactitude est la politesse des rois ». Les Sultans Mahmoud, Medjid et Aziz se conformaient strictement à cette règle, alors que l'importance et l'influence de l'Empire Ottoman étaient certes plus considérables qu'elles ne le sont actuellement. Abdul-Hamid est complètement dans l'erreur, en s'imaginant qu'il est grandiose et majestueux de faire faire, pour ainsi dire, antichambre pendant plusieurs semaines aux ambassadeurs, tandis qu'il les comble, eux et leurs suites, d'attentions outrées en d'autres circonstances. Or, dans les choses diplomatiques, il est indispensable de ne jamais se départir de la juste mesure, et d'ailleurs Abdul-Hamid a pu apprendre, à ses dépens, qu'à vouloir ajourner on s'expose à des froissements. Ainsi, tel ambassadeur ne lui a-t-il pas fait dire, en présence d'ajournements répétés, que le jour enfin désigné pour la présentation de ses lettres de créance ne lui convenait pas, attendu que ce jour là précisément il comptait

Ek 18: Karaköy’de Meşrutiyet Kutlamaları⁴³⁹⁴⁴⁰⁴⁴¹

⁴³⁹ Gazenfer İbar, **Meşrutiyet’i Çok Sevmiştik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.29.

⁴⁴⁰ İbar, **a.g.e.**, s.26.

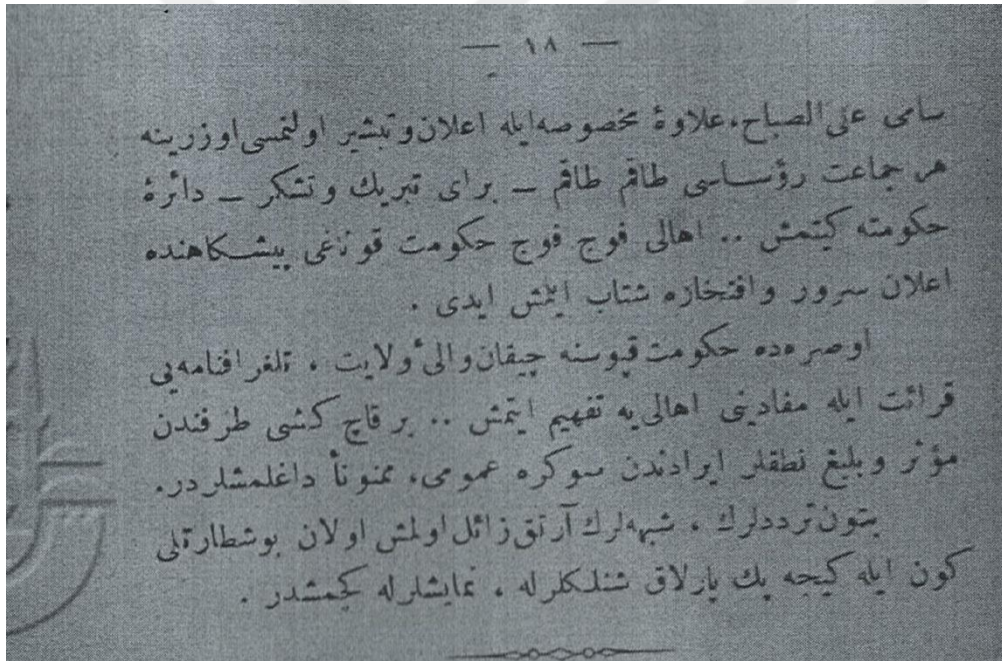
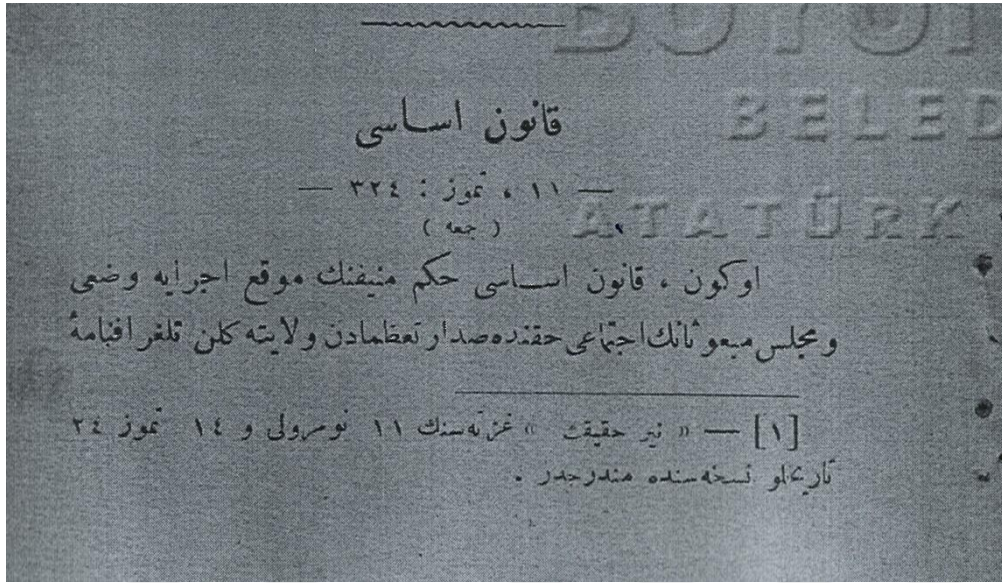
⁴⁴¹ İbar, **a.g.e.**, s.23.

Sayfa 26

Sayfa 23

⁴⁴² Fehmi, a.g.e., s.17-18.

Ek 20: 1909 Kanunu Esaside Yapılan Değişiklikler⁴⁴³

7 ZİLHİCCE 1293 TARİHLİ KANUNU ESASİNİN BAZI MEVADDI MUADDELESİNE DAİR KANUN

5 Şaban 1327 - 8 Ağustos 1325 (1909)

Düster, İkinci Tertip, Cilt 1, s.638-644.

HEYETİ ÂYAN KARARNAMESİ

Kanunu Esasinin lüzumu tadiline Meclisi Mebusanca sülusan ekseriyetle karar verilip ve mevaddı muaddelesi bend bend yine sülusan ekseriyetle kabul olunup lâyihası kanuniye şeklinde Meclisi Âyana tevdi kılınmış ve Meclisi Âyanca dahi Kanunu Esasinin lüzumu tadiline sülusan ekseriyetle karar verilerek lâyihayı kanuniyesi encümeni mahsusuna havale olunmuş idi. Ancak devrei içtimaiyenin ahiri olmak ve Meclisi Mebusandan tevdi olunan lavayihı kanuniye tekessür etmek sebebiyle Kanunu Esasinin baştan başa tetkikatına vakit müsait olamamış ve meşrutiyeti idare ve hakimiyeti milliyenin teyyüdü için kanunu mezkûr mevaddının en mühim ve müstacel olanlarının tetkiki ve müphem ve nakıs görünenlerin tavzih ve ikmal ile işbu devrei içtimaiyeye ait kavanin sırasında ilân olunması kavaidi meşrutiyetinin cidden ve fiilen teessüs ettiği enzarı âmmede isbat etmek için elzem görülmüş ve mevaddı sairenin tetkikatı devrei içtimaiyeyi âtiyeye bırakılmıştır. Her iki heyetde tadilen kabulüne karar verilen üçüncü, altıncı, yedinci, onuncu, on ikinci, yirmi yedinci, yirmi sekizinci, yirmi dokuzuncu, otuzuncu, otuz beşinci, otuz altıncı, otuz sekizci, kırk üçüncü, kırk dördüncü, elli üçüncü, elli dördüncü, yetmiş altıncı; yetmiş yedinci; sekseninci, yüz on üçüncü ve yüz on sekizinci maddeleri asılları ile sureti muaddelerini havi layihayı kanuniye leffen takdim kılınmış ve yüz on dokuzuncu madde tay

⁴⁴³<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, (Kemal Gözler, *Türk Anayasaları*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1999, s.30-63'ten alınmadır.) E. Tarihi : 20.02.2020.

edilmiş ve yeniden üç madde ilâve olunup Kanunu Esasinin tetkikat ve tâdilâtı ikmal olundukta faslı mahsuslarına nakl ve derç olunmak üzere mevaddı selâseî mezkûre şimdilik yüz on dokuzuncu ve yüz yirminci ve yüz yirmi birinci madde olarak kabul olunmuş ve lâyhâyı mezkûrenin bilistizan tasdiki âliye iktiran ettikten sonra ceridei resmiye ile ilân olunarak mevki tatbika vaz edilmek üzere Kuvvei İcraiyye tebliği kararlaştırılmıştır.

Mevaddı Muaddele

MADDE 3.- Saltanatı Seniyei Osmaniye Hilâfeti Kübrâyı İslamiyeti haiz olarak Sülâlei Âli Osmandan usulü kadimesi veçhile ekber evlada aittir. Zatı Hazreti Padişahi hini cüluslarında Meclisi Umumide ve Meclis müştemi değilse ilk içtimasında Şer'i Şerif ve Kanunu Esasi ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin eder.

MADDE 6.- Sülalei Âli Osmanın hukuku hürriye ve emval ve emlâki zatiye ve kanunu mahsus mucibince madamel hayat tahsisatı maliyeleri tekâfülü umumi tahdındadır.

MADDE 7.- Hudbelerde namının zikri ve meskûkat darbı, kanunu mahsusuna tevfikân rütbe ve mehasıp tevcihi, nişan itası Sadriazam ve Şeyhülislaâmın intihap ve tâyini ile Sadriazamın teşkil ve arz edeceği Vükelânın tasdiki memuriyetleri, icabında Vükelânın alel usul ve azl ve tebdili, kavanini umumiyenin tasdiki ile ilânı meriyeti, devairi hükûmetin muamelâtına ve kavaninin suveri icraiyesine müteallik nizamnameler tanzim, her nevi kavanin teklifi, ahkâmı şeriye ve kanuniyenin muhafaza ve icrası, eyalâtı mümtazenin şeraihi imtiyaziyelerine tevfikân icrayı tevcihatı, kuvayı berriye ve bahriyenin kumandası, harp ilânı, musalâha akdi, mücazatı kanuniyenin tahfif ve affı, Meclisi Umuminin tasvibi ile affı umumi ilânı, Meclisi Umuminin miadında tüşat ve tatili, Meclisi Umuminin ahvali fevkalâdede vaktinden evvel içtimaa daveti, otuz beşinci madde mucibince Meclisi Mebusanın üç ay zarfında intihap olunup içtima etmek şartı ve Heyeti Âyanın muvafakatı ile ledeliktiza feshi, alel umum muahedat akdi hukuku mukaddesei Padişahidendir. Ancak sulhe ve ticarete ve trek ve ilhakı araziye ve tebai osmaniye hukuku asliye ve şahsiyesine taallûk eden ve Devletçe masarifi mucip olan muahedatın akdinde Meclisi Umuminin tasdiki şarttır. Meclisi Umuminin münakit olmadığı zamanda

Heyeti Vükelânın tebeddülü vukuunda keyfiyeti tebeddülden mütevellit mesuliyet heyeti lâhikaya ait olacaktır.

MADDE 10.- Hürriyeti şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tâyin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz.

MADDE 12.- Matbuat kanun dairesinde serbesttir. Hiç bir veçhile kabletab teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz.

MADDE 27.- Mesnedi Sadaret ve Meşihati İslâmiye emniyet buyrulan zevata ihale buyrulduğu misillu teşkili Vükelâya memur olan Sadriazamın tensip ve arzı ile sair Vükelânın memuriyetleri dahi ba iradei şahane icra olunur.

MADDE 28.- Meclisi Vükelâ Sadriazamın riyaseti tahdında olarak aktolunup dahili ve harici umuru mühimmenin merciidir. Müzakeratından muhtacı tasdik olan kararlar ledelarz iradei seniye ile icra olunur.

MADDE 29.- Vükelâdan her biri dairesine ait olan umurdan mezuniyeti tahtında bulunanları usule tevfikân icra ve icrası mezuniyeti tahtında olmıyanları Sadriazam inha eder. Sadriazam dahi o makule mevaddan müzakereye muhtaç olmıyanları doğrudan doğruya ve muhtacı müzakere bulunanları Meclis Vükelada badel müzakere muhtacı tasdik olduğu takdirde arz eder ve muhtacı tasdik olmıyanlar hakkında Heyeti Vükelâ kararını tebliğ eyler. Bu mesalihin envağ ve derecatı kanunu mahsusla tâyin olunacaktır. Şeyhülislâm muhtacı müzakere olmıyan mevaddı doğrudan doğruya arz eder.

MADDE 30.- Vükelâ Hükûmetin siyaseti umumiyesinden müştereken ve daireyi nezaretlerine ait muamelattan dolayı münferiden Meclisi Mebusana karşı mesuldürler. Tarafı Hazireti Padişahiden tasdike muhtaç olan mukarreratın mamulünbiha olması için Sadriazam ile dairei müteallikası nazırı taraflarından kararnamelere vazı imza edilerek kararın mesuliyeti deruhte olunmak ve anların imzası balâsına tarafı Hazireti Padişahiden dahi vazı imza buyrulmak şarttır. Heyeti vükelaca ittihat olunan kararlar umum Vükelânın imzalarını havi olacak ve o imzaların balâsına muhtacı tasdik olduğu takdirde kezalik tarafı Hazireti Padişahiden vazı imza buyrulacaktır.

MADDE 35.- Vükelâ ile Heyeti Mebusan arasında ihtilaf vukuunda Vükelâ reyinde ısrar edüpte mebusan canibinden katiyen ve mükerreren red edildiği

halde Vükelâ ya mebusanın kararını kabule veya istifaya mecburdur. İstifa takdirinde yeni gelen heyeti Vükelâ heyeti sabkanın fikrinde ısrar eder ve Meclis esbabı mucibe beyanı ile yine red ederse yedinci madde mucibince intihabata başlanılmak üzere Zatı Hazreti Padişahi Meclisi feshedebilir; fakat heyeti cedidei mebusan evvelki heyetin reyinde sebat ve ısrar ederse Meclisi Mebusanın rey ve kararının kabulü mecburi olacaktır.

MADDE 36.- Meclisi Umumi münakit olmadığı zamanlarda Devleti bir muhataradan veyahut emniyeti umumiyeyi halelden vikaye için bir zarureti mübremeye zuhur ettiği ve bu babda vazına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için Meclisin celp ve cemine vakit müsait olmadığı halde Kanunu Esasi ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyeti Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusanın içtimaiyle verilecek karara kadar ba iradei seniye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk içtimada Heyeti Mebusana tevdi edilmek lâzımdır.

MADDE 38.- İstizahı madde için Vükelâdan birinin huzuruna Meclisi Mebusanda ekseriyetle karar verilerek davet olundukta ya bizzat bulunarak yahut maiyetindeki rüesayı memurinden birini göndererek irad olunacak suallere cevap verecek yahut lüzum görür ise mesuliyet üzerine alarak cevabının tehirini talep etmek hakkını haiz olacaktır. Neticei istizahta Heyeti Mebusanın ekseriyeti arası ile hakkında ademi itimat beyan olunan nazır sakıt olur. Reisi vükelâ hakkında ademi itimat beyan olunduğu halde Heyeti Vükelâ hep birden sukut eder.

MADDE 43.- Meclisi Umuminin iki heyeti beher sene teşrinisani iptidasında bilâ davet tecemmu eder ve ba iradei seniye açılır ve mayıs iptidasında yine ba iradei seniye kapanır. Bu heyetlerden biri diğerinin müçtemi bulunmadığı zamanlarda münakit olamaz.

MADDE 44.- Zatı Hazreti Padişahi görülecek lüzum üzerine re'sen yahut mebusanın ekseriyeti mutlaka tarafından vuku bulacak talebi tahririye binaen Meclisi Umumiye vaktinden evvel açar ve Heyeti Umumiyenin kararı ile veya res'en müddeti muayenei içtimai temdit edebilir.

MADDE 53.- Müceddeden kanun tanzimini veya kavanini mevcudeden birinin tadilini teklife Vükelâ ve Âyan ve Mebusandan her birinin hakkı vardır. İki

Meclisten her biri müceddeden veya tadilen kaleme aldığı kanun lâyhalarını diğer heyete gönderir. Orada dahi kabul olunduktan sonra tasdiki Hazireti Padişahiye arz olunur.

MADDE 54.- Tanzim olunacak kavanin lâyhaları Meclisi Mebusan ve Ayanca tetkik ve kabul olunarak ledelarz tasdik ile icrayı ahkâmına iradei seniyei Hazireti Padişahi taalluk ederse düsturül amel olur. Arz olunan kanunlar iki mah zarfında ya tasdik olunur yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kere iade edilir. İade olunan kanunun tekrar müzakeresinde ekseriyeti sülûsan ile kabul şarttır. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur.

MADDE 76.- Mebuslardan her birine beher sene içtima için Hazineden otuz bin kuruş verilecek şehri beş bin kuruş maaş itibariyle memurini mülkiye nizamına tevfikân azimet ve avdet harcirahı ita kılınacaktır. Müddeti kanuniyeden fazla içtima vuku bulduğu suretde şehri beşbin kuruş itibariyle tahsisatı munzama verilecektir.

MADDE 77.- Heyeti Mebusan Riyaseti ile birinci ve ikinci reis vekaletlerine Heyet tarafından her sene içtimasında ekseriyetle birer zat intihab ve intihabı vaki huzuru Padişahiye arz olunur.

MADDE 80.- Masarifatı umumiye muvazene kanununda gösterildiği veçhile Heyeti Mebusanda tafsilatı ile tetkik olunduktan sonra miktarına Vükelâ hazır olduğu halde Mebusanca karar verilir. Buna karşılık olacak varidatın keyfiyet ve kemiyeti ve sureti tevzi ve tedariki Vükelâ huzuru ile tâyin edilir.

MADDE 113.- Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyit asar ve emarat görüldüğü halde Hükûmeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idarei örfiye tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tâyin olunacaktır.

MADDE 118.- Elyevm düsturülamel bulunan nizam ve teamül ve adât ileride vazolunacak kavanin ve nizam ile tâdil veya ilga olunmadıkça meriyül icra olacaktır. Kavanin ve nizamın tanziminde muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fikhiye ve hukukiye ile adab ve muamelât esas itihaz kılınacaktır.

119'uncu madde tay olunmuştur. (Yeniden üç madde ilâve olup Kanunu Esasinin tetkikat ve tâdilâtı ikmal olundukta faslı mahsuslarına nakil ve derç olunmak üzere mevaddı selâseli mezkure şimdilik yüz on dokuz ve yüz yirmi ve yüz yirmi bir rekamı ile berveçhi ati tahrir edilmiştir):

MADDE 119.- Pastanelerde mevdu evrak ve mekatib müstantik veya mahkeme kararı olmayınca açılmaz.

MADDE 120.- Kanunu mahsusuna tebaiyet şartı ile osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devleti Osmaniyenin temamiyeti mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükûmeti tagyir ve Kanunu Esasi ahkâmı hilafına hareket ve anasını osmaniyeyi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlâk ve adabı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi alelittlak hafi cemiyetler teşkili de memnudur.

MADDE 121.- Heyeti Âyan müzakeratı alenidir fakat bir maddei mühimmeden dolayı müzakerat hafi tutulmak Vükelâ canibinden veya Heyeti Âyan azasından beş zat tarafından teklif olundukta heyetin içtima ettiği mahal azanın madasından tahliye edilerek teklifi red veya kabul için ekseriyeti araya müracaat olunur.

صفحه ۴

ملین

غزیه مدیرین جاب و بیش تیهات اجرا ایدلهی ذکر اولدی بولکده تاپیری کوردلیکی قدرده قنایر سازمه اتخافی طیبی بولدی بیلیزه برهضیله تنظیم ایلدی و اراده سنیهه ایتدی.

عاجس و کلاک و تدایر سازمه و دیدکی احکامک ادازه ساقه کلاسوری عیبی مناسیدور. ققط یزیدیه عا کمدن باشقه بر تدیر عا یوردمز ایچون بومضیله کمدنه اهیت و بره بیلیزه. غایبک زمان ختام بولدی سؤاله بز جواب ورم: نه وقت باب مالی هرکی تلمین ایدمک بولده جدی، خیر خواه، آبیق بر بولقیه تقب ادرسه. اوزان کیسهده اندی قائله ایشیه کوجیه مشغول اولور. ناملیک غزیه ک لاسازی ایک کورنده عی خلاق بوا دعوت ایدیلور. ققط باب مالیک بولقیه سنده ذره قدر حسن نیت اثری کورنسه، بحیره نظریه حلا طور برسه، بکلن تبتدل و کلا تیجه لیرده اسکیندن فرقت ظاهر ایدرسه باطبع خلق غلیان ایدر غایب یئنه. غزیه ک و یلده طومرام، بولر عی بر بره باغلی شیلر.

صافیة ذکر

ما یحی راقب باشک سببات احوالندن غزیه ک بحث ایتاسی تا این ایچون عرم احوال عشتاکارانه سی اولارندن بری اوتوز بیک ایلراق بر نریده ایه بر قح غزیه ادره سنده کوردمش اولدی خیر وریله.

یوتون معلومات ایچون بویک بر کله و یقینار سزده کمدیلر بی بولقیه زلملر کله ز.

عزت تیور و ایوردن اگه مدی ؟

عزت کا جیدی ایور جیناق قلمده توفیق ایدلر ایک عزتک چیورن ایوردن جیهار ایدلر اچی حقوق شناسلارندن برانه سوروق، دوشوت سزک ملک کوزده بره اوارق تاق ایدلمش ۱۱ دیدی. آجی آجی کولوشک قالمیقه بیجواب، مالیه نکلی اتنده جدی برحقیتی استوا ایدیلورده. قاتولر بره یئون معلومدی، اما بونوعیت یلکز بش اول باره چالان، مابین ارکاندن کیسه به آنتاب ایدمک که بر جرمیده بولان بحیره حقدن قایل تملیق ایدی، جوق باره چالانلرک نظر لانه قودور. یوقری آجیتدی، شیمدی، بودور کیدی. ققط الان هیچ کیسه ارکانسندن طولانی مسئول اولور. بحیره نظری یلکز یخ مناصه سندن برسنده بدی بیسک لیرا چالدی دیسور، سکوت اهیت وریور. بوجاهه طیبیدر که اکثره سکومده عزت امامه ایتن.

اولاد هریدن بیش ذوات عزتمه عزتک و هر به لقیه یاد ایلندن بحق مناز اولورق پوآدمه یلکز حدیث و دلنسی طلب ایلدیلر. اوتوزده کمدیلر بی حقل کوردیلر ایچون سوزلری بولکده.

هیئت و کلا

هیئت و کلاک کلا استفساسی و ورش اولدقاری دن سولیلورده.

ایش کورن ناظرلر

طو حیاة حاضر نظری رضا باشا ذک باشا زمانندن قالمه غیباری کلا جیبارق قیصصا نلری طریقه مامده ایشیک کی نظری نلر رضا باشا ایجرا بی ووقده جیبارمش، کمدیسه

تخصوس یورک، قناری یزی به ایندمشدر. هر نظر حساست، دودن وظیفه یوه بافته باشلاسه ایدی، هر سدارت بو وظیفه ددک ایشه ایدی شیمدی، قدر یک جوق یول قطع ایتش اولورده.

ناموسلی بر ناظر

داخلیه نظارتنه تمین ایدان حاجی مالک باشا کیت تمینک بلا استراج و قوع بولدی بو ایسه قانون اساسی احکامنه، مدار اولدی سولیه ک استفساسی ورمشدر.

یوها !

مالیه نظریجیدی راقب بکه دون باب عالی کدرکی سرده خلق طرفندن (یوها، ایه) قاریلاشمشدر.

اداره ساقه طرفدارلرینک اجرا آتی

باب مالیک مدلت تزدی ایشه، مشرتیجه لر یورمکه باشلادی، کین کون ادره مکرر آراستمالیدار طرفدارلرینک ایشه ایشیکلری یلان شیر اوزرنه توج انکار وقوع کدی، خلق و اندیله ایجده قالی. اسکی علم دوری کلجک قورقوسی میدله جیدی، مثالی ترق و اتحاد جیتی عهدمه دوشون وظیفه ایفا ایدمک اذهان نامی تکین ایشدی، عسکرلردن استانبول بر هیت میوه کدی، اولکی کونک هیت میوه ایشه بو ایدی. مسترج اولوب کیشلارد امید ایدر. هیت و کلا و تلیف منک نه قدر مهم، مسئولیتک نه قدر آفر اولدی بو یوه متاخره میدان بر اقدن آکلدی ایدی.

سیاسیلر

مثالی اتحاد و ترق جیمینده آتندن اوج یوز سیام ملتجیسی طرفندن چکلر بر تفر اقامده یوزن ملک عتایه اهلایی حریت، مشروطیت نالیت ایه شادمان اولورکی سیاسیلرک الان استبدادن مناز اولدقاری سولیه ک معلولت ایدلی اتنی اولیور.

عفو همومیند، حرشمن، مشروطیتن باطبع سیاسیلرده مستفاد اولجقدر، سیاسیلرک بودارنک تجاوازی، کیتی امید اولدی کیم مطالباتی یوتون مثاللرده، تأید ایدر و کیکلی حادتی عتایانه قارنی وکل ظول استبداده قارنی بایش بر حرکت عد ایدمک اوتوتور.

اختیارات نصل اولیور ؟

طوسو زنجی دائره بقیه مدیری، موسی بک اسکی دورک دوکتورلرین کلرکی امامی چایریش. مجلس میمون انتخابی ایچون اهلای طوبیلامسی، یلکز کمدیسه عهتک عتاریه برابر اهلایدن ایشی کوجی اولارلرین اوج کیشیک اسملری یزوب دائره بقیه کیمسی تیه ایتش.

برخی فرهنگ خلق

دودن حریره نظاری میدانده عهتیم، علوی بررم تحلیف وقوع کلمشدر. مثال اتحاد و ترق جیتی امضاسندن ایک ذات ایه غزیه سرعردی عید، زهدی بک و مرکز قوماندانی سندن این پنا مثالی سنجاقک آتنده میدامده طور دیر. برخی فرقیه، مسوب طاوور انتظام عسکری آتنده برر کلدیلر. قانون اساسینک احکامنه حریتی رعایت ایدمک لری و یو حریت دوام ایتدیکی مدتیبه پادشاهه سداقت کومر کچلری حقدن

موضوع وقوع احترام اولان مصحف شریف ایه بر سلام اوزرنه - بین ایشیلر. پشاسون حریت ا پشاسهم جوق یئشا ا آواز لریه چکلدی.

بیین قرقورده ک عسکرده تشیل ایشلدر.

ایکین فرقیه مأمور اجد پشاه کوش سول قلمسندمه بولان اسرا وضایطان و تفراتی جمع ایدمک پادشاهه وقانون اساسی احکامنه عاقله سنه سداقته پایلیه حقیرنه دائر تحلیف ایتدیر.

داود باشا قلمسندن :

۱۹ عوزده قانون اساسی اعلان ایدلی، قانون اساسینک سایه کفالتنه حریت مساوات، اخوت عرض جهره، ددار هجت ایشدی. خون اسلی اتمده جولان ایدن حسن حیات، ناسیه سلف امده او ناریندن بری غایب اولور. هر کلمتکده هر زمان عظم و موزن طایلان منوف سارک بوس کیمیه تیهتاری حالات طیبیه ندر. قانون اساسینک اهلای کونندن ایتیاراً جهره تیزین ایشدی. بو فرقه عزتمه کیشک حیاسی غایبه ترجه ایدمک. بر زمین واسع سرسینتک کسادی اسرا، ضابطان، افرادیه اکلاشلیجه محسبات و جید ایلاری علی ایشا ایچون غایبان قلیلاری بو کونشده اظهار ایشیلر. قانون اساسینک اداامه احکامنه مامدک پشاه حضرتلری بین ایتدیر. یزم ایچونده اومقدس یئنه بر اولورق ملت، وطنک سادات همومیه سی تکلفه و تأمین ایدن قانون اساسینک حکم ایلی عاقله ایدمکیزه بوکا معاذل نامت ایدمک بر فرقه خالسه ظهور ایدرسه قاتری سوز قلمسندمه دورک کجسه بین ایدمکیزدیلر. ناسیه تحیه عسکرده تمیل ایدن بو حسن برش و نظری و حقیقه هر قالی مسترق وجد ایدمک بر رنگ علوی حار ایدی.

افراد جنود حیت کود و ملک اظهار ایشیک بو حیاسی تروج بر وظیفه مقصد ایدی. بررم بونک ایشاندنه قانون اساسینک اهلای خصوصتده خدمات مکتومسی غایب اولان اتحاد جیمیندن بر دکله بوشی جهه آمل و نظری و نه ک بر مرکز جلیه دارنی تکلیف ایدیلورده.

رسم تحلیفک اجرا سنه بوکون سامت آتیده باشلاهدی. بئون اصغای لر شدار حیت اولان اسرا وضایطان و افراد ساکر شاهانه تک ناسیه لرده بر حریت تور ایشان حیت اولدی سالمه قلمه میداننده اجناب ایدلی، حجه لئو بین اولان قرآن مبین قانع دوساملرندن عهد املی اشدیک بد توفیر ایشاندنه اولدی سالمه داود باشا قلمسی سفق مبارک آتنده متحده بلموم عسکر شاهانه افرادی یپی برخی فرقه ایکنسی سواری آلابی و ایکنسی فرقه مترالقی سواری ارطغرل برنجی آلابری اسرا وضایطان و افرادی حاضر اولدقاری و اتحاد جیمیندن بر ذات بولدی سالمه قانون اساسینک ارشادهه تیهاً مشدر جیتی تامل ایله یل وجود ایدمک لری و معاذله بونک احکامنه هر کیم عالم ایدمک اولورسه آنره قارشی سلسیله مقدمات ایدمک بو اوزورده قانلریک سوز قلمسی دورک کچلرینه کلام ایهه القاریکده اومبارک قلمه میداننده ایمان و کده ایه تأمین ایشیلر.

پوتانده بئون افراد عسکرک کوزری مشرک مسرتنه مالی ایدی. اوارا کزیده الراج

ذی حیات حیت کلمشدر. اومظله خلیه ک قلیزه انفا ایشیک، اهل بیکه مشدر بولدیورده بوسیه، موزقیه ک و نظری و نه تفراتی تقب ایشدی. بررم عال امامه پشاسهم جوق یئشا، پشاسون وطن، پشاسون ملت، پشاسون قانون اساسی، ندای و جید ایشیه ختام و برشدر. رامن و متوزی قلمه ایلر اولر تدمه دخی اشبو رسم و نظری و نه اجرا ایشلدر.

توج وقایع شورای دولت امضاسندن حسن بیک ریاستی آتندیر بر قومیسون طرفندن نسر ایدمکیزدیر.

پارسدن کان برکتیوه بیلر ایدر بیکه کوره قریباً ترق و اتحاد جیمین طرفندن پارس مطبوعاتی شرقیه بیوک بر حیاسیت کیمده ایدمکیزدیر. حیاسیت و یکت وظیفه هر ایشی بر نظری ساقی و ده سی قلمه و غزیه سیاحی موسیو دلاسن درعهده ایتدیر.

تیم ترق مکلی، موسی و مدیری حسین حنفی بک طرفندن (تیم ترق) نامه بر غزیه نسر ایدمکیزدیر.

توجیبات

قسطونی و لایحه محیلات مدیریته سویاس لایح جلد قیدی معصاف اندی تمین یوروش تحلیف اجرا قلمشدر.

تیلیات

داخلیه نظارت جلیه سنه مورد تفر ایتامه صورتید :

تأسیس جلیه حریت خلافتی اولان قانون اساسیکه تأیید ایشیک مجلس میونک اجمعه دعوی حقدن، موهبه انزای سنوح یورولان اراده ساقه حریت ایشامیک رضای مابون حضرت تاجداریه مطابقت دورک ایچان منوف محنته امل برون کتمه میداننه کیم ایه ناسوم سداک امل اورن و اسرا وضایطان و افراد شاهانه مواجه سنده ادعیه مارتوه و عهتد ساقه حضرت ظل اهلای طایرین السنة سعادت ایدلش و متناظراً کلا بررم کید اجرا مطولر اعانت اولورده مشصه سعادت و هرودت و آداب و تربیه ملییه لایحی سرورده اجرای شادمانی و مسرت اولوب ساقه ساقه حضرت تاجداریه منار رضای طالعیم رحال و مرکز وقوعه کلمش اولدی مشروضدیر فرمان ق ۲۰ عوزده ۲۴۱ استقودره و لایحی توری

بیرجه سیلیبه خندیک عار عمومی حضرت خلافتی ددال معافه تیبع و تیش ایدر کی بوراجده اعلان ایشا ایسه لواج انکی بحیرین سیاسیه اولدی صوباح نرف و رود ایدن ۱۹ عوز سنه ۲۴۴ تاریخی تفر ایتامه خلیه لریه جویا مشروضدیر ق ۲۱ عوزده ۲۴۴

مجموعه

اشاره منشره

ترک

صرف و نحو

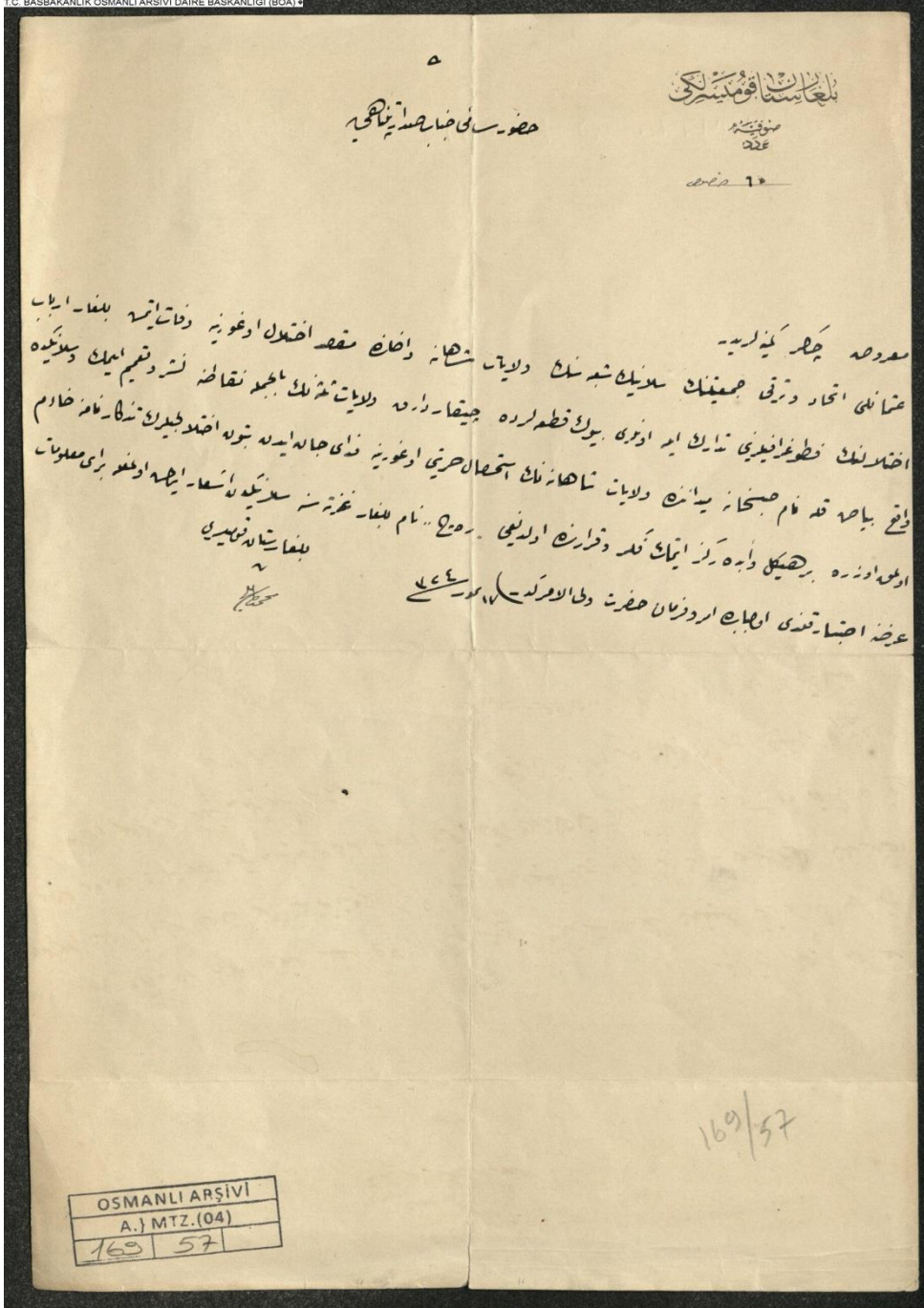
عربی : حدیث عامه

لسانیک تدوین : بر طرز سالمه ربط ایدمک سوزده ترکیب ایشلدر.

مرکز توری باب عالی جلد سنده سعادت کتبخانه سی

توفیق فکرت

Ek 22: A. Mtz.(04), 169-57. / Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti Selanik Şubesinin İhtilal Uğruna Ölen Bulgar İhtilalcilerin Fotoğrafını Tedarik Edip Çeşitli Yerlerde Yayınlamak İçin Bir Heykel Diktirmek İstediklerine Dair Evrak.⁴⁴⁵

A.)MTZ.(04).00169.00057.001

⁴⁴⁵EK 13: A. MTZ.(04), 169-57. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/E.Tarihi>. 16.05.2019.

نسخه ۱۰ یاره **سال** **نسخه ۱۰ یاره**

۲۲ تویز : ۱۳۲۴ ۷ رجب : ۱۳۲۶ ۲ توموز

مدرسه : حسین کاشم - توفیق نکر - حسین چاه محل اداره :

باب حال جادسته - داتر: منصوره .

نظمه ایچون بر سنه که آتیه بدلی پوسته اجرتیه برار : ۱۹۰ فرس . تاریخ تأسیسی : ۱۳۲۶ - ۱۳۲۴ نظره ایچون آتی آتی آتیه بدلی پوسته اجرتیه برار : ۹۰ فرس .

نسخه ۱۰ یاره

۲۲ تویز : ۱۳۲۴

مدرسه : حسین کاشم - سر محمد : حسین چاه

محل اداره :

باب حال جادسته - داتر: منصوره .

نظمه ایچون آتی آتی آتیه بدلی پوسته اجرتیه برار : ۹۰ فرس .

طبخیه

نسخه ۱۰ یاره

۷ رجب : ۱۳۲۶

۲ توموز

مدرسه : حسین کاشم - توفیق نکر - حسین چاه

محل اداره :

باب حال جادسته - داتر: منصوره .

نظمه ایچون بر سنه که آتیه بدلی پوسته اجرتیه برار : ۱۹۰ فرس .

بیات

قانون اساسی

یکی خط هاپون مسئلهسی

دوکتی رفیقان سنه که هم نسیرونی قانون اساسی ایه یکی خط هاپونک تالیف اسیکامی قایل اوله بیجی بیسته معلوف بولندهدر . قالحقیقه تولید ایدیه بیجی نتایج اعتباریه یکی خط هاپونک وضع ایندیکی اساس سولده جاده مهم اولدیندن رفیقان سنه صحرانیه اسباب ایدن وطنیه ایجاب شتایان اولاری مطویات مئانبه تک حقوقی و نسیرونی یکی مدرك اولدینه بر دایلی تشکیل ایدر .

رفیقان سنه که اساسی اعتباریه یکی خط هاپونک اوئی قهرمی قانون اساسینک کرمی بدیجی ماده سنک حکمت خالفت اولدینتی نسیلیمه متشددار . حق ساسور و شتایان قائل احتیاطی سلا ترک ایدیمین . صلح و رفیقانیه . عارفه اشارت کایندره حکمت رعایت ایدمرك دیورگ :

« قانون اساسینک بدیجی ماده سنه و کلا تک هنر اولوسه حقوقی مقید شتایان جهلندن اولدینتی بیسان و (وکالی دولت) بیتمک کرمی بدیجی ماده سنه . مسند صدارت و مشیبت اسلابه طرف پادشاهیند امینتی بیرویلان داتره اساله بیورده بیجی ملتوسار و کلا تک ، آموریتاری دخی با اراده ششاهانه اجرا اولور . « اسکامی ذکر آتایان قلنتش اولدینته نسیرونی خط هاپونک اوئی مدهسی قانون اساسینک کرمی بدیجی ماده سی تعدیل آیتش عد اولویله . .

رفیقان سنه که قانون اساسینک کرمی بدیجی ماده سنک یلکنر تعدیل آیتش عد اولویله بیجی سولیه که آکتفا ایدمرك بولنه که درجه قدر مشروع اولدینتی . مقام سلطنت ایچون تکی محدودری دعوت ایدمکی شرح ایتمکدینتاج ایتددر . قانون اساسینک اسکامنه تنه ا رعایت ایدیه یکی طرف پادشاهیند مع الفهم تاین ایدیه بیجی و سفاری اجنبیه یله بولنده تاینات و رفیقان سنه قهرمی قانون اساسینک تعدیل آیتش عد اولویله بیجی سولیه بولنده سولمک تاینجهی مقدمه سکوت ایتک مطویات ایچون شومم زمانه دوش حبه بولکن وطنیه رفیقان سنه سولمک سوکره زنده نرغ . اصلاح : سوکره او زمانه افکار همومیکه لسانی ایدیکز ؛ ساسور قیدیه تابع اولونه یازی بیژیور . دیکز ؛ ملکیت ، اقتضات ، قانون اساسی ، سولمک سولمک طوری سولمکه بیجک بر حرکتک میدنده تمسکوت ایتدیکز ؛ سولمکه زنده بیجک برمدن بولمیه یق کالی آتیه بره یاقنجهدر . حکمت

« عطف ایدمیکر : « قانون اساسی اسکامنه حرکتک حرزجان ، رهبر و متفاسسیدر . ملک کافه رجالی وحقی باشه معطی قسم ایدمرك قرآن کریم الشاه ال بصدیق بولک حرقی رعایت ایدمیکر سنه یین ایشیر . حال بولیه ایکن باب مالیک بوخط بولیه روزم قید وضع آیتش بولنی بادی» تدوش وترد اولاری»

« اقدام یکی خط هاپونک بادی تدوش وترد اولدیجی اشارت ایتدکن سوکره بولک اعتراف ایتدکن کرمی طوریمور :

« قواعد حکمت حقوقیه ندرکه قوانین مکن مرتبه آذ جوق نسیرونی دوچار اولمیدر . قوانین ماده و جزاییه یله یکه شدید بر لزوم کورلمک قدرده دیکشدریز . حله قانون اساسی اسلندده آکلاشدیجی وجهه بو عتکنت عمل دیکدر . بو عه طسوقوقی او عتکنتک شرعی موجب اولور . .

قانون اساسینک هرچ بر زمان هرچ بر سوخته تعدیل ایدیه بیجی ادعا ایتدیر . هرکلتکه لزوم احتیاج حقیق سن ایدیه یکی زمان قانون اساسیه تعدیلات اجرا ایدیه بیلیله . بالطبع بزم قانون اساسیندهده بو قاعده قبول ایدلشددر . فقط قانون اساسینک تعدیل اسکامی او قدر مهم برسنه درگ قایت متیقانه مقیدانه قواعد تابع طولمشدر . زنده قانون اساسینک تعدیل اسکامی شو سوخته قایل اولایلیر :

« حیث وکلا و رعایت ایمان و رعایت میوتان طرفدن قانون اساسینک تعدیل داتر بر تکلیف وقوع بولدیجی حاله اولای جلس میوتانده اعضای مرتبه تک نئان اکثریته قبول اولور . و بولول جلس امیابک کدک نئان اکثریته تعدیل ایدمکن سوکره اراده سلیه دخی اوکرده صدور ایدره تعدیلات مشروحه دستور العمل اولور و قانون اساسینک تعدیل تکلیف اولان بردهسی بروج مشروحه مذاکرات لازم سنک اجرا سله اراده سلیه صدور قدر حکم و قوتی نائب ایتمک سنر ایجرا طویاتور . [قانون اساسینک ۱۱۶ نجی ماده سی]

قانون اساسیه وکلا تک کلمته داتر اولان کرمی بدیجی ماده سنک حکمی دیکشدر یله بیلمک ایچون بوسملا ت ایضا ایدلشمیدر ؟ خار . اولساله قانون اساسینک ۱۱۶ نجی ماده سی موجبیه قانون اساسی حکمی دیکشمه من دیکدر . بنا علیه

« خلاصه بو قدر آتیر بر جرم ایه جیجی ایسته مکنز ایچون ایتنه بزومهم . بوحیات مانت مسئلهسی اوژون اوژون ، قوتو ، حقوقو ، حریت موافق سوخته حال اولویله قدر موع بحث و مناقشه قویتمدن واز کیجه چکز .

« رسد غرت رفیقان یکی خط هاپونک اوئی قهرمی قانون اساسینک کرمی بدیجی قهرمی بیوک حرفه نظر دکنه جا سقی سوخته در زبردکندن و اراده کی استیلاسی بکنظرده سن ایشردکن سوکره کیورگه :

« قانون اساسینک حکمی تفسیر ایتدیش اولور . بولک رعایت پادشاه قائل نکدر . قانون اساسی بزه اهاد ایدن بولک اسکامنه رعایت ایدیه بیجی یین ایه تاید بیوران ذات شاهانه لریدر . شو حاله بو اثر دسوقک جان تصحیحی لازمدر . افکار همومیکه تماماً بو رای وسکرده نطن ایدریور . بشون افراد ملک بوکا داتر محرم آکرده بیکی رای و مطالبه (غرت) منک محامی آچیدر . .

بوتون افراد ملک شتایان سوخته اوژوری متجدددر . اوده اوژون سنه که اشتراک ، فلاکت ، فدا کاری پمانه اله ایدیان قانون اساسینک حفاظت اسکامیدر . قانون اساسینک بولکن بر حرفه دوقوقی بزم بولون اسکامک ، اسوخ اولور بیجی آکلا تک دیک اولور .

« هر حاله رفیقان دیکدیجی کرمی بدیجی خط هاپون آتای محرمیده نائب طرفندن بر اثر دعول کورنله مشسه پادشاهه ، هله قارنی بیوک بر خیات ، اعانت قهری تعقیب ایدلشددر . بو مقصد خاتمه ایسه هرچ کیسه تک نظر دقتدن دور قالمشدر . هر طرفدن بولکن بر ماده سی تعدیل ایدیان قانون اساسینک بزمینده دیکر ماده سی تعدیل ایدیه بیجی ته ایه قامت ایدیه بیلیز ؛ طر زنده - وائلر ایشیدیلور .

اینته یکی خط هاپون اذخان سن اوژنده بو درجه سو تاثیر موهله کتیمشدر . ذات حضرت پادشاهینک خلوص نیاری هموم خاللیله ، هموم خالسانیه قارنی - اجبار واقع اولمشدن - سیق ایدن یینسری ایدمه مثبت و مؤید اولدیندن خط هاپونده مملقا اثر سو اولدینته قاتر .

« ثروت قون » رفیقان یکی خط هاپونک موضوع بحث اولان قهرمی قانون اساسینک کرمی بدیجی ماده سنک غیر قابل تالیف اولدینتی سولیه یور و اوده بوی بر اثر سو اولور اوژور تاق ایدیلور :

« خط هاپونک ترتیب و تحریری طرف شاهانه کیه تدویع و حواله اولتی ایسه . « سدر اعظم پادشاه ، جنی کاتب پادشاه بو وظیفه مهمی ایضا آیتش اولاری وارد خاطر در . - بو ذات قانون اساسینک کافه موازی تدقیق

« حریه و بحریه نظریات سولمک صدر اعظم احتیاج و حجت سلیه موقابله عرض ایدمرك اراده سی استعمال ایدمیکر .

« بولمیک غرتار درک ایدینکی حاله حیت وکلا رئیس اولان و عتکنتک بولونکی مشکل حالده بوتون مستویات ادارتی درعهده ایدن ذات الیه دعایان تدبیر ایدر . اولساله ایچون باب ملی قانون اساسی حکمت رعایت ایچور ؟

« ایچون بحریه نظری سلا موقفی عطف ایدیه بیور ؟ تاوسکار بیجیکز داتر نسیرونی اولورده بولیه بر نظره سلا بولمده طولای بیور ؟

« بحریه نظری علینده آیدیمز ووقاری ایتمدیکز سوزاری دوج ایدمیک اولسالی هن کون غرتارک بش اون مثل بولمکنده بر لسخه سیدارک لازم کلیمک . باب ملی بحریه نظریاتک افکار و حرکتندن مستول اولورده ایچون سوزاری کیه توجیه ایدمیکز ؟ سو لکه الیه صوصایه سبز ، ارتکاب ایدن ، وطنه خیانت چامورده سوکره بیجکز .

« بحریه نظری علینده دون سولویجه کیسه شریخ زاده زاهره اعصابیه بر ذکره آذیق بولمکه برار بر کوجوک شیشه زشون فی توموسه ده کولمکنده . شیشه ایچمکی مالیک زشون فی اولدینتی ذکره اولوقندن سوکره آکلاشدیلور . بحریه نظریاتک زشون فی نامی وردیک بو مایع دوعای هاپون سلامتی ایچون دعا ایدمکن اوژور بشن تکلیف بحریه ارزاق انبارندن تخمبدر ایدین تمیینه ندر . بو دخی عسکران سنه بیورده صحرایی تحریر ایدیلور ؛ دعا کولمده بحریه دن حضور هاپون تقدیم ایدیان با کولات توموسه و باقی کولمده درگ بیکار کایینه بر ای اراده سلیه ایه بحریه نظریاتنه اس ایدلشمه . حالی تاینری ؟

« افکار همومیه بحریه نظری علینده بوقدر تالیفانده بولندین و ارتکاب وارنقسانیه سو استعمالی حقدنه هر کون سوتارله یازی بولدیجی حاله بحریه نظری عسقلره ولور و رجسک جرتشکارلنده ارتکابنده حالا دوام ایدیلور . اولکی کون مایه نفاق بعض مسامرات مستهمه یه قیشیق اولوق اوژورده بحریه نظریاتنه مهم بر صلح کولمده .

« بحریه نظری بولک ایک بیک درت یوز لیراسی جنه آدوق برتنه بولنی اوج شی عسقلره طویلاتدر دینی مناس سوتوقوشدر . طوری دوشونورتورس بولمده بحریه نظریاتک هرچ قیاسی بوق کندیجی حیرت . وظیفه سی ، منفعی حیرت . او آدم وظیفه سی کال اهلیته ایضا ایدیلور . بو کولمده بیه کوفه ایک بیک درت یوز لیرا حیرت . قیامت اولمکه دکله ، او آدملرکه سلا کاندینک بحریه نظریاتنه طولمسه سن چیتا دیور ؟

446 Hüseyin Cahid, Kanuni Esasi, Tanin Gazetesi, 22 TEMMUZ 1324, s.1. [Bkz. http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/60/1441/18940.pdf](http://gazeteler.ankara.edu.tr/dergiler/60/1441/18940.pdf) E. Tarihi:05.03.2020.

استبداد قوی زنجیر لیه اولوز سنه در شیطانی افکار و آمال ملت بوکون مانع لریدن قورتلهرق حر قانجه، جوشان و خروشان ، بر سیله اوله مارکی قزلا بول طاشنه باشلا دی . حقیق دولت آدمی داغما بو سیلره بر جرای منتظم تمین ایدره قضان و تخرب سابه میدان وره ییتر . افکار هومیینی مین قانونلر ایچنه آلانلردر . بویه بائلمازه قضا لک نه قدر توسع ایدجکی کیسه تمین ایدمن .

حسین جاهد

بوکون ، دون

ایراند حریت وقانون اساسی طرفدارلی شاه نظام ایه اولفرشیورلر . جهانک هر طرفندن انظار توجه کندلرینه منطقدن . هر کسی قلیاً اولوزک موقتی غمی ایدیلور ، بون حریتور ذاتلر بو حریت قهرمانلرن تسبیح ایلیور . دون ایرانک شو حالندن بحث ائتمک ه موقعتلری نتهایی ذکر ایلیمک بزم ایچون غیر قابلدی . بوکون بو نیانی بوکس سر ایه تکرار ایدیلور .

قط بوکون ایه دونک فرق یلکز بوئدن عبارت دکل . هیزی نمون ایدمک باشقه برقه وار .

طهراندن فراقتورنده جقان غلذت دورق انورته جیکان بر تانرا قشاده حریت طرفدارلردن ایلر یوز کینک غنایی سفارخانهسته التجا ایش اولدقاری بیادریلیور .

دون غناییلک دول سازه نظرده هیچ حیثی بوقدی . چونک غلظ ، مسدود اراده باشقلاری قورقورن بیلریمده اولورده حسن عیبت ومودت اولدیراماز .

دون استبداد نمونه سی دیه غنایی سفارخانه لرندن قاجریبارکی بوکون حریت ملجان دیه اولر ایه قشورلر . بیلیورک غنایی سنجانک آتنده آرتق حیایت و عذر و ظلم موجه تیور و شیمی غنایی سنجانیه بوئون غنایی قلنک صغوقی ، دونی طالع تیور . اونک ایچون غنایی سنجانقه کیولور وان ایدیلور . چونک اوراسی ایدیلر .

آهیی ستور

کال بک ایکینی مکتوبی

(مابعد)

اس انقلابه ذکر اوانان قهرمی متعاب شوبه بر هارگرک دها وار : «ایلان نظام اساسی مدعت یاشا طرفندن تدبیر اوانان لایحه اوزرنه اجرا اولسان مذاکرات اولوب بو لایحهده مجلس میوانت تدبیر ایلدیکی حاله اکا مقابل رده میث اعیان تیفین لازم کلرکی تدبیر ایلان اوانی و حقوق هومییه داغ درج ایلان شیر غای اولدی کی حقوق پادشاهی داغ درج اوانان شیرلره هم غیر کالی هم غیر موضع بوانی حکاک و ولایات و مالیه خنده دادا هیچ بر می سولیمه کی بوجوه تضائل اولدیلندن و ملایم هاون سرکالی سیمید یاشا طرفندن فرانسه حکومتده درجه سربستی سوز کوتورمیان قانون اساسی اوزرنه بالنظیر خاکای شاهانه قدیم ایلان لایحهده ایه قانون اساسی ایچون لازم کلان مکلیت نمایه موجود بولدنندن مطلوب اولان قانون اساسیک تمایب و مکلیتندن بشته هیچ رسمی دستور نیان پادشاه حریتور اندیشم طرفلری بو نمونه نظر ایهته آتش وقانون اساسی مدعت یاشا لایحه و منتضای شریع صرف اوزره اتامه مأمور اولان سالف اکثر مجلس محسوسه حواله بیوروش ایلدی . ایشه یسورنه اجرا اوانان تدبیر لایحهده حریت هومیینی تمید دکل . رقدهما توسیع ایدمک مدعت یاشا وسیله یاشا لایحهده رده اصل قانون

اساسی مانیون تطبیقندن انقلابیه جین ایکن بوتدی لایح کال یخ اندیسی کی طالع اک زاید حریت پرست طایفه بری ذاکت بکناسی و باغوس هر شیدین یقی عه مفرات بنه ایدن بشته حقوق شهنشاهی دخی طرفنه جتی مرئی اجتناب اولورده خیرلر ندره . چونک اولریمی سول اولر - کسبیز تا بوئدر چول ایلر . هانکی ملطکری تصحیح ایدیم ؟ یازدی کز رومانلرده یقه بو قدر تنوع بوئدر متسلل یلانر بولنم . دینه بکنه میانه ایلان اولور . اولریم ییلان نظام دینیمک مدعت یاشا لایحه ا اوزرنه اجرا اولسان مذاکرات کادرو : ثانیاً قانون اساسی ایچون ییلان مجلس انی اتامه دکل نظمه مأمور ایدی ؛ ثالثاً او مجامده صاحب یدیک بکر ایچون مدعت یاشا لایحه ایدمک بکنه وره اساسی تطبیق ؛ رابعاً سید یاشا ترجمه او جمله هیچ کالی ؛ خامساً بکنه کز بکنه کیمک تدبیرات قانون اساسی مانی ایسک لایحه لر بننده اولان فرق دکل . قانون اساسی جیننده ییلان لایحه اوزرنه مجلس وکلاک اجرا ایدیک تدبیرلر .

طرف سلطنت شیدین همه کوره توسیع بیورولان مورخک و طریقه سی نه درجه صارت و فقه ایا بیوروش کز کاتاکز یلکز بر صمیمه سنه بریزدن بیوک ییش یلان بیورور .

بقارنده سولیمه ، نه تکرار ایدیم : بکنه کز بحث ایدیک بکنه کیمک امضاسندن ایدم . قانون اساسی میثمه مدتیق اولتی اوزره تسویب ایچون اعضا ایچون ییلان مجامده مأمور اولم . یازدی کز قانون لایحه سی بحث ایدیک کز لایحه لری هیچ بری اساسی طرفنه تری ایدمک . ایدیک کز تحریات میاجات اوزرنه میانه کدر کیمک عساکه میث هومییه سنه مدتیق اولدی . شیدیک قانون اساسی کک اصل میانه جیمی . بواسطه ایه قانون اساسی کک فرق اصلان اکی اوج ماده تطبیق وقانون اساسی براده ایه بر قتره ضم ایه موجود اولان بندلردن برده بون بون حکمک و بر قانجهده بئش الفاظک تئیر اولوش اولسی خصوصلردن هارنر . ایشه بکنه کز الترام ایدیمک اصل ایدمک اینهده حقوق پادشاهی موضع ، حقوق هومییه مکمل ، مجلس اعیان ، عاکه ، ولایه ، نمایه دائر اقتضا ایدن مودع امر ایدی . مرتضی بولندیز شیر ایش مجلس وکلاک ایدی . تدبیرات مأمور وسوسه سی سرای هارنره موجوددر . اوراق رسیده کک مطالبه سی مرسته بکنه کز انز نظر کز اصل ناصف ایچانم . ایدیک کز شیده کز برای هارنر دکرک لایحه لری ایا مسورلر . موجود اولان شورای دولت آسیده قلنلردن آرایه ایسی کز . اوسودلر ایدیک کز هر میثمه تاریخلری تطبیق اولورسه امتزاش هانکی لایحه هان اولدی با دیامه میانه جینار .

لکن مایل سولیمه اوسودلری کورمانش اولدی کز بکنه کز قائم اولدیوم . ولقانه اولدی اولدی بیه هر میثمه مدتیق سوزلرک صرف مجلس وکلان اجرا ایلان تدبیرات هان اولدی صراحت نظیه ایه مدع ایکن ان بالانت امضاسندن بولندیز جملک لایحه سنه حل ایدیک کز یازدیمده ذات والارنده اودرجه سوز اکلانماری اودرجه حافت تصور ایدیمه کیمده مطلقاً ییلدی کیم رسیدین طرالی بکنه کز . تسلیق ماری ایدیک کز و باشقه کک غرضت آت اولدی کز . ذاه باوانی بیوروشه ییلدیوم . بنه ملیه بویه بر طاقم ساغه اسنادک ایه ملیه ایچن اولدی کز . تکرار ایدیم .

فرانسه جهورتنه قانون اساسی ترجمه ایدن و ایدیلر ذاکت بکنه کز غیر خوا اولدیلندن و کاسلط اولانلر مابله ایه کندیسی کلهجه قوریدندن بحث ایدیک کز . نمایم ؟ ایشمه ولی انتم اولسون ؟ خنده افترا ایدم . انقلابیه بر مفر شتی فیول اولسون و اولورسون دیه میانه فویدی ایدم . دوله متلق بر کتک تریس ایلیم . فرانسه قانون اساسی ترجمه ایدیمک جهورتنه ایشمه کیمدی ؟ دیورس کز ولو اولسون ، سلطنت ایچون ییلدی کز قانون اساسی کک میانه اولدیلی مرده معلومات ایت ایچون بر جهورتنه قانون اساسی ترجمه ایدیلور . اوزنه بکنه کز . آیلورسه قزه و اوروی یعنی ایستایلر . بکنه ککسی نمونه کورس کز قیلندن حرکت اختیار ایلان اولور .

رده مکتوب کزده ترجمه کک یلکز ملولان ایت ایچون میاده فویدی کز سولیلورس کز . اس انقلابیه ایه اوزرجهده قانون اساسی ایچون لازم کلان مکلیت نمایه موجود اولدیلر یان ایدیلورس کز . ازینقی دقت ایدیک کز اکی سوز کز بننده ذره ذره موافقت اولدیور ؟ هان آتیه قانون اساسی ایچون اقتضا ایدن مکلیتک وجودندن بحث ایتک زده اولدی

مثلا بر حکومت مطلقه کک اساری نمایه اولراند . او حکومتی بلخامیه حکومت مطلقه شکلده ادامه ایدمک اوصاف مایه و منویقن حازدر . بر حکومت مطلقه ، مشروطه ده اولدی کی حکمدارک و جهوری یلکز مقدس اولمشه قاللار ؛ بون ملت ، هانک برهنت سفینه بر کیشیک آمانی ، موقتی ، افکاری کیمج ایدیلور . مطلق حکومتلرک تاریخده بضا شانی ملرله ، بضا ده اساتیق کلدکار ایدن اقلل مکروهه ایه کورده نرسک سبب فلسفیی بون او هیئتک اخلاق تشکلات مایه و اخلاق سنه مربوط اولامسندن لذت ایدر . حکمدار قهرمان ، مرد ، و توحاش و ایه ییلدی . ایه اولور . بون آتبات ایچون اورونار بلخاندن مال کتیک کک حاجت بوک ؟ تاریخیمز بو حوسوسه جوق زکی کندر .

قهرمان ، مرد ، توحاشی سون سلطان سلیمک عسکری ، منق ایشمه ییلدی . ایه اولور . نواصی فطریه ایه هان مشوع اولور . خلوقه عادل ، دغوبو سلطان اورخانک رحالی بیوک قانون یاشما ، دغوبو حواللرند ایه زمانی کک . ایه خورنیز حرکتلردن قوی ایشملرد . اعتدال و رفاهت دیندار اولون برنجی و یلکسی سلطان ایدمک ایه اولراند . احکام شریعه الماعتدن هیچ آیلماز آمدل واردی .

ملت غنایی کندیسه با ییلدی کز بیوک ، بیه بیوک پادشاهلر کز آره قارنده اولورده قدر ناصف خواهشله بویروش ایه ، نام غنایی کوجوانن ، ملنک حقوقی آیلدی آتنده اوزرنده حساب ایشتمشدر . دیگک بولمت عصر مدبری اداره مشروطیه حاضریلور . بون اورونو سبر کونتن ، اطاعت حلیا مستلن مملکتک بر حکمدار ق حالد کالسی دائر اوج ایدمک کسرتیمک برابر . آنجیق انکله تاریخده ، منق کورولن اوزرنه فقط منتظم فاضلر ایه بر حکومت مستدیه قارشی حقوقی محافظه قانچنسی ، بو حکمدار کک حکومت مشروطه شکلده قانسی انتاج ایدمک کی حکومتده اولورنده محافظه ایچون لازم اولان لحسانلک کندیلرند بر قاج عصر مدبری شکل و تکامل ایدمک اولدیلی ایا ایدر .

بر حکومت مشروطیه کک رحالی تشبیرن شوش حریت توسع ایتیمک باشلاجه حکومت حکومت مطلقه اساسی ، طشان اسکی عصرده کندیسی بکی انتشار ایدن ککره ، قدره و طرز حکومت قارشی مدافع و اونک ایلر ایه کندیسنک عو اولسی دیمک اولانجه سن بقای ایچون بو بکی تهاکلی بر طرف ایدمک . ایدیله قانی و قانلر هر دوله واسطه مراجعت ایدر .

بولتک حقوقی محافظه ایچون اوتدن ری تاریخیمز ک پارلر قانی بولان اوزون مبارزه لرد بضا از بول بضا مغانر میانه جقان اول سمن مشروطه اساسی بو کون اسیه غلبه سایی . فقط بولجه قدرجه قدر محدودا هنوز هیئت وکلا اولراند ککلی یاشا حضرتلری استقا ایلدی کک حاله حقیقه مشروطیت شرائطی حاز کیمه بوک . دها مینورلر م کالی . بون بو نمایان اراده نه قدر جدیت ، اساسی محافظه مقدر نه قدر سرت . بو قدرن ادامه ایدمک نه قدر انتظام واره نه اولورسه اولسون بو کون مشروطیت ظن ایدیک کز قدر تاس ایشمدر . اوق تاسیس ایچون اول اسک اولسولک تأییری اولزه ، سوکره بیسن جوجولره بوئدن اون سنه سوکره مشروطیت هیچ بر شرط

بر حکومت مشروطه کک اخلاقی

اداره مطلقه کک تبدیلی ایه برار یلکز وکلاسی ، مأموری ، ضابطه سی ، ماری ، و براز سوکره مملکتک قانی دکل بو زردن دها مهم دها ایچو اولان بون ملت غنایی کک اخلاقی ، مولاری تمین ایدن تأثیر و فوئده کیشیور و بون اخلاق کک اساسی و حیات خصوصی و ملیه کک اوضاع و اطوار ایدمک بولر ایدیلور . باشقه بر جهره ایه میانه جینور . شیدیک بون وجوده کترین قدرت افکار هومییه کک محولی حصوله کترین انقلاب حریت ایشمه بو بکی اخلاق کک اساسی ملنک یلکز وجداننده دکل ، بو اساس کک حیات حقیقه یه تطبیق . ملی اخلاق اولتی ایچون بون ملنک اعضا بنده ، بکنه بر طاقم تحولات فزیولوژیجه وجوده کتیمه کک ماد ملیه ککنه کیمه سی ، بکنه کز حکومت کک اوزون مدت پایدار اولامسه وابستدر .

علم اخلاق دینلن شی مطلق اولوب اسلک بولدی جیمه ، تابع اولدی حکومت درجه تکامله کوره کک حکومت کک افراد اطراف ایدمک تأثیر و شرائطه نظراً تحول ایدر . ناصف اعضا انساندن هر برنک شکلی ، و طریقه سی وجود بشرک احتیاجنه ، بقاسنه خادم اولتی اوزره شکل ایتسه ، اخلاق اساسی رده ایدمک بولتیلان جیمک ، حکومتک احتیاجات دوانمه کوره تاس ایدر . جیمتک اک ایلک اکی بدوی شکلدن اکی مدنی شکل قدر جاری اولان اکی بوک قانون طبیی و ادرکک هیچ بر زمان محراب ایت : ۱ - یاشاق ایچون مبارزه ؛ ۲ - بو مبارزه آراسنده ک قوی و لایق اولانلرک یلدار اولسی .

مثلا بر عشرت تصور ایدله ، بو عشرت خلق میانه کک اول نتووعاً بولان خصائل عشرتی عشرت شکلده یلدار ایتک ، دیکر عشرت لک امرضندن وقایه مبارزه لره موقتی تأمین ایتک ایچون لازم اولان خصائل مایه و منویجور . سوکره باشقه طرزده بر حکومت تصور ایتسه ، بیه او طرز حکومتی یلدار ایتک ایچون لازم اولان خصائل اخلاقی کک حکومت انفرادینک اعصاب ایدمک ، دماغلرند ، بون وارقلرند تاس ایدیک کز کوروز . عشرت حالد قان اوقامک وحشتری (اناویجیمه کی) ، حکومت مطلقه کک ظلو تمدنی و تدبیری (روسیه) عیبتان) ، حکومت مشروطه کک بر اعتدال دائره سنده هر شیئ قبول ایدمک ترقی ایه برابر بون اخلاق مللرند کک تانی و اعتدال (انکلهر و المانیا) حکومت جهوره لک بر سرعت مدعت ایه ترقیات و مبارزک منباشه تاملی (آمریکا) فرانسه) بر طاقم اسباب فلسفیه بغیلدر . بنا برین هر طرز حکومت تابع اولان انسانلر تشکلات مایه و ذهنیه لری او طرز حکومتی محافظه کک لایق ایت مقدر اولانلردر .

طین

دولتخانه فنا بولایه جینی اوکر تکریم ایدمیکر، که هیچ بر وقت بر اثر جهالت، نه در استمداد ارفی ایله اسکی اداریه عودت ایتیم. مشروطیت تمیلین؛ ملت عتایه ایق حکومت مشروطه ایله اداره ایدیلر بر جیت اولدینی و ملکت سلاطین ایچون بر حقیقی بر جانان، بر چیغیندن بر قوتدره بویاچیسه قدر اکلانلی که بر اداره مشروطه تک ایدار اوللی ایچون ملکت اخلاننده، اکلاننده، احتیاسنده، احتیاساتنه، بیک حصال تکلی و نتم ایتکه باشلاسن، او زمان مشروطیت ادارین اداسیه خادم فضائل کسب قوت ایدر و اداره مستبدانه بر نتیجه غیر مفارقهسی اولان خدایک، ظلم و مسادویه غلبه جاییر.

هر طرز حکومت کوره اخلاق اساسینک محول ایتیم حقیقی بز برهنه ایتیم کورک، بوندن اون بش کون اول و اولورده بولورده، هر یزده ایست ایتیم بر ویردیکنز امدلر، باشک سلاطین، چوچوقار منی یتیم بر افسانق ایچون بویون ایتدیکنز اداریه او اولورده اساسینسه بویون بون و اولورده، بون قدر تزله هجوم ایدیبوروز، دیکه اون بش کون اول و یلکز کله منزه خصوص اولان بر وجدانک باشق بر منصفی و ارشاد، او صفه اداره مشروطه امدلرینک وجدانی، دیکه ک انسانزک عالیه، جیتیه، و طه قارشی آری آری و نظیفیه وار، بو نظیفه لرین بری دیکرینه فنا ویا ترجیح ایدلک لازم کلسه او زمان اخلانک بک منافع بر قلمسند بونش اولورز، هانک خط حرکت اختیار ایتلم؛ سؤاله قارشی بن دانک زنده جاری اولان (Utilitarianism) منسک اخلانسه ایتاماً ک دوهو خط حرکت اکر تکریم رفا و مسادتی تأمین ایدن بر حرکت ویا نظیفه اختیار ایدلسیدر، درم، دیکه هر شیدن، ماله مندن، چوچوقار من اول وطن و وطنداشیر منک سلامت و مسادتی مشروطیت اداسیه ک ایچوق خادم اولان بوقضیات ملیه، بو اساس، بو طرز تکر و تحس جان قایلر زنده اولایورمشدر. اسکی اداره هر ایشیدیکسی حکومت بقدر مرک قضای بویون بر جنای اولور.

تیجه؛ معلق اولان رفیضات بوقدر، بر خشک، بر حکومت اساس اخلانک، خصائلنک دوهو اوللی اوخصائلنک اوشخصی او حکومتی عافله و ایدار ایدمیک فضائل ملیه اولانسه وابستدر، ایتان آراسنده بیه جیت بشریه ایچون ک نافع ایتیم اولانلری ایچوق طرقدار بولور، اولانسه حکومت مشروطه مطلقه تک کسکی اولوق انسانزک ملکتک ویا ملکت منافع غیر موافق ایسه هیچ بر قوت، هیچ بر منصف تابع اولاملری لزومی بیدیدر.

حکومت مشروطه لره خصوصیه اکلاننده اداره مشروطه کمداری و وحدت ملیه تک وجود بونش بر تامل دینه قبول ایدر، اکلانده قانون اساسینک ازلی اساسی اولان شورشو رزم قانون اساسیم زده داخله کلسه، رزم پادشاهز یلکز مقدم اولدیه قائلز، هم مقدس مده غیر مستولدر.

اکلن زنده مشروطیت تک شو اساسی اونی آدقاری کونی موقع نظیفه قوتشدر؛ خیار اکلانده مشروطیت بقی [مانعاجاره] اولنزه آسران بویوک دیشارک برادی جون طرفندن ورلشدر، حالیکه او زمان دیناری اکلانده مستولانرک، تئودور ک منطالی آتده ازلش، پارچه لاشدر.

قسط نهیات اداره مشروطه ایامه ایدمیک فضائل و خصائل ملیه تأسس ایتش؛ بون اکلن- لریک - قرانده داخل اولدینی حالمه - قائلر زده برلششدر. بر برده منضوب و محروم بر حقوق ملیه اولدینی حالمه هیچ بر اکلن حکماری بو عصرده اکلن قومنک حقوقی قلی قدر تجاوز ایتر.

بیک اداره بر اقلاب اداریه شکلندن چیغوبده جدی، متألی، آمالی اکر تکریم رفاهی اولان بر مشروطیت اداره شکل کرمک ایچون اسکی عنصرک تصنیقندن قورتلما، شکل و تکامل ایتن ایچون بر از نفس افسانلی، اسکی اداره طرقدار ایتنک ایتیمده صمیم و محترم اولانلری، پادشاهنه قولاری آجان کسچیرک حیثیات بولاری، حریت تراملری زمه، ممل، زره بون سولیت قدرت، یواساسی ایدار ایتن ایچون قادن ایتنک بلاخوف اولورده بویومک شاسر لایان جاسارت مشروطیت اداریه قاسی ایچون ایزم اولان فضائلک اولانسه برده دوهو رفی اولانسه.

اسکی بیکلر ایتیمده بولک زده چوچوقارینه یلکز دوستلرین قارشی دکل ملت حکومت قارشی دوهو رفی اولورز،.. خلقک بیلمسی لازمدر، جاهلر ایچون تکلی ایدر بیه ساقلا دینیمز بر حقیقت، دوهو رفی مشروطیت اداریه مربوط بر ملکت هان بون حکمرانده اختیار، استاد ایدمیک بر دستوردر.

«اگر برنی دوهو ایسه هیم ایتام زدنک فیر، قاین، چوچوقر، حقیقت قاینلر سفره دن چکلدن کورک، فیصله ایچو دکل، بویوسک داملرین بافرله جی بر شیدر.»

شیخ الاسلام افندی حضرت علیه ملاقات

حکام شرعیه تک تسبیاتی

بوندن بش کون مقدم ذات سانی جناب مشیختی بیه بیکتم لفظاً قبول بویوردر. اول بول، عتائی ترق و اتحاد جیت عتر، منسک صامی، مشکوره لی نهایسه ملکت زنده نورل صاحبان مهر منبر حریت و مساواتک عتق ایتدیکی شو صلاحیت ملاقات واستفسار امور روحی اوقدر عتقی وجود سرور ایتدیکنک... اوج آفی هیچ بروق تریف ایدیم. بقدر تکرار ایتسک بیه آزد، نه قدر سولسک بیه روحه کلال و رحمن، خیار، اونی تکرار ایله روحه بر افساسط عظیم کایر. ایتنه تکرار ایدیبورم، ای مریز عتائی ترق و اتحاد جیت، سوز حضور عرفان و اسسایتیکزه ملیونرله تکراره یلانس حرمتله زوال نایذر تنظیم ا...

صددمز کلم؛ حکام شرعیه تک مساعلام براسمه ربطی جیل زماندینری فکری اشغال ایدیبوروی، چونکه ملکت زده منسک فضائوم اصلاحی حس اولان خصوصانک ک ماملرین بریدر. مولودرک زده امور عدلیه، شرعیه و نظیفیه آرایش مناسکات، نفع و وسیت، حقوق ایتام و... ایچ، بک مهمشیر هب جهت شرعیه دویژ اولقنده بولنشدر. اوروده بویه کلدور، اوراده بر عسکمه وارد، اوراده ده اولری بیس امورده رهبان مداخله ایدر ایکن موسیو قومیک زمام ایدر، اله آدینی زمانلر - هرکک خاطر نفسانی اولسه کرکیدر - بویون بولنر، وندریسات مدعیه یللسرک الدن ایتش، پایانه

قارشی اولدینری فکریه تزام ایدن عتائیلر برین بره بول ایشدر.

شیدنی حاکم شرعیه ایله نظیفه تک توحیدنی ویا بولن قاری حال تفرق حاکم ایدمیک دکل، چونکه بویورک بر منهدر.

اوت، طشره لره بویورده ک حاکم شرعیه. دهکی سوسو، استعمالات، خلقت فریادنی عیوقه بیقارمه باشلاشدر. بویا سب؛ اکل زنده بر چوق برله، بلخاسه اوزاق برله مکتبسی، و قونسیز ساکرک کوندرسی اولمشدر. چونکه مکتبیلر مکتبیلر بویجه سولر تحصیل ایتدنک سورکه، خرچهای، مزویق ایلان طقوز بویجی بش یوزغوش ماشللی اوزاق برله ایتنه کیشوری.

باشمشخت، بالفرض سلف و ایدن رفیضات مطلب بریسه سته یقاریردی. بویا سندن ایدن دکله، سلف غاسدن اولان مکتبیلر بیه رفعت ایتدی. سورکه مقام قوا بو فضائی جیوراً مکتبسیز سته، ملکت بویوردی. حالیکه مکتبسیز ایدکنر سته اسان بولنده خان کوشه زنده سفیله بر حیات کیدر کدن سورکه آفی یوز شرعیه آده آفی بیسک غریب قدر بویورک بر ایتت بیایر و کیدر ایدی.

بوقدره قالسه «ایسه» بولاری فخریه کوندرسه کز کیدر ایدی. چویونکه اورادده حاصلات شرعیه نایرله شرعیق وسیله ارتکاب ایدمیک بیک درلو سوسو، استمه لاره قویولور سورکه بویوریه ایلرک ایکی سته قدر چه طوبه بویوردی.

مکتبیلر کلمجه؛ بونلر بویه اوزاق برله نزل ایتدیرنم بون برر آرادره، بنه علیه استنبولده اورادده چوق بکلک جیور اولوردی ایتنه شو ناقابل انکار حقیقت ایکی تیجه تولید ایدیبوروی:

برنجیسه بوقدر بکلدن کجی کدیکی عذاب والی کیشیک، «پادشاه» اون قاتک تخنیز ایدن و مسالمت بیه خلقتن، بلخاسه اموال ایتادن چاققاری برادی استنبولده عهدن زنده فرج و فحور ییلردر.

ایکنی قسنی؛ ملازمت بکلدی مدیحه حسب الضروره کیدر بویورجی ایکی سته ایتیمده ایق نایرله ییلر، و بسوا او بویجی ورمدن بیه افسال ایدنلر ده بولره نادر تصادف ارانور.

مفتون عدالت اولدین کوندری بویون موجودی استمنن صارسان بوسالره، بندگی ای که تابت ذات قوا، ایق نایرله زیارت جیور ایتشدر. بویون بیه شیخه تزیب ایدن بر جوق و نظیفه واردر.

- ۱ - عاجلا اخذنی لازکنک تدابیر،
- ۲ - حکام شرعیه تک تسبیاتی،
- ۳ - عاسیه علمتک و انوال ایتدک،
- ۴ - واژه قولنک اشکلاتی،
- ۵ - مکتوبی و اوراق قلدلرده کوردان بطالشک اولالی،
- ۶ - کتیه شرعیه و اقلامک توطیق،
- ایتنه بویورک هر بری آری، مقالات ایله یزیمچ، عترتک عجمی غیر مساعده اولدیندن بویون عاجلا لازم کان تدابیر شوندر.
- مولودرک حاکم شرعیه دن اعما اولانسان و تدقن انسان رسال ایکی دولدر، برنک رسی طریقه بیه کیره، دیکر سرف کتیه قاری، طریقه ملیه رسی کوندرین و تاتی حکم

و یا ازای حوی اعلامت خرچی ایله اداسیه، وقف، نکات و سازه، چنلری و ترکات قسانی دقاری خرچلری ایتنه بولورده کتیشرعیه تک سوسو استعمالی چوچوقر.

کتیهه قانل خرچلر، نفع، وصی و نظیر حنلری خرچی و اذنانه خرچلری، کتیهه اقلان طریقه ماله بویورده رسملری دقارنده قید و سقدنقره تسلیم ایتیمده ایدلره غیر مفید اولوق بکشمقلسرا ایتنر، رسال اقلنددر، خرچلر بیه خرچی و برین خصوصانده عادتاً بیع و شرا مسالسه کی بازارق ایدرک فاش خرچلر اخذ ایدر. ایتنه طرف شیخ الاسلامین بویون ماجلا استنبولده تدبیر عترتیه عتائی اولان و تاتی شرعیه تک رسندن قلمبیه اقله اساسی، خرچلری کتیشرعیه تک اولان خصوصانده مثلا ایتن. ماملرین کتیهه قاز بره آلالی کی تین مقادیر ایدرک بلوم حاکم شرعیه بیه سر بر ایتن ارفاق بریلیدر، چونکه ایوم کرک بویورده و کرک طشره عساکنده ایتنلر ایدن اوزغوش، بر عیجیده و بسوا عتاه منله اولوق اجرت ایتددر، بویون سوسو، تابتی ایتن لوم بوقدر سانیر، اوکون تابت مشیختی بیه یلکز تسبیات حکام ایله عملی اشفاقک نظیفه و صلاحیت عتق ایدیبیشدر. دیکر شهادت کده مکالماتی کلمجه مقاله بر ایلورم.

ابن السری
احمد جودت

تکلیف

صدر اعظم سعید پاشا حضرت لریه

آرودیه فرار ایتیمده ایکن حشاق قامده طوبه بیلان منسک الله مابین پاش کای تحسین پاشاک انصافیه بر ووقه نظور ایدوب بوندن منسک مأموراً عزیمت ایتیمده اولدینی عمرو بولدینی غزیمه یزده یزده کتیب ایدلی. پاشا کاتب تحسین پاشاک بک جمه کونی ذات شاهانی افعال ایتدند، بولدینی، سالمنه چیقارینه مانع اولوق ایتسیدیک، غزیمه یزده یزده، کتیب ایدلی.

بز بولرک سخته قانز، اوله ایچون نسر ایچکی نظیفه منسلندن عداوتک، آدایورساق کتیب ایدلیسک سترخ اولام، آفادایورساق وطنه خیانت ایدن بویه بر آدم نیچون حالا حضرت پادشاهک پتند طوریور؟

دانه مراجعت اجاری لزومی مدرک اولدینمز ایچون سته توجیه تکلیت ایدیبوروز، بوققاری منسک ایتیمده، تیجهده غزیمه متبذلاته لسان قولانورسده بیضارینک خلق تیجه و تیشاره تشویق ایدمیک بولده جهل نسر ایتیمده بولدینی نظر ایتنه ایتنه ایتنه داخله نظارنجه

سوک

مطوبعانی تهذیب

اولکی کون انقاد ایدن مجلس کلامه نایشاره نزمان تابت و بریه جی، حکومتک نزمان ایاق نظیفه باشلایجی موضوع بحث اولمشدر. تیجهده غزیمه متبذلاته لسان قولانورسده بیضارینک خلق تیجه و تیشاره تشویق ایدمیک بولده جهل نسر ایتیمده بولدینی نظر ایتنه ایتنه ایتنه داخله نظارنجه

غزته مدربري جاب وپس تېيات اجرا اېدله. بډار اولدني وپونك ده تايري كورلديكي تقورده د ندير سازه د اخنای طبري بولنديني بيانيه برهښه نينيم اېدلي ه اراده سنييه افزان اېدند.

جاس وکلاک د ندير سازه د وديكي اخناک اداره سابقه کلاک ساسوري، عبي مفايدير. قط زښدي عاگدن بيشته برتدي طابايدتمز ايجون پومطبلک حکمه اهرت ورميپيليز . غايشارک نمازن ختام بولجني وانه بز جواب وړېم : نه وقت باب عالي هرکي تلپن اېدېک بولم جدي ، خير خواه ، آبيق بر پوښته تمقيب اېدرسه . او زمان کيسمه اديشه قانلز ، ايشيه کوچيه مشغول اولور . ناسلوه غزته کلاک سانسوري اېک کورنده هب خاني بکا دعوت اېديبوردي. قط باب مالېک پوښته ستمه ذره قدر حسن یت اثری کورنزه ، هجره نظری سلا طويرسه ، بکتن نيدل وکلاک تيجه تيره اسکيندن فرقت ظهور اېدرسه باطبع خلق غلان اېدر نمايش ينز . غزته کلاک هيله طومراز. بولر هېر برينه باغلي شلرده ساتيان دکار !

مايې رافې پاشاک شېشات احوالندن غزته کلاک بخت اېمانسې تاين ايجون عرم احوال شتاکتاره ايه اولانندن برقي او توژ بيک ايرايي بر قردی ايه بر قاچ غزته دارمخاسته کوردمش اولدني خبر وړدي .

پوښتون مېلومات ايجون بيوک پرلکه وړ وبقلمز کورده کنديلري بولم بزمه لمرې بکله وړ.

عزت نيون واپورون آله مدي ؟

عزتک قاچديني واپور جناق قلده دعوت اېدلي اېک بکن عجز واپورون جيتار لامادي ايني حقوق شناسانندن برانه سوردي. هروش سزک ملکتکوزده برچرم اولورق تاني اېدلمش ۱۱ ديدى . آبي آبي کولوشک . قالحقته، پوجواب ، لطيفه نکلي اتنده جدي برحققي احتوا اېديبوردي. قانون مزده يتون مخومدي، اما بو مخوميت يلکنز يش اون پاره جالان، ماين ارکانده کيسه ه انتباه اېدلمه، مک که برچرمده بولان هجره ختمند قابل تطبيق اېدى. جوق پاره جالانرک نظرنه قودر. بولري آچيدى. شيمدى بودور کيدى . قط الان هيج کيسه ار تاسانندن طولاني مشغول اوليور. هجره نظري يلکنز بغ مناصه سندن برنده بدى پيسک لرا چالدي ديسورلر ، حکومت اهميت ورميور . بوجاله طبعي درکه انگلزه سکومده عزتي امده ايتز .

اولاد عربدن پيش ذوات عترمه عزتک وهره لقيه ياد اېدلمسند بحق مناز اولورق پوآمه يلکنز هزمت دنيلسني طلب اېدلمشدر . اونازده کنديلري حقل کورديکمز ايجون سوزلري دکلاک.

هيئت وکلاک
هيئت وکلاک ناملاً استفساني ورمش اولوقلري دون سويليووردي.

ايش کورن ناظرل
طونماغه مامر نظري رضا پاشا دک پاشا زمانندن قلمچلري کلاماً جيتاروق تخمصالري غزته مانه ايتديکي که ناظر ثانی رضا پاشاي اجزاسي پاشي ورفقي هيجارمش، کنديسه

عصوم يورلرک ،مداري ياري اېدندمشدر. هر ناظر حصه دوشن وظيفه ي بولم بانه پاشلاسه اېدى، هر سدارت بو وظيفه ي درک ايشه ايدى شيمدى به قدر اېک جوق بول قطع ايتش اولوردي.

ناموسى بر ناظر
داخليه نظارنه تعين ايدان حاجي ماکنف پاشا کيفيت تعينک بلااستزاج وقوع بولديني بو ايسه قانون اساسي اسکاکنه منابر اولديني سويليوورک استفساني ورمشدر.

پوها !
ماله ناظر جيدي رافې بک دون باب عاليه کلديکي سرمه خلق طرفندن (پوها) ايه قارشيلاشندر .

اداره سابقه طرفدارينک اجرائي
باب مالېک سلاک تردي ايشه ،ضرتيجه لري ورکه پشلادي. کين کون ادرته ده عسکرلر آراسنده استبداد طرفدارينک اشاعه ايتشکلري ولان شير اوژينه نيج افکار وقوعه کلدي. خلق، خوف واندشه ايجنده قالدي. اسکي ظلم دورى کلچک قورقوسى مياغه جيقدي. عثالي ترقى واتحاد جيق عهده سوشن وظيفه ي اينا اېدوک اذعان نامي تکين ايتدي. عسکرلر استابوله بر هيت ميوته کلدي. اوليک کورنک هيت ميوته ايشه بو ايدى . مسترع اولوب کيتشارد اميد اېدوژ . هيت وکلا وظيفه ستنک نه قدر مهم . مشوايتک نه قدر آخبر اولديني بولم متاخره ميدان بر اقدن آکلاد ايدى .

سياسي ملير
عثالي اتحاد و ترقى جيمنده آنتندن اوچ پوز سياسى متجسبي طرفندن چيکلر بر تفر اقامده بولدن ملاک مياغه اهاليه حربه ، مشروطيه ناليت ايه شامدان اولورکن سياسي مليرک الان استبداد مناز اولوقلري سويليوورک ممانت ايدلى اتناس اوليور .

اختيالات نصل اوليور ؟
طقوزنجي دائره بقيه مدري مومى بک اسکي دورک دوکتيرلرندن بکرتيک امامي جاغيرمش . مجلس ميوکان انتخابي ايجون اهاليو طولاملسني ، يلکنز کنديسي عهتک عترتاره برابر اهالين ايشي کوچي اوليانلرندن اوچ کنديک اسملري يازوب دائره بلدييه کتيرمسي تيه ايتش .

برنجي فرقه تک تحليق
دون حربه نظارن ميدانده عترمه، علوي بروم تحليف وقوعه کلشدر . عثالي اتحاد و ترقى جيق اعضاسندن اېک ذات ايه غزته سرعردى عباد زهدى بک و مرکز قومانداني سدا اېدن پاشا عثالي سنجافنک آتنده ميدانده طورديار . برنجي فرقه ، اسوب طاوورلر انتظام عسکري آتنده برر پرکلديار . قانون اساسيک اسکاکنه حرفياً دعوات اېدېجکلري و بوجرت دوام ايتديکي مدنجه پادشاهه صداقت کوستره چکلري حقلده

موضوع موق احترام اولان مصحف شريف ايه بر سلام اوژينه - بين ايتديلر . پاشا سون حریت ۱ پادشاهم جوق پاشا ۱ آواز لريه چکلديار . بويين فرقه اولورده ک عساکره تشميل ايدلمشدر .

اېکي فرقه مأمور واحد پاشا، کوش صوي قشله سنده پولوان اسرا وضابطان و تفراتی جمع اېدوک پادشاهه و قانون اساسي اسکاکنه محافظه سته صداقته جايته جقرتیه دار تحليف ايتشدر .

داود پاشا قشله سندن :
۱۱ کورده قانون اساسي اعلان ايدى . قانون اساسيک سايه کفالتنده حریت مساوات ، احوت هرش هجره بديار هجت ايتدي . خون اصل اتمده جولان اېدن حس حيات ، ناسيه صاف اتمده او ناريتندن بری نماين اوليور . هر مملکتده هر زمان عترم و ممزز طابيلان سونوف عساکرک بوحس نجيه نيتيراي حالات طبيعيه دندر .

قانون اساسيک اهلاق کونندن اختيار ا جهره جدي عسکري صاف ، بک بر هلال حریت زين ايتدي . بو فرقه عترمه حيتک حياتي نمائيه برجه اېدېک بر زمين واسع سرسيک کشادي اسرا ، شاپلطان ، افراجه اکلاشلنجيه محسنت وجدان لري علماً اينا ايجون نمايلان قبايل لري بوکون شته اظهار ايتديلر . قانون اساسيک ادامه اسکاکنه مامامکه پادشاه حضرتلري بين ايتشدر . بزم ايجونده اومقدس بينه يرو اولورق ملت ، وطنک مساوت همومسي تکلف و نماين اېدن قانون اساسيک حکم جايي عفاظه اېدېجکره بويکا ممانه ممانت اېدېک بر فرقه عثاله ظهور اېدرسه قافري سوک قطر سنده دوک کچمز . بين اېدېجکره ديدلر . نواسي نجيه عساکره تحلي اېدن بو حس برستن و نظريو حقيقه هه تلي مسترق وجد اېدېک بر دنک علوي حار ايدى .

افراد جنود حيت خود وطنک اظهار ايتديکي بو حسياتي تروج بر وظيفه مقصد ايدى . بو بروم بونک ايفاننده قانون اساسيک اهلاق خصوصنده خدمت مشكورسي نماين اولان اتحاد جيميلندن بر دک بولشي جله امان و نظريوورک بر مرکز جايه دارني تشکيل اېديبوردي . بروم تحليف اجراسنه بوکون ساعت آتنده پشلاندى . يتون اهصان لر زشدار حيت اولان اسرا وضابطان و افراد عساکر شاهانه تک ناسيه لرنده بر حریت نور افشان حيت اولديني سلاه قشله ميداننده ايتاج ايدلى . حجه المؤمن اولان قرآن مين فاتح درسه ملرندن محد لعاني اقدينک يد توقير احترامنده اولديني حاله داود پاشا قشله ستنف مبارک آتنده متحشد بالموم عساکر شاهانه افراي يني برنجي فرقه اېکندي سوارى آلاي و اېکندي فرقه مزرائي سوارى ارطغرل برنجي آلايى اسرا وضابطان و افراي سانسر اولوقلري واتحاد جيميلندن بر ذوات بولديني حاله قانون اساسيک ارشاهانه تيباً مندرجاتي تماماً ايفايه بدل وجود اېدېجکلري و ممانده بونک اسکاکنه هر کم حالت اېدېجک اولورسه آتاره قارشى سل سيف مقاوت اېدوک بواوغورده قانلرينک سوک قطر ستنه دوک بکلريته کلام ايهه الياصوق او مياورق قشله ميدانده ايمان و کدايهه تاين ايتديلر .

پوتانده يتون افراد عساکرک کوزلري سرشک سرته مالي ايدى . افراد کزبهه الوا

ذی حیات حيت کسلاشدرى . اونظره هه لويه تک قلبره الفا ايتديکي ، ا ل حيت بک مندبار بولنوردي بورسي . موزيقه تک و نظريووراهه ترخانی تمقيب ايتدي . بورس مال اعلاه پادشاهم جوق پاشا ، پاشا سون وطن ، پاشا سون ملت ، پاشا سون قانون اساسي ، ندای وجدان تيبه ختام و برشدر . رامن و شروى قشله ايوپلرنده دخ ايتيو رسم و نظريووراهه اجرا ايدلمشدر .

تقوم وقايع شرواي دولت اعضاسندن حسي بکک ديايي آتنده . بر قومسيون طرفندن نشر ايدېجکره .

بارسدن کان برکتونده بيلدريکته کوره قريباً و ترقى و کمايه جيمين طرفندن پاس ، مطبوعاتي شرقه بيوک بر شيفات کنيد اېدېجکره . شياقک رياست وظيفه سى . فرانسز هجره ناظر سناقي و سى نقل و غزته سناقي مسويو ده لاسن درعهده ايتشدر .

نجم ترق مکتي وؤس و مدبري حسين حفظي بک طرفندن (نجم ترق) نامه بر غزته نشر ايدېجکي مستخبردر .

توجهيات
قسطوني ولاي تحصيلات مديرنه سيواس ولاي جبول نيديه معصاف ايشيه تين بولوش و تحليق اجرا ششدر .

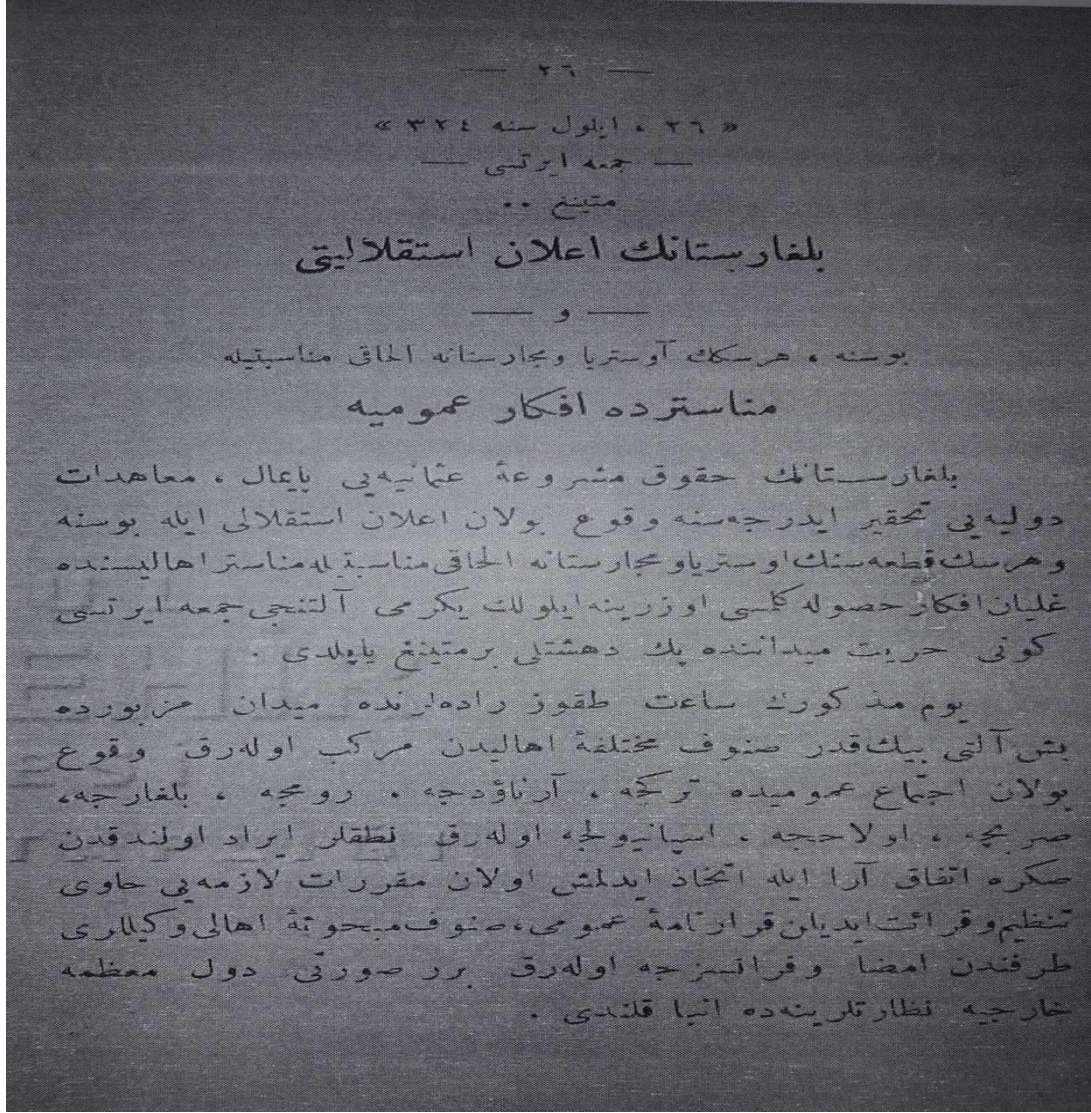
تيليات
داخليه نظارن جله سته مورود تفر اقامه صورتيد :

تاسيس جليل حضرت خلافت اولان قانون اساسيک تايد اسکاکنه مجلس ميوکانه اېنامه دعوتي حتمه موهبه ازاي سنجوخ يوريلان ادايه سايه مقدرت ايدشايه رضاي مابون حضرت تاجداريه مطاقتي دورک ايليان سونف عثاله امان بکون شته ميدانه نجيه ايه بالموم ستمکان مامورن اسرا وضابطان و افراد شاهانه مومليه سنده ادعيه مفروضه و عمامد سايه حضرت ظل الهيا عزيزين السنة ممانت ايدلر متوافقاً کسلا بروم کيد اجرا و طوير امانت اوکتهوق مستفاد و عهوديت و آداب و ترقيه مياغيه لايي صورتده اجرا شادمانى مسرت اولوب سايه سايه حضرت تاجداريه نماير رضاي مال هيج رحال و حرکت وقوعه کلش ، ماش اولوي مرشدر فرمان قى ۲۰ فورسده ۳۲۴ اتقودوره وايي توري

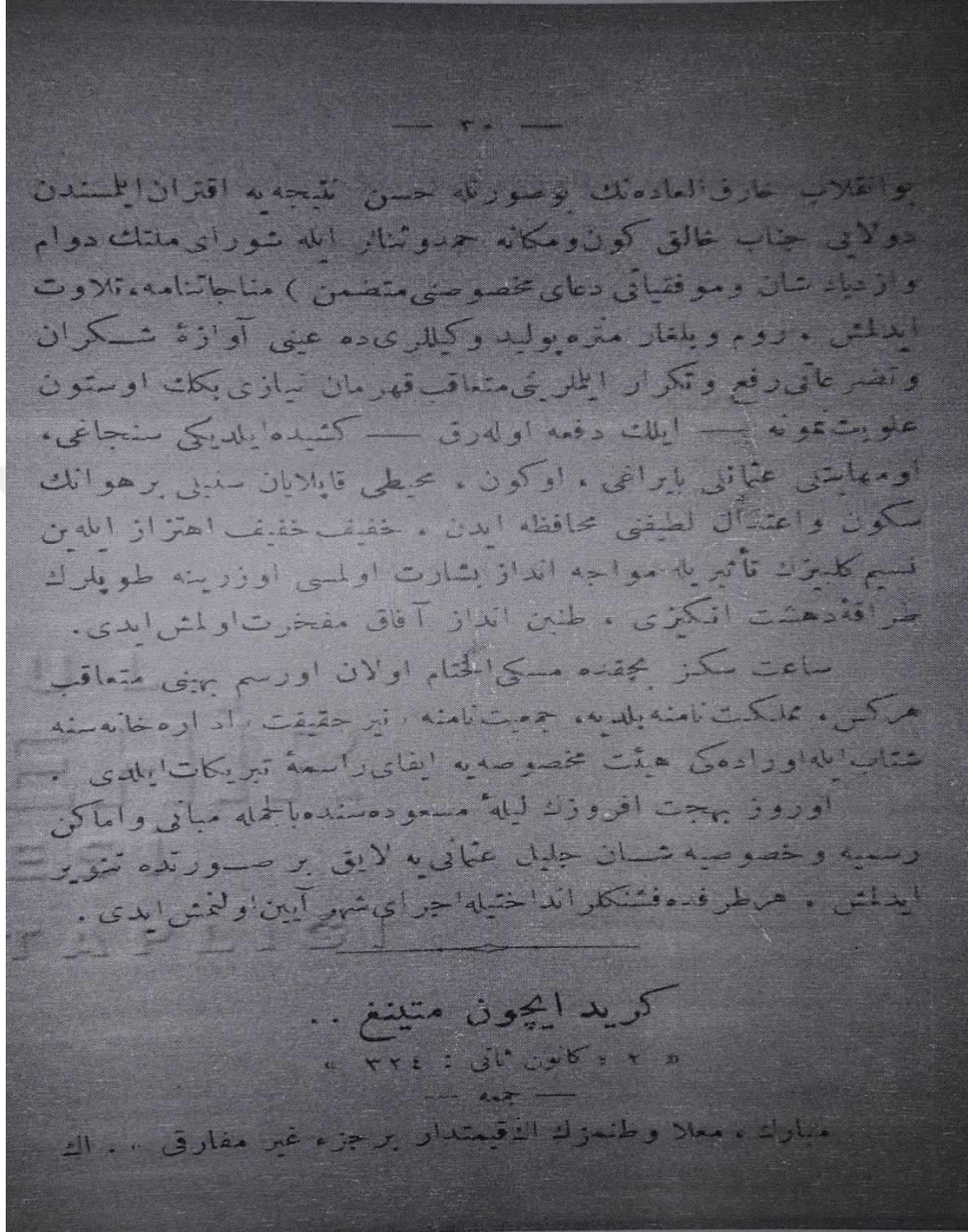
هجره بين سياسيه عترمه ک هر موي مفتر خلافتيانه دوحاله منافع تيلع و تيشير ايدليکي که يورواجه اعلان ايدش ايسده لواجه اوکي هجره بين سياسيه اولديني بوسايح شرف درود ايدن ۱۹ فورسده ۳۲۴ تاريخي تفر اقامه نشياهلريه جوبا مرشدر و فرمان قى ۲۱ فورسده ۳۲۴ بيداسترق عرم

ايار منتشره
ترکه
صرف و نحو
عمرى : حنين جاهد
لسان ترک تدريسني بر طرز سلاه ربط اېدېک سورنده ترتيب ايدلمشدر .
مرکز توري : بابي جادمسته قاعت کنجخانه سى
توفيق فکرت

Ek 26: Abdülmeci Fehmi'nin Manastır'ın Unutulmaz Günleri Adlı Eserinde “Bulgaristan'ın İlan-I İstiklâliyeti Ve Bosna Hersek'in Avusturya Ve Macaristan'a İlhakı Münasebetiyle Manastır'da Efkâr-I Umumiyye” Konulu Yazısı.⁴⁵¹

⁴⁵¹ Fehmi, a.g.e., s. 26.

⁴⁵² Fehmi, a.g.e., s.30.

⁴⁵³ Fehmi, a.g.e., s.31.

⁴⁵⁴ Fehmi, a.g.e., s.32.

مهم وانفکاک ناپذیر بر عضو ملاصقی اولان کرید جزیره سنک یونا -
نستانه الحاقی حقنده کی شایعات علیهنده کانون نائینک ایکسچی جمعه
کونی مناسرتک حریت میداننده ، ساعت سکرز راده لرنده بر متینغ
اجرا اولندی .

کیفیت ، اولجه اهالی به اعلان ایدلیدیکندن وقت معیندن اول ،
هر صنف و وطنپروران ، طاقم طاقم حریت میداننده کیتمش و مکاتب
عمومیه طلبه سی ده اون بیکه قریب اولان او کتله جسیمه حیت ..
او وطنپرور افراد حماست میاننده داخل اولمش ایدی .

ستون حریت آلتنده کی کرسی مخصوصه اک اول ، چیقان
بلدییه رئیس بهابک طرفندن ، اهالی مملکت نامه متینغ بیراغی کشیده
ایدلمش ، نائیباً — متینغ هیاتندن ووکلای دعاویدن حسیب افدینک ،
کریدک موقع مستثنای سیاسی و جغرافیسی ایله وقوعات تاریخیه سی
حقنده کی نطق بلیغ و مهیجی متعاقب اتحاد قلوبی نامنه تجارت محکمه سی
رئیس ذکی اقتدی فوق العاده بلیغ و مؤثر بر نطق ایراد ایلش ،
سینه لردن غلیان حمیتله فوران ایدن سورکلی آلیشیر آره سنده کرسی
خطابندن ایتمسی اوزرییه آرناؤد ، بلغار ، صرب ، اولاخ و موسوی
قلوبلری ناملرینه ده — ترجمان حسیات عمومییه بی متضمن —
نطق ایراد و قرائت اولمشدر .

محافظه وطن اغورنده قانلرینک صوک داملاسنی ایشاره قدر
هیچ بر فدا کارلقدن چکنمه مکه عهد و میثاق ایدن عموم مناسرت
سکنه سنندن برجم غفیر ، اورادن دوغریجه دائرة حکومت پیشگاهنه

كيدهرك مذكور پروتستو نامه يي والي و لايت فريق فخرى باشايه
تقديم ايتس . . . بو متينغه كي مقصد قطني و طنپروري ايله بو بابه
حكومتجه ايجاب ايدن معامله نك همان ايفاسي لزومه دائر باشقه چه
مؤثر و مهربج نطقلر ايراد ايدلس . . .
والي مشارايه دنخي يك معيدار و بليغ بر نطق و جيز ايله مقابله
و طنپروري و حيتكستريده بولنمشدر .
اورادن . جمعيت محترمه نامنه « نير حقيقت » اداره خانه سي
قارشوشنه عنيمته لازم كن نمايشلر بالا اجرا كمال سكون ايله داغلديلر .

(۳۱ مارت) حادثه اليمه سي اوزرينه حكومت

مر كزيه قارشو متينغ . . .

« ۳ . نيسان : ۳۲۵ »

— جمعه —

« ۳۱ مارت ، آه ، او يوم مششومده : استانبولده . او كچه
بيرانسده . قاني . فجع بر انقلاب و قوعه كارك هيات وكلا ، غير
مشروع بر صورتده يكيدن اشكل ايتس ، ملت و كيللر يك چوغى
فرار ايدهرك مجلس مبعوثان سربست اوله رق عقد اجتماع ايدهمش
ايدى .

ارتجاعيون طرفندن حقوق صريحه مشروعه منزه اورولان
ضربه خونين استبداددن صوك درجه ده متأثر و مهربج اوله رق

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Beste ÇAKMAKKAYA

Doğum Tarihi: 01.06.1994

E-posta: bestecakmakkaya@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans : 2017, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER :

Çakmakkaya Beste & Duran Alev, “Manastır’ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, Asos Journal The Journal of Academic Social Science, <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36716>

